

Х ЦОЧЄВЪ

ЗВЕЗДЪЛИТЬ

Д АМЯНЪ З О Г Р И ФЪ

Фредерик Цонев

ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ / ДАМЯНЪ ЗОГРАФЪ

На голѣмия центъръ
на българското художествено
словъ — писателствъ
г. Сит. Радевъ — въ знакъ
на възхищение и висока
погнать —

Авторътъ —
Звезделинъ Цоневъ

София
11. XII. 1943

ОТЪ СЖЩИЯ АВТОРЪ:

1. ЗЛА ПРОКОБА. Повесть. Плъвень, 1919.
2. СЪНКИ ПО ПЖТЯ. Стихове, В.-Търново, 1925.
3. ГРАДЪ ЛЪСКОВЕЦЪ. В.-Търново, 1932.
4. ИСТОРИЯ НА ГР. ГОРНА-ОРЪХОВИЦА И ОКОЛНОСТЪТА МУ: ЛЪСКОВЕЦЪ И АРБАНАСИ. В.-Търново, 1932.
5. МОНАСТИРИТЪ И СТАРИННИТЪ ЦЪРКВИ ВЪ АРБАНАСИ. В.-Търново, 1934.
6. СЪ ПЕРО, КРЪСТЪ И ЗНАМЕ. В.-Търново, 1934.
7. 100 ГОДИШНИНАТА НА ВЕЛЧОВАТА ЗАВЪРА. (1835—1935). В.-Търново, 1935.
8. ИЗВОРИ И ДОКУМЕНТИ ПО ВЕЛЧОВАТА ЗАВЪРА. В.-Търново, 1935.
9. РОДОСЛОВИЯТА НА ТРИМА ДЕЙЦИ ОТЪ ЗАВЪРАТА. София, 1935.
10. СТАРИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ. Томъ I. Пловдивъ, 1937.
11. ПОДГОТОВКА НА ВЕЛЧОВАТА ЗАВЪРА. София, 1939.
12. ВЕЩЕРИ. Старинно повѣрие въ 4 картини. София, 1939.
13. СИДЕРЪ ВОЙВОДА. Биография. София, 1939.
14. ОСТРИЕТАТА НА МЕЧА. Разкази. София, 1940.
15. СЪ КРЪСТЪ И МЕЧЪ. (ПОПЪ ГРУЙО И АПРИЛСКОТО ВЪЗСТАНИЕ). София, 1940.
16. СВ. СВ. КИРИЛЪ И МЕТОДИЙ. София, 1940.
17. БОРЦИТЪ НА ЗАРЕНИЦА. Героични разкази, съ предговоръ отъ проф. д-ръ Б. ЙОЦОВЪ. Второ издание. Наградена отъ Задругата на писателитъ-историци. София, 1942.
18. СТЕФАНЪ КАРАДЖА (1840—1940). Биография, съ предговоръ отъ ВЕЛИКО ЙОРДАНОВЪ. Второ издание. София, 1942.
19. МОМЧИЛЪ ЮНАКЪ. Разкази. Второ издание. София, 1942.
20. ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЪ. София, 1942.
21. ДАМЯНЪ ЗОГРАФЪ. Разкази. София, 1942.
22. ОТЪ ЧЕРНОРИЗЕЦЪ ХРАБЪРЪ ДО ДНЕСЪ.

ДАРЕНИЕ
СИМЕОН РАДЕВ

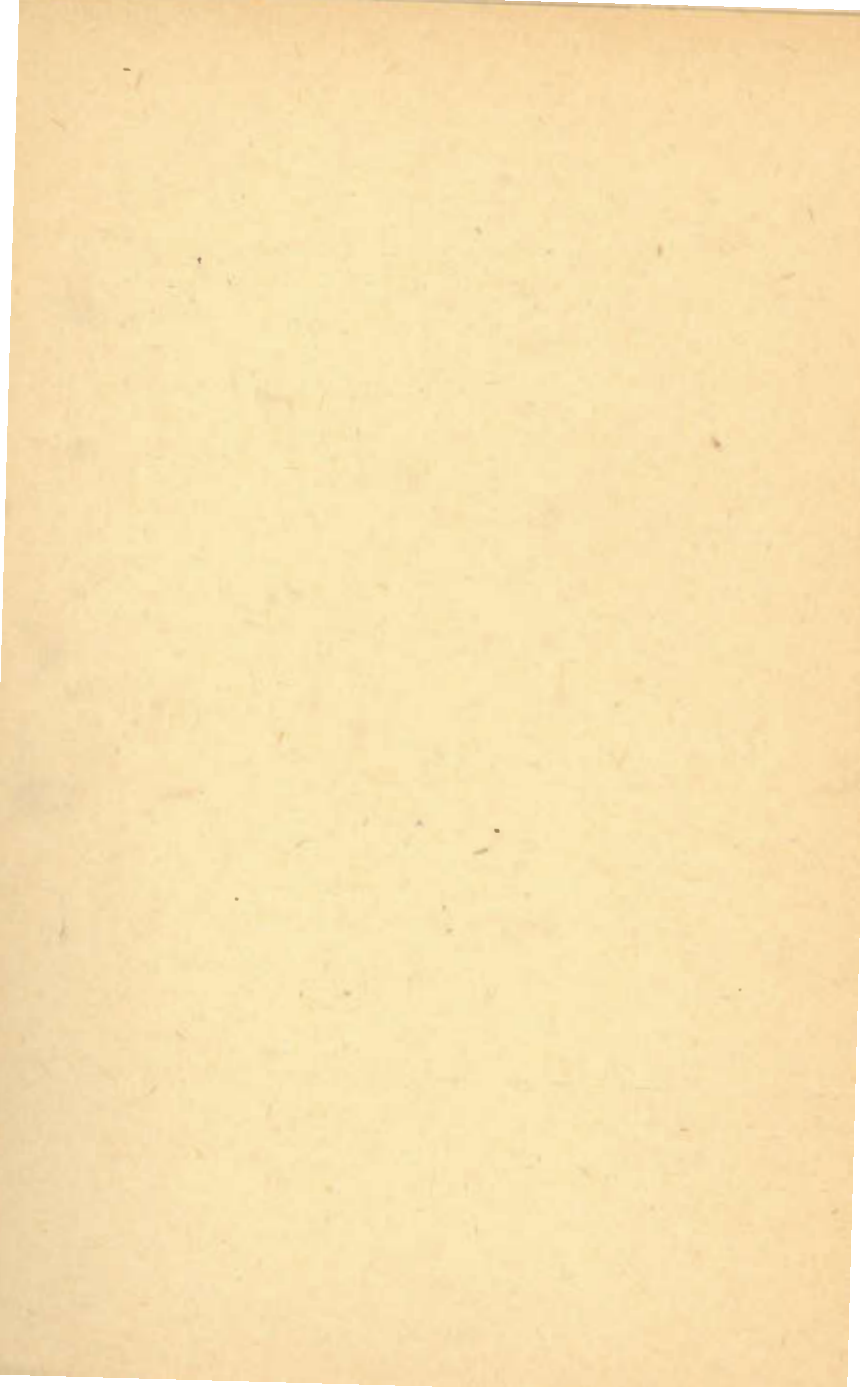
Звезделика Цонева

ДАМЯНЪ
ЗОГРАФЪ

РАЗКАЗИ

СОФИЯ
1942

ДАМЯНЪ ЗОГРАФЪ

I

Мръкваше. Зашумѣха златнитѣ житни класове надъ Янकिनата нива. Повѣя вечерникътъ откъмъ Странджа планина и червенитѣ макове затвориха чашки. Гълъби прелетѣха отъ валозитѣ и поеха къмъ горското усое.

— Янке, не ми се сърди. Отъ сърдце ти говоря: обичамъ те, Янке, много те обичамъ. Нѣщо става съ мене. Не е като другъ пжтъ това. Не ме ли разбирашъ?

Янка се засмѣ.

— Не ми се смѣй! Тача невѣстата си. И скъпа ми е. Деца ми народи, челядь имамъ за хубостъ и за приказъ. Ето малката ми щерка — колко ми е мила, знаешъ ли? Може би е грѣхота, но що да сторя? Тъмна е кщцата ми. Гдето и да ида — все ти си насреща ми, все тебе мисля!

Макове се изписаха по ланититѣ на Янка.

— Мълчи, бате Дамяне! Грѣхота е! Икони пишешъ... Стига! Какво ще кажатъ хората: че ме задиряшъ... Ще ми излѣзе хулна дума, ще се разнесе изъ селото, по тлаки и по седѣнки, по пжтища и по кръстопжтища, ще ме одумватъ хората, ще чуе и изгората ми, какво ще стане тогава? Куршумъ ще прати баща ми. Яростъта му е страшна...

Дамянъ сведе очи.

— Какво съмъ виновенъ азъ? Нѣмамъ ли право надъ себе си, нѣмамъ ли нищо свое? Всичко ли принадлежи на невѣстата ми, на челядъта ми, на дома ми? Всичко имъ давамъ, Янке, всичко е тѣхно! Но нека остане и нѣщо мое, само мое, само за душата ми. Кжсче, малко кжсче да бжде, та на когото поискамъ, на него да го дамъ...

Въ синкавия вечеренъ здрачъ Янка спрѣ погледъ на побѣлѣлитѣ коси на Дамяна, загледа очитѣ му — като изтѣли на сѣнка листа, — усмихна се, въздѣхна.

— Бате Дамяне, да останемъ само добри приятели. Казахъ ти — не те обичамъ... не мога да те обичамъ — либе си имамъ. И страшно ми става, загдето ме диришь... И тукъ, при нивитѣ, при извора ме гледашъ, на селския мегданъ, на хорото. Все азъ съмъ въ очитѣ ти... Тѣй всичко ми тежи! Ще отида далече нѣкжде... Ще забѣгна... въ манастиръ, ще се почерня... Искашъ да се подѣля! Какъ да се подѣля?.. И азъ сама не зная.

И тя потрепера :

— Не че не те ценя — почитамъ те! Но страшно ми става... Само ако узнае твоята невѣста! Ще ѝ загорчи въ душата, ще я заболи, ще ме прокълне... Мжка ми е и на мене. Азъ съмъ все съ тия чисти мисли. Богъ е създалъ жената да прави само добро. Защо да руша гнѣздото ти? Изградено е то съ любовъ и грижа. Сълзи парливи ще изплачатъ очитѣ ми, ако азъ стана причина за всичко... .

Дамянъ се приближи.

— Разбери ме, Янке! Когато писахъ иконитѣ на черквата въ селото, и когато

— Обичамъ те, Янке, много те обичамъ! (Стр. 7).

ходихъ въ града да пиша голѣмитѣ икони на новата черква тамъ, все тѣй мислѣхъ за тебе... И затуй очитѣ на светиитѣ топли и красиви станаха, като твоитѣ очи — дълбоки и черни — и мило, мило ме гледаха... Оставихъ ги тамъ — съ сърдце изписани, станаха живи, божествени, като твоитѣ очи, Янке, защото мислѣхъ само за тебе! Богъ ме водѣше и когато писахъ бѣлитѣ ангели, и бѣлитѣ вѣнци, и киткитѣ, и цвѣтята, разцвѣтѣли по темплото и по стенописа. А тамъ, на голѣмата икона, образътъ на света Богородица — нея съ сълзи писахъ... Защото само майката Божия ме разбира, само тя ме утешава въ черния пѣтъ на моя злочестъ животъ... Нещастень съмъ, Янке, много съмъ нещастень... Рожби имамъ, Янке, рожби отъ сърдце, — не крия — тѣхень съмъ, но само това не ми стига...

И Дамянъ въздѣхна, отпустна рѣще. Мракътъ припаднаше надъ полето. Нѣкъде звъннаха пиринчени звънчета, отеконаха въ тишината и млѣкнаха. Горе, по Божието небе, изгрѣ вечерната звезда и заблѣщука като кандилце предъ иконостаса.

II

Годинитѣ се изнизваха, неусѣтно гаснѣха една подиръ друга, сякашъ бѣха жълти есенни листа, които вѣтърътъ късаше, блѣскаше и отвѣйваше изъ Божията земя.

Пожълтѣ Янка, като посърнало есенно листо, попарено отъ тежка болестъ въ гърдитѣ. Вече не излизаше по кладенци, по тлаки и седѣнки. Звучната ѣ пѣсенъ не се чуваше нийде, не огласяше широкитѣ

поля. Смѣхътъ ѝ бѣ застиналъ отъ коварната болестъ, която я повали на тежка постеля.

Пакъ шумѣха златнитѣ житни класове, пакъ цвѣтѣха червенитѣ макове по синуритѣ, пакъ изгрѣваше и залѣзваше вечерницата.

И Дамянъ Зографъ пакъ отиваше да пише икони и стенописи по черкви и по манастири, но рисункитѣ му изглеждаха празни, студени, безжизнени.

Питаха го клирици, ктитори и свещеници:

— Защо си отчаянъ, майсторе? Нѣщо не ти върви.

Мълчеше.

Отново му задаваха въпроси:

— Да не си боленъ, майсторе?

Дамянъ махваше съ ржка отчаяно.

— Ржката съ четката е до време. Сърдце не остана вече. Аленитѣ, червенитѣ макове бѣха красиви, разпукваха пжпки... отнесе ги вѣтъра, стѣблата изсъхнаха, станаха прѣстъ... Глухо и праздно е въ душата ми вече...

Сетне отиваше въ механиктѣ и пиеше до зори.

Единъ день погребяха Янка.

Въ дебелията хралупа на стария брѣстъ край село Дамянъ се скри отъ очитѣ на хората и плака като дете.

Отъ тоя день Дамянъ Зографъ не взе четка да пише икони и стенописи. Бойтѣ окаменѣха...

III

Една вечеръ, когато бледата вечерна звезда изгрѣ надъ Странджа планина,

Дамянъ Зографъ влѣзе въ планинската света обителъ и похлопа на манастирската врата. Въведоха го въ двора. Посрещна го стариятъ игуменъ и го покани въ килията си.

— Ида при тебе, отче игумене! Искамъ да бжда при тебе тая нощъ... Тежи ми нѣщо на душата.

И млѣкна задавенъ.

Вънъ изплака горска гърлица.

— Отче, — приседналъ до него, започна Дамянъ, — животътъ ми премина като лѣжа, голѣма черна лѣжа... Грѣхота може би бѣ по черковния законъ, но тѣй, по човѣшкия, сърдечния законъ, я обичахъ... Обичахъ Янка! Ти я знаешъ, отче игумене, отъ нашето село. Помина се тя.

И по очитѣ на Дамянъ се търкулиха сълзи.

Игуменътъ го загледа строго.

— Тѣй, обичахъ я, отче игумене, много я обичахъ. Съ прѣстъ не съмъ я докосналъ... Но нали не е грѣшно да обичашъ нѣкого, тѣй: чисто, човѣшки, отъ сърдце! Обичахъ пѣсенъта ѝ... Но животътъ ми я отне... Изповѣдь ти правя, отче игумене, и моитѣ дни се свършватъ... Кога умра, отъ братъ повече те моля, погребѣ ме, не въ общитѣ селски гробища при другитѣ мъртавци, а тамъ — край синуритѣ, въ полето — между нашитѣ ниви и нейнитѣ ниви... Тамъ ме погребѣ... Та кога запѣятъ надъ гроба ми чуднитѣ авлиги, пакъ да слушамъ нейната приказна пѣсенъ, пѣсенъта, която радваше сърдцето ми: пѣсенъта на Янка, съ която живѣехъ на тоя свѣтъ и писахъ моитѣ икони по черкви и манастири... Това е последната ми воля,

дѣдо игумене. Прости ми, прости на грѣш-
ния и недостоенъ рабъ твой...

И той откоси бѣловласа глава.

— — — — —

Надъ манастирскитѣ стрѣхи грѣше
вечерната звезда.

Манастирътъ мълчеше...

Изправи се насрѣдъ черква предъ иконостаса Алтѣнъ Стоянъ, прекръсти се и се замоли тихо:

— Дай ми сили, Господи! Надари ме съ крепко сърдце, да изкарамъ писани коли, да събера дребно камъне, да направя пѣть отъ Карнобатъ до Костенъ, та моята изгора, кога поведе отъ момини двори на първо вѣнчило, джанфезѣтъ да не ѝ се изпраши. . . Тѣй я обичамъ, Господи! Толкова ми е скѣпа на сърдцето!

Дигна се тежка сватба голѣма, за жени се Алтѣнъ Стоянъ — отъ деветъ села дойдоха негови акрани: дарове скѣпи да дарятъ за женихитѣ. . .

Три дни и три ноци лѣ се червеното вино съ ведрата, пищѣха кларнетата, ехтѣха сватбарскитѣ пѣсни, кършеха се вититѣ хора и ржченицата.

Като ясно слънце грѣеше младата невѣста, гупкаше буйното сърдце на Алтѣнъ Стояна.

На третия день припадна ми тъмна мъгла — зълъ червей заяде сърдцето му. Зачу се и зашепна по тлаки и седѣнки, по извори и по сборове:

— Невѣста Анаста въ чуждо село друго либе имала, дълга любовъ водили, клетва вѣрна си давали!

Залинѣ Алтѣнъ Стоянъ, нищо въ кѣщи

го не сдържаше. Напраздно го увещаваха баща и майка:

— Съвзemi се, сине! Лоши сж хорскитѣ уста. Не ги слушай: отъ завистъ тѣй приказватъ! Булчето ти е хубаво: и стройна и напета е, и уредна жена е. Чеглядъ ще ти народи — съвзemi се! Питаме и разпитвахме — лъжа е всичко — лъжливи сж людскитѣ уста, лъжливи и невѣрни.

Алтѣнъ Стоянъ махваше съ ржка отчаяно:

— Оставете ме! Куршуми сж паднали на сърдцето ми!

Сетне отиваше въ механикѣ и пиеше до късна полунощъ.

Една вечеръ у дома на Алтѣнъ Стоянъ пристигна тежѣкъ турски търговецъ отъ Цариградъ. Посрѣщна го весело домакинтѣ, отключи се сърдцето му, сложиха калена ракия, приготвиха голѣма гощавка.

— Бѣди ми братъ въ Карнобатъ, Еминъ Ага, разположи се като у дома си. Не съмъ те виждалъ отъ години. Тая вечеръ ще ядемъ и пиемъ — утре за продажба на моитѣ стада ще говоримъ.

Невѣста Анаста се зарадва: отпустна се и нейното сърдце, щомъ видѣ, че съпругѣтъ ѣ е веселъ. Наготви гостби хубави, замѣси бѣла погача, сложи писана бѣклица.

— Седни, братко, Еминъ Ага, седни на мойта братска трапеза!

Вечеряха до късна полунощъ.

— Еминъ Ага, — рече Алтѣнъ Стоянъ, — искамъ да те питамъ нѣщо: ти ходишь по много касаби, виждалъ си люде всѣ какви, кажи ми, коя е най-страшната мжка за човѣка?

Еминъ Ага го загледа:

— Каква мжка, Алтънъ Стоянъ?

— Тъй: най-страшната и най-тежката...

Турскиятъ търговецъ се развесели:

— То мене и тебе за мжка не питай, Алтънъ Стоянъ. Ние пари и имане си имаме. Падишахътъ има царство голъмо. Ето: ние съ тебе сме добри приятели, отъ братя повече се имаме, на гости си ходимъ — какво отъ това повече. Отъ старо другарство по-хубаво нѣма!

— Тъй казвашъ, Еминъ Ага, — отъ приятелство по-добро нѣмало. Но кога можешъ да кажешъ, че си приятел нѣкому?

Еминъ Ага потри чело съ ржка:

— Какво искашъ да кажешъ, Алтънъ Стоянъ?

— Питамъ те: кога ще узнаешъ, че нѣкой ти е истински приятелъ, да те обича отъ братъ повече.

— Е, че какъ: щомъ ти го обичашъ, и той ще те обича! Това е братство, това е приятелство...

— Но я ми кажи, братко Еминъ Ага, гледашъ небето синьо, облацитѣ бѣли, а въздухътъ чистъ, какво гледашъ: кой се измамва, да кажемъ — дали небето е лъжа, или ти нищо не виждашъ?

Еминъ Ага замълча. Замисли се, после рече:

— Съ загадки говоришъ, Алтънъ Стоянъ! Пакъ не те разбирамъ, нищо не разбирамъ. За какво небе говоришъ? Небето си е небе, хората сж си хора! Какво общо има между небето и хората? Аллахъ е отсѣдилъ: онова, което е за небето — тамъ да си бжде, а тукъ — на земята — тукъ е за хората. Отъ прѣстъ сме направени

— Кажи ми, коя е най-страшната мъка за човѣка? (Стр. 15)

— на пръстъ ще станемъ. За това ние — мохамеданитѣ живѣемъ на земята щастливо и въ радости своя животъ. На когото—каквото е писано, както е отредено отъ Аллаха. . .

— Слушай, Еминъ Ага, пакъ не ме разбирашъ. . . Ако имашъ, да кажемъ, хубава жена, да кажемъ: като моята невѣста, Анаста, но тя си е имала либе по-рано, нѣма ли нѣкога да те мжчи това а, да те боли и гризе нѣщо тѣй, а?

Еминъ Ага отвори уста, отпустна ржце:

— Че твоята невѣста е отъ слънце повече, братко! Остави това, което нѣкога е било. То е минало. Миналото не се връща. Може севда да е имала, но севда е едно — невѣста друго! Ами ако, братко, си се родилъ турчинъ, да имашъ въ харема си нѣколко жени, за тѣхното ли минало все ще мислишъ? Въ твоя домъ невѣста Анаста е дошла, на тебъ е билъ късмета ѝ — тѣй е било писано. . .

— Какво?

— Твоя да бжде. И вашиятъ черковенъ законъ тѣй казва: »Имотъ се събира, отъ баща и майка остава, добрата жена за радостъ на мжжа отъ Господа е дадена«. . .

Алтѣнъ Стоянъ скочи правъ. Устната му треперѣше:

— Слушай, Еминъ Ага, давамъ ти я, щомъ така казвашъ, че за радостъ отъ Господа е дадена! . . .

— Какво ми давашъ?

— Моята невѣста: Анаста! Нея ти давамъ! . . Нека на тебе да бжде радостъта. Стига ми на мене. . .

Еминъ Ага се обърка.

— Ти си пиянъ, братко—въздъхна той,

— какво приказвашъ?! Ние си имаме и повече жени въ харемитѣ и въпрѣки това — за тѣхъ човѣкъ посичаме, пѣкъ и вие, българитѣ, за задигната жена буна дигатѣ, хайдутти по балкана сбирате, честъта си пазите. . . Какво говоришъ?

— Говоря ти истината: ще ти я дамъ! Ще ти я харижа. . . Не съмъ пиянъ. Облогъ давамъ, ако съмъ пиянъ, ако мога да се напия. Да приемъ три дни и три нощи, Еминъ Ага! Ако се напия — вземи я, ако ти се напиешъ — коня ти ще взема!

Еминъ Ага се олюлъ. Загледа невѣста Анаста, която бѣ станала отъ платното по-бѣла, спрѣ погледъ на трапезата, па като потри челото си, отсѣче:

— Приемамъ облога! Да приемъ три дни и три нощи, Алтънъ Стоянъ! . . За невѣста Анаста да приемъ. . .

II

Виното не се свърши отъ тъмнитѣ изби на Алтънъ Стоянъ. Цѣли три дни и три нощи страшната игра продължи.

Невѣста Анаста заливаше чашата на Еминъ Ага, недоливаше — на своя женихъ. Дано се напие турскиятъ търговецъ, дано спечели Алтънъ Стоянъ. Сълзи капѣха отъ очитѣ ѝ, сълзи пълнѣха чашата на съпруга ѝ.

Бурята идѣше съ страшна сила. . .

На третата вечеръ Алтънъ Стоянъ се опи и катурна пиянъ. Сждбата на Анаста бѣ решена. Вихрениятъ конь на Еминъ Ага я понесе надолу изъ Карнобатското поле.

Когато Алтънъ Стоянъ се пробуди, разбра силата на виното и мжката, които

го бѣха повалили. Скочи като ужиленъ. Една синя жила бѣ се изопнала насрѣдъ челото му. Притъмнѣ предъ очитѣ му като си припомни всичко. . .

— Анаста! — извика той.

И гласътъ му замрѣ въ изоставената кѣща. Хукна съ всичка сила къмъ обора, оседла своя конь, вби зенгии въ него, и като вихъръ се понесе изъ равнината.

Устнитѣ му мълвѣха:

— Бързай, лети, мой вѣрни коньо! Бжди вихъръ низъ широкото поле! Да настигнемъ Еминъ Ага, Божке ле, свети Георги ле! Невѣста Анаста да намѣримъ! Ако ги настигнемъ на тебе, коньо, гривата ще позлатя съ нанизъ жълтици, нозетѣ ти ще подкова съ сребърни подкови. . . Божке ле, свети Георги ле! . .

Алтѣнъ Стоянъ летѣше. Коньтъ развѣваше буйна грива. Вѣтърътъ свирѣше яростна пѣсень.

— Анаста! . . .

— Анаста! — гърмѣше гласътъ на Алтѣнъ Стоянъ.

— Анаста! — огласяха гори и планини, поля и долини.

Алтѣнъ Стоянъ се молѣше:

— Дай ми сили, Господи! Надари ме съ крепко сърдце, да изкарамъ писани коли, да събера дребно камъне, да направя пѣтъ отъ Карнобатъ до Костенъ, че моята невѣста, кога трѣгне съ мене, джанфезътъ да не ѝ се испраши! Тѣй я обичамъ, Господи! Толкова ми е скѣпа на сърдцето! . . .

КРАЙ РОНЛИВИЯ БРЪГЪ

I

Загради черква майсторъ Рали край Видина, край бѣлия Дунавъ. Въ ранното утро на Божия день изопнаха се отвеси, при турваха се камъкъ възъ камъкъ и зидоветѣ неусѣтно растѣха. Вечерь, когато вечерната звезда изгрѣваше на синьото небе, Рали се излѣгаше на дървеното легло и разговаряше съ брата си:

— Съ вѣра я почнахме, черквата, Дойко, съ грижи!...

Малкиятъ братъ мълчеше. После питаше:

— Че коя работа безъ вѣра и грижа почва?

— Никоя!—отвърщаше Рали,—ала Божи храмъ градимъ, та и вѣрата ни трѣбва силна да бжде! Тѣй мисля си: ако все така калфитѣ сж нескопосни, ако все така леко гледатъ день да мине, кога ще туримъ покрива на черквата, кога ще я изпишатъ зографитѣ? А колко ми се иска, брате, ей тѣй бърже да стане, да стигнемъ сводоветѣ, да я украсимъ съ темплото и иконостаситѣ, съ красивитѣ икони, че като се гудятъ кандилцата, да се палнатъ свѣщитѣ, да свѣтне вжтре, а ние, братко, да се исправимъ предъ олтаря, сърдцето ще ми се напълни съ радость!

— Ще я изградимъ, брате! Не опри-

тѣснявай само сърдцето си! Правили сме и другаде черкви, а ти си все съ тия грижовни мисли.

— Че съ какви други, ако не съ тѣхъ?

— Какъ съ какви, че забравяшъ ли нашитѣ домове, челядъта ни, имотитѣ ни?

— Е, домоветѣ ни сж домове, челядъта-челядъ! Богъ ще ги закриля! Има си за тѣхъ грижата Той! Пъкъ за имотитѣ — каквото Господъ даде. Все нѣщо ще припечелятъ нашитѣ хора тамъ за единъ хлѣбъ. Нѣма да останатъ гладни!

— Зная. Споредъ тебе, човѣкъ не трѣбва да има голѣми грижи за полски имоти, но за менъ това не е така. Ето: тая пролѣтъ, като тръгвахъ, разорахъ нивитѣ си, посѣхъ ги съ бѣла бѣлица, съ червена пшеница, съ шестореденъ ечемикъ, хвърлихъ златна царевица и чакамъ какво ще се роди отъ черното оране... Жълтици дава земята, братко, жълтици! Ще ми се напълнятъ хамбаритѣ съ златното зърно, ще го отвозя на търговцитѣ, ще си закупя зимовнина, пъкъ после, ако останатъ пари — за невѣста Чубра отъ златни алтъни герданъ ще ѝ взема, ковани чапрази презъ кръста и коприненъ чумберъ... Като нея въ село да нѣма! За щерка си — съ хубава премѣна ще я премѣня, ситни синца за гушката, златни обечки за ушитѣ... И като впрегна двуколката, тѣй да мина върѣдъ село, та да ме видятъ всичкитѣ... Но кой знае, земя е! Ако зърното не даде плодъ? Ако житото почернѣе и изгние?... Ще отиде всичко на вѣтъра... .

И Дойко въздъхваше.

Рали го сгълчаваше:

— Пакъ почвашъ съ тежкитѣ си мисли!

Помисли поне и за руситѣ си биволи, които стоятъ ненахранени, за твоего конче, което стои ненапоено! Не ти ли стигатъ имането и жълтитѣ алтъни, та сега пакъ за земята говоришъ? Ако има берекетъ, ще е по волята на Бога! Отъ Него е всичко! Каквото Богъ даде! На земята тукъ всичко остава — земя сме, прѣстъ сме, на прѣстъ ще станемъ! За душата си, братко, да помислимъ, а то — всичкото е лъжа, голѣма черна лъжа! Дано по-скоро изградимъ тая черква, че да вземемъ честно причастие, а то, брате, — грѣшни сме! Нищо нѣма да занесемъ горе на небето! Само грѣхове. . .

— За какви грѣхове говоришъ?

— За тежки и голѣми грѣхове!

Дойко се омълча. Нищо не отвърна. За какви грѣхове му напомняше неговиятъ братъ? Не разбираше. Дойко бѣ честенъ човѣкъ, добъръ баща и домовникъ. Когато зиме се връщаше въ село, по цѣли дни стоеше въ кѣщи, грижеше се за своя домъ, по кръчми не ходѣше, времето не си губѣше напраздно. Гледаше си така добре децата и тѣ растѣха подъ негова закрила и подъ негови съвети. Какво лошо бѣ сторилъ? На покойния си баща дума не бѣ посрещналъ, тачеше и майка си. Да бѣ ограбилъ нѣкого — не бѣше! Божиитѣ закони най-добре пазѣше. Кандилцето предъ иконостаса винаги въ празникъ горѣше въ стаята му! Да бѣ измамилъ нѣкого? Да бѣ извадилъ нѣкому окоето? Да бѣ продалъ на сираци имота имъ? Да бѣ взелъ нѣкому залъка отъ устата? Такива работи той не бѣ сторилъ. Хиляди мисли кръстосваха душата му. Какво бѣ тогава? Какви бѣха тия грѣхове, за които спомена

братъ му? Можеше ли той да има грѣхове и да не знаеше? Напругна пакъ мислитъ си, проследяваше своя животъ и не виждаше нищо черно въ своята съвѣсть. Обърна се на другата страна на леглото и пакъ се зарови въ своитѣ спомени и въ миналия си животъ. Да не би братъ му за себе си да говорѣше? Вѣрно бѣ — Рали все пакъ имаше грѣхове. Той му бѣ по-голѣмъ братъ, обичаше го много, почиташе го, виждаше, че често пѣти върши неправди, че бѣше даже и сребролюбецъ, макаръ че минаваше за набоженъ и градѣше черкви. Ала все пакъ не бѣха това тежки грѣхове. Е, да — братъ му нѣкога бѣ далъ дума да се ожени за оная хубава мома въ тѣхното село, ала не се ожени за нея, та тя се поболѣ и умрѣ. Но това бѣ отдавна, минало бѣ и той бѣ изкупилъ всичко съ своитѣ страдания...

Дойко не се сдържа. Седна и извади цигари. Запуши.

— Братко, заспа ли? — рече той.

— Не съмъ. Защо?

— Искамъ да те питамъ нѣщо.

— Какво?

Дойко се закашля. Отри съ дланъ лице. Загледа презъ прозореца тихия бѣлъ Дунавъ, въ които се оглеждаха бѣлитѣ звезди по небето и глухо му рече:

— За грѣховетѣ те питамъ? За тежкитѣ и голѣмитѣ грѣхове, дето ги каза!

— Е, какво?

— За тѣхъ помислихъ, та рекохъ да те питамъ. Ти знаешъ, че имашъ или, ако си ги ималъ — твоя си работа, може би да сж простени вече. За твоитѣ грѣхове — не ти се бъркамъ. Но кажи, азъ какви грѣ-

— Това кажи на брата си! (Стр. 28)

хове имамъ? Тежки били и голѣми! Да не би хората да сж ме наклеветили предъ тебе? Ти си ми братъ, по-голѣмъ си отъ мене, та ча те, кажи ми ги, та и азъ да ги зная...

Рали му поиска цигара. Не се реши изведнажъ да му кажи. Бѣше му неловко. Защо да се бърка и той въ неговия животъ? Зла бѣ жената на Дойко, челядь му бѣ народила, ама страшно бѣ ревнива: мжчеше го, изтезаваше го съ своитѣ подозрения. Та може би за това...

— На мене не бѣ работа да ти говоря, но щомъ искашъ да знаешъ, ще ти го кажа направо.

— Кажи?

— За грѣховеѣ, де! Тѣй, хората казватъ, видѣли те, та помислихъ и азъ да ти спомена. Братъ си ми, боли ме!

— Какво да ми споменешъ?

— За тежкитѣ грѣхове! Ти знаешъ, че ние сме майстори. Черква градимъ, Божий домъ зидаме. Грѣхота е... Голѣмъ грѣхъ...

Дойко го загледа зачудено:

— Какъвъ голѣмъ грѣхъ?

— Това де, оная, чернооката, дето те обикаля! И писмо видѣли калфитѣ, като ти пратила, та не смѣятъ на мене да ми обадятъ, ами подшушнали на момчетата въ града, а тѣ ми подмѣтнаха нѣкакъ! Може би е приказка това. Не искамъ да те сърдя. Но какво търси тя все около черквата? Все току се вре насамъ, зидаметѣ гледа, подъ скелето занича, и като ме зърне, че я гледамъ, забързва нататъкъ изъ пжтя. Не ми се ще да вѣрвамъ, може би лъжа пълзи отъ устата на хората, ама градъ е това, разнася се по механи и улици, шушне се тукъ-

тамъ — не искамъ да се говори това за тебе, като мой братъ . . .

— За Янга ли говоришъ?

— За нея. Ако само ми разказваха людетъ, нѣмаше да повѣрвамъ и нищо не бихъ ти казалъ. Но отъ очитѣ ми скрито нищо не остана. Усѣщамъ азъ и разбирамъ всичко. Увлѣче се ти по нея, много се увлѣче. Затова, може би, е причина и твоята невѣста, че не те разбра отъ години. Съ любовь, божемъ, се взехте, домъ изградихте, челядь народихте, а то — на пѣсъкъ било всичко . . .

— Братко. . . — наведе глава Дойко,
— какво приказвашъ? До тамъ ли стигна и ти?

— До къде съмъ стигналъ?

— Че ето на — приписвашъ ми изневѣра! Любовница ми била. Голѣмъ грѣхъ съмъ ималъ! . . . Янга била ми любовница! Азъ, бате, щѣхъ да бжда честитъ, ако тя ми бѣше такава, ама не е и нѣма да ми бжде! Тя знае, че азъ имамъ невѣста, че имамъ деца! Тя не е дете да не разбира . . .

Рали заклати глава.

— Завчера тя дойде насамъ. Нѣмаше те и азъ ѝ заговорихъ. Казахъ ѝ да не те задиря, да не идва насамъ, да те забрави. Деца имашъ, черква градимъ, грѣхота е отъ Бога, срамота е отъ хората!.. Ще се научи невѣстата ти, ще се посраимъ отъ попъ Кою, предъ калфитѣ си! Утре, се казва, ще си дигнемъ чуковетѣ и щѣ си заминемъ, а тя ще остане тукъ и хората ще разнасятъ хулни думи за нея.

Дойко скочи. Драсна кибритъ и запали отново цигара. Очитѣ му свѣтнаха.

— А тя, какво ти отвърна?

— Зная, — рече тя — и изви гордо глава, — всичко зная! Ала нѣма нужда на мене да давашъ съвети. Това кажи на брата си!

— Стига! — сви очи Дойко. — Съ прѣстъ не съмъ я докосвалъ . . .

Сетне хвърли недопушената цигара, смачка я съ кракъ, легна и се зави презъ глава.

II

На сутринята Дойко го нѣмаше въ леглото. Рано въ зори калфитѣ го бѣха видѣли да се качва въ лодка и да отплува неизвестно кжде.

На третата година Дойко не работѣше вече при брата си. Бѣше останалъ въ село при нивитѣ си. Когато черквата бѣше завършена и се освещаваше, само майсторъ Рали прие причастие.

Седемъ дни подиръ това, една утринъ, при ронливия брѣгъ на Дунава, намѣриха една бележка на удавница. На сгънатото парче хартия имаше написано съ почерка на Янга:

»Обичахъ те, Дойко! Много те обичахъ! Прости ми! — Твоя Янга«.

— Бате Страхиле, приемашъ ли?

— Какво?

— Казахъ ти: да кръстишъ рожбата ми!

Страшниятъ хайдутинъ наведе глава. Въздъхна. Чернитъ му очи се овлажниха. Загледа горящото кандилце предъ иконостаса, сведе погледъ по писанитъ възглавници, разтри дланъ по козяка и замълча. Унесе се.

Сестра му Гюргя го сепна:

— Кажи, бате? Дошелъ си отъ далече, изморенъ си, пъкъ има време. Кой ще те познае следъ толкова години? Забравили сж те всички въ село. Погребанъ е стариятъ субаша, а младиятъ — не е чувалъ за тебе... Нали знаешъ, вдовица съмъ, нѣмамъ си нийде никого... Пролѣтесъ се помина Лалю, останахъ самичка, що да сторя съ две ржце?

— Не ми ще, сестро! Сърдце ми не дава.

— А що да кажа азъ? Деветъ години става откакъ съмъ се, бате, женила. Хубава челядь народихъ, ала ми челядь не трае! Питяхъ, разпитвахъ, ходихъ при врачки всѣкакви, разни ми билки давахъ, но всичко отиде напраздно... Въ черната земя четири рожби заровихъ. И завчера, прескочихъ до глухата Гуга, отлѣ ми куршумъ за рожбата, па ми продума: »Отъ хайдутинъ да бжде кръстено, отъ страшенъ хайдутинъ! Да найда горски войвода, детенце да

ми кръсти!« И ето: на гости у насъ си дошелъ, скланяй, бате Страхиле!

Страхилъ отпустна ржце:

— Кървава е ржката ми, Гюрге, много е кървава! Отрано поведохъ юнаци по гори и по горски пжтеки! Много съмъ души погубилъ, много съмъ майки разплакалъ... Деветъ потери прогонихъ, двадесетъ града запалихъ. Нечиста е ржката ми, не смѣя икона да видя, светата комка и нафора да взема, въ Божия черква да влѣза. Все ми се струва, че ако пристжпя тамъ, сводоветѣ ще се разлюлѣятъ, иконитѣ ще попадатъ. Богъ е, сякашъ, отвърналъ лице отъ мене. . . Грѣшенъ съмъ, сестро, много съмъ грѣшенъ! Къмъ небето погледъ не смѣя да дигна . . . Наказанъ съмъ!

— Не си наказанъ, Страхиле! Това не сж грѣхове. Мисли сж само тежки и голѣми...

— И мисли да сж, не болятъ ли повече, не тежатъ ли на душата ми? Като воденични камъни сж, сестро... Нѣкога болень бѣхъ, зла ме болка налегна. Удари ме на дѣсната ржка, — преболѣ ме, заседна ми на бѣлото гърло, — отболѣ ме. Ала това, дето ме вие на клетото сърдце, на грѣшната душа, то ми не преболява, то ми не преминава... Пие ме то и суши, топя се като бѣлитѣ свѣщи въ черквата . . . Та мислишъ ли, че и азъ не съмъ човѣкъ, че азъ нѣмамъ сърдце? Не ми ли се иска и азъ като хората да бжда... Ей тѣй: домъ да си свия, челядь да си народя...

— Че остави го хайдутството, бате! Разпустни си вѣрна дружина, остави си рухо войводско, че въ село ела се прибери.

— И това съмъ си помислювалъ. Ей

тъй, да си заровя нѣкжде тънката пушка бойлийка, острата сабя френгия, да свия въ чернитѣ хралупи джбови моето знаме войводско, да си разпустна дружината, че да тръгна, сестро, да вървя, да вървя, че да се не връщамъ. Дотегна ми — да ми бжде постелягжстата трева по горскитѣ джбрави, възглаве—студеното камъне, а буковата шума — завивка. Не ми ли се иска и на мене да съмъ си въ село при близки и свои, да си имамъ чивгаръ волове и отборъ брѣзи биволе, че да ида на бащини си черни угари, да насѣя бѣла пшеница и берекетенъ кукурузъ, та отъ браздитѣ голѣми, да даде Господъ добра година, да се народи златното зърно... Че да дигна нови хамбари, да насипя бѣла пшеница и берекетенъ кукурузъ наесень. Златни алтъни ще напечела, Гюрге, злато дава земята...

Гюргя заклати глава:

— Злато дава, Страхиле, имане голѣмо, ала не ти е това на тебе на сърдце.

— Защо?

— Тъй! Приказка е само. Знамъ те азъ. Може зимата да бжде кишовна, а лѣтото — сухотно на другата година, та ти на сиромаситѣ ще харизвашъ, на заможнитѣ —заимвашъ, а на чорбаджиитѣ—за крина жълтица ще вземашъ... И съ паритѣ какво ще правишъ? За имане голѣмо, знамъ, окото ти не тегли... Друго сърдце имашъ ти...

— Право думашъ, сестрице! Не тегли сърдцето ми на имане и на златни алтъни... И такива да имахъ — ще дигна манастиръ на връхъ Стара-планина. Съ високи кубета да бжде и вжтре — съ златни икони. Пъкъ на калугера ще поржчамъ за

мене да се моли, за моитѣ тежки грѣхове, да сторва парастасъ за баща и майка, коливо да имъ раздава, свѣщица да имъ запалва, съ бѣлъ тамянъ да ги прикадява.

И Страхилъ потрепера, откоси глава.

— Малко ли бѣше, Гюрге, цѣли деветъ години, откакто съмъ хваналъ гората? Че тегло не съсипа ли тейко ми, майка ми не пратихъ ли въ гробищата отъ мисли грижовни по мене? Сложиха тамъ кости, а гробоветѣ имъ не зная кжде сж? Може би дъждоветѣ да имъ сж изтрили гробнитѣ камъни, може би треви грамади да сж ги обрасли?... Нима за тѣхъ не ми е мило, нима съмъ ги вече забравилъ?..

Гюргя отри сълзитѣ си. Зарида.

— Забрави ти всичко, Страхиле! Само Балкана те тегли. Той ти е на сърдце!

— Той е, сестро, той е! Той ми е баща и майка! Криле ми дава, борцитѣ ми пази. Закрилникъ е той на робитѣ! Отъ добро ли при него отидохъ? Черни чернѣятъ моитѣ братя при поганцитѣ! Не задигнаха ли сестра ми, не посѣкоха ли брата ми, не изгориха ли селото ни, не ограбиха ли стадата ни? Забрави ли неволята ни? Тя ме направи хайдутинъ, тя ме облѣчевъ рухо войводско... Благодаря на Бога, силна бѣ ржката ми! Сто пѣти платихъ за робията и мжкитѣ народни...

— Ти само за това мислишь!

— Че за какво друго?!

— Какъ за какво? Ето: моля те мжжката ми рожба да кръстишь, а ти не искашь и да чуешъ...

Страхилъ замълча. Сетне скочи. Очитѣ му свѣтнаха.

— Ще го кръстя! На моето име да

Страхилъ на два скока се намъри подъ вжето, развърза
го и съ всичка сила го задърпа. . . (Стр. 30)

бжде. Войвода да стане! Върна дружина да води...

Гюргя пригърна брата си:

— Благодаря ти, бате! Пъкъ, каквото Господъ даде...

II

Рано сутринята въ черквата имаше кръщение. Попъ Станушъ, който бѣ узналъ кой бѣ кръстника, не бѣ спокоенъ и бързо четѣше трѣбника и молитвитѣ.

И току-що мироса челото на младенеца, откъмъ двора пропукаха пушки. Сейменска потеря нападна селото, обграждаше черквата. Нададе се писъкъ и викъ. Затрополѣха конски копита по черковнитѣ калдарѣми.

Страхилъ сви очи настрѣхналъ. Той бѣше самъ срещу цѣла потеря, която обкръжаваше Божия храмъ. Женитѣ и старцитѣ се разпилѣха и разтичаха обезумѣли въ храма. Изплаши се и Гюргя, притисна мжжката си рожба до гърдитѣ си, нозетѣ ѝ се разлюлѣха, устнитѣ засъхнаха.

— Братко! — едва успѣ да каже тя и го загледа премалѣла.

— Сестро! — крѣсна ѝ Страхилъ, — поне ти пази сили. Не бой се, нищо нѣма, нищо нѣма да стане.

И той скочи като вихъръ, блѣсна черковната врата и гуди рѣзата ѝ отвѣтре. Сетне затича къмъ занѣмѣлитѣ богомолци и имъ рече:

— Какво се боите? Нали сте въ черква? Богъ ще ни пази!

Приближи се къмъ свещеника и му прошепна:

— Где е вжето на черковната камбана?

— Тамъ! — посочи му той съ ржка, — къмъ притвора!

Страхилъ на два скока се намѣри подъ вжето, развърза го и съ всичка сила го задържа. Тежката камбана се разлюлъ съ страшна сила и нейниятъ звънъ изпълни глухото планинско село, потрепера подъ небето и се понесе изъ върхове и горски усои.

Звънѣше и кълтѣше черковната камбана, мълнии сякашъ трѣщѣха, бучеха нейнитѣ вълни изъ просторитѣ, виеха се надлъжъ и наширь, като морски талози. И това не бѣ каточели черковната камбана, а бѣха много камбани, които невидимо чукаха, звънѣха, носѣха се изъ пуцинацитѣ, изъ гжститѣ букаци, събуждаха, викаха, призоваваха...

Въ душата на Страхила се бѣ появила нечовѣшка, чудовищна сила, растѣше жаждата му за мѣсть, за подвигъ. Волниятъ духъ на хайдутина се разбунтува, кръвта му пламна, кръвта на толкова дѣди, които сякашъ рѣмжаха и му идваха неочаквано и невидимо на помощ...

Отъ близката гора прогърмѣха бунтовни пушки, чуха се викове, запѣ се бунтовна пѣсенъ. Момчетата на Страхила слизаха отъ планината... Камбаната удари еднѣжъ и дважъ и млѣкна. Тогава потерата на сейменитѣ се подплаши.

Чу се викъ:

— Бѣгайте, Страхиловата дружина напада!..

Следъ малко отъ сейменитѣ нѣмаше нито следа.

Страхилъ се приближи до свещеника и колѣнчи предъ него.

— Отче, отъ Бога е всичко! Отдай Божието Богу. Помоли се и за мене!

— Бжди благословенъ, сине! Богъ да те пази и закриля!

— Богъ да пази всички ни! — прошепна той. — Черковното кръщение сега може да продължи. Азъ, отче, имамъ друго — кърваво кръщение: чакатъ ме юнацитѣ да ги вода въ Балкана.

Богомолцитѣ слисани го гледаха.

Страхилъ пристъпи къмъ Гюргя, надвеси се надъ малкия пеленакъ, който мърдаше съ ржчички, цѣлуна го:

— Голѣмъ да порастнешъ, Страхиле!

Сетне пригърна сестра си и сълзи се протърколиха по очитѣ му. Отвори черковната врата, извърна се още еднажъ и махна съ ржка:

— Прощавайте, братя!

И затича къмъ двора. Тамъ го чакаха юнацитѣ му... Дългитѣ имъ пушки лъщѣха на слънцето.

ХАНЪТЪ НА БЕСИТЪ

I

Високо надъ Бесапара месецътъ изви сребърень сърпъ. Въ синята мъгла, която надвисна надъ хълми, урви и долини, засвири въ глѣхналата планинска нощъ боенъ хански ритонъ, чуха се тѣпитѣ звуци на тимпани, звѣнгене на оржжия, и въ аулитѣ на силната тракийска столица въ Родопитѣ бликнаха възторжени вико-
кове:

— Ханъ Картагъ се връща отъ побед-
на брань!

Лумнаха огромни огньове по стѣгдитѣ, замириса на горяща борина и сѣра, стра-
житѣ понесоха факли отъ аулитѣ къмъ друма, който водѣше отъ столицата надолу къмъ равнинитѣ, по който вървѣха бран-
ницитѣ на Картага. За мигъ бесийкитѣ се разтичаха предъ шатритѣ, заприпкаха предъ тѣхъ децата, старейтѣ намѣтнаха бранни облѣкла, запасаха мечове и станътъ се изпълни съ народъ.

Предъ ханската шатра на Бесапара застанаха тритѣ жени на Картага. Всѣка отъ тѣхъ сияеше — трепетно очакваше минутата за първата милувка на гордия и славенъ вождъ, когото не бѣха виждали толкова дълго време и който сега се връ-
щаше отъ далечна брань.

— Слава на Ханъ Картага!

— Слава на победителя на Тереса!

— Слава на непобедимитѣ беси!

— Бесапара срази одризитѣ!...

Всрѣдъ шумнитѣ викове се зададе и приближи страшната войска. Мълнии и пожари пращаше тя на вражескитѣ станове, ужасъ се извиваше надъ главитѣ на враговетѣ, щомъ до тѣхъ долиташе вестъ, че идатѣ беситѣ, прочути съ своята воинственостъ и храбростъ. Вѣтърътъ повѣя отъ родопскитѣ върхове и дългитѣ коси на воинитѣ се развѣха по раменетѣ имъ. Тежкитѣ стѣпки, които кѣнтѣха отдалечъ надъ урви и планински пѣтеки, зашумѣха все по-близко до стана, и когато навлѣзоха въ него, загърмѣха още по-силно бойнитѣ рогове и забиха по-шумно тимпанитѣ. Отъ свѣтлината на горящитѣ факли се виждаха вече добре стройнитѣ имъ фигури, лѣснаха тежкитѣ имъ мечове, а огньоветѣ озариха очитѣ имъ, въ които горѣше доволството отъ браннитѣ успѣхи, ала заедно съ него бѣ изписана и скритата мжка. Тоя пѣть радостъта имъ не бѣ пълна.

Когато преднитѣ редици приближиха стана на хана, огньоветѣ залѣха прииждащитѣ, и посрѣщачитѣ съзрѣха зловеща картина. На челната колона отпредъ, както бѣше обичаятъ на военния законъ, на своя конь тоя пѣть не яздѣше ханътъ, не предвождаше храбритѣ беси. Шестима войници носѣха на кожена носилка своя раненъ вождъ, и като стигнаха предъ неговия шатъръ, го сложиха предъ нозетѣ на женитѣ му.

Тревога залѣ насъбраното множество. Изведнажъ въ цѣлия станъ се понесе печалната вестъ:

— Ханъ Картагъ е тежко раненъ!...

Женитѣ на Картага занѣмѣха. Ужась се изписа по тѣхнитѣ смутени лица, ала стонѣ не издадоха тѣ. На беситѣ, по народния обичай, не бѣ позволено въ беди и страдания да издаватѣ своята болка и горестъ. За мигѣ тѣ се спустнаха надѣ ранения, прострѣха рѣце върху бледния му лобѣ, погалиха го, спотаиха въздишка и прошепнаха:

— Добре дошелѣ, господарю!

Ранениятѣ нищо не отвѣрна. Очитѣ на женитѣ се изпълниха съ сълзи.

Внесоха носилката съ ранения въ неговия домѣ. Стареитѣ и вождоветѣ на Бесепара го последваха. Опитниятѣ магѣ развърза раната на гърдитѣ му, измия и намаза съ меча масѣ, гуди нѣкакво лѣчебно биле, поклони се и дръпна въ страни.

Вождѣтѣ следѣ малко отвори очи, сплете боленѣ погледѣ наоколо и, като съзрѣ стареитѣ отѣ столицата му, наредени около него, усмихна се болно. Изпитото му лице се изопна. Той притаи болката си, стисна сини устни и едва чуто промѣлви:

— Да дойдатѣ при мене женитѣ ми...

Невѣститѣ на Картага влѣзоха въ шатѣра и застанаха предѣ неговото легло. Презѣ сълзи очитѣ имѣ трѣбваше да се усмихватѣ. Горящето фитилце отѣ чирепния свѣтилникѣ хвърляше жѣлта свѣтлина върху бледото лице на ранения, който се свиваше отѣ дълбоката рана на смъртоносната стрела. Като люта оса тя бѣ пишла край него въ битката срещу одритѣ и бѣ се забила дълбоко въ неговитѣ юнашки гърди, за да го повали отѣ хвърковатия му конѣ...

Ханътъ раздвижи засъхнали отъ жажда устни и простена:

— Вода...

Магътъ погледна своя вождъ, спрѣ очи на превързаната рана, поклати глава:

— Не бива... Само глътка медовина...

Първата жена на хана, Нивистинея, изтича и поднесе глиненъ съдъ съ освежителното питие, подигна нѣжно отпадалата глава на своя господарь. Той отвори очи, погледна я, отпи нѣколко глътки и рече:

— Благодаря ти, Нивистинея!...

Сетне, като зарѣя погледъ къмъ отвора на шатъра, презъ който надничаха високо по Божието небе сребърнитѣ звезди, които блѣщукаха надъ Бесапара, издигна ржка и повелително рече:

— Доведете първородния ми синъ!

После се обърна къмъ вождоветѣ и добави:

— Внесете бойнитѣ ми знамена!..

Следъ малко предъ умираещия си баща застана смирено младиятъ Картаговъ синъ, Тургундъ, поклони се, приближи се до леглото му, колѣнчи и цѣлуна ржката му:

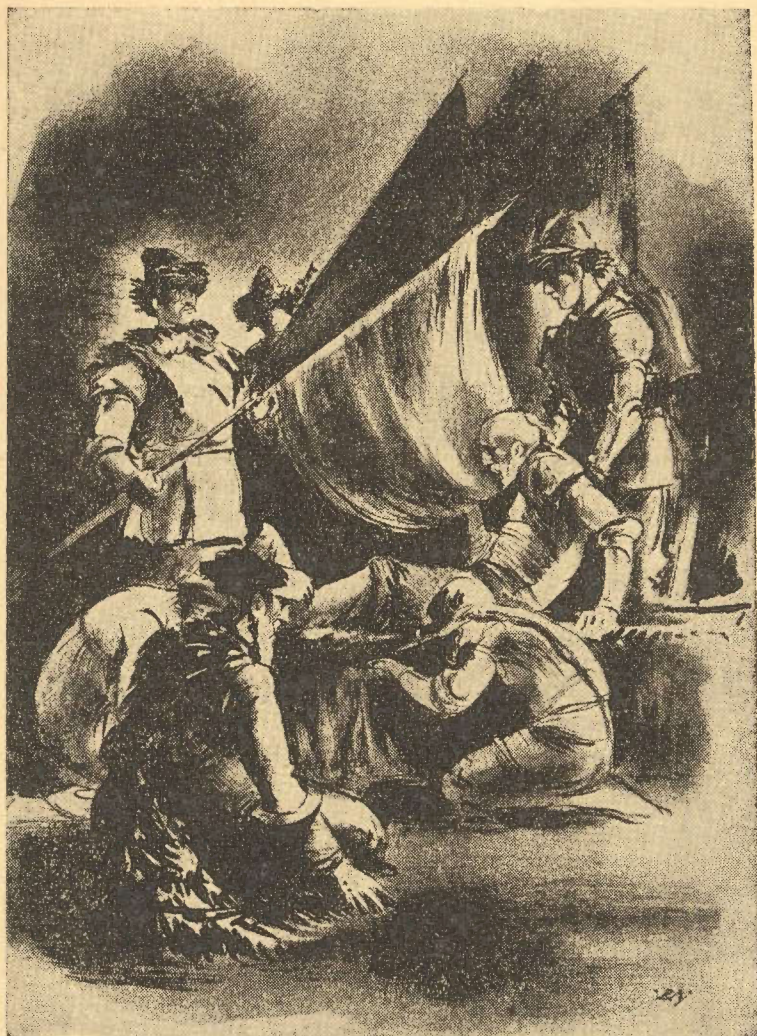
— Заповѣдай, господарю!

— Остани при мене, сине!...

Влѣзоха и знаменосцитѣ съ свещенитѣ символи на бойната мощъ и честъ на Бесапара — знамената, — наредиха се около своя ханъ и зачакаха заповѣдитѣ.

Ханъ Картагъ даде знакъ да го приподвигнатъ отъ леглото му. Сетне изгледа всички, послуша се и, като не долови никакъвъ звукъ навънъ, сви начумерено очи и махна съ ржка:

— Защо сж млѣкнали бойнитѣ ми ри-

— Защо сж млъкнали бойнитѣ ми ритони? Где сж тимпани-
тѣ на Бесапара? Где е тържеството? Где е войската ми? (Стр. 40).

тони? Где сж тимпанитѣ на Бесапара? Где е тържеството? Где е войската ми? . . . Умира ли или се ражда вождѣтъ на Бесия? Защо не горятъ високо и надлъжъ изъ столицата ми свещенитѣ огньове?

Заповѣдта бѣ веднага изпълнена. Запламтѣха отново огромни огньове, засвириха бойнитѣ ритони, задумкаха тимпанитѣ. Празникѣтъ на беситѣ започна стихийно.

Въ планинскитѣ усои и дълбоки урви изеднѣжъ грѣмнаха и се понесоха надлъжъ и наширь звукове, които прокѣнтѣха и залѣха околността. Ехото въ таинствената нощъ ги подхвана и приповтори нѣколко пѣти въ планинската тишина.

Когато шумѣтъ и звуковетѣ на бойнитѣ ритони утихна навѣнъ, съ слабъ и развълнуванъ гласъ ханъ Картагъ започна:

— Достойни воители на славна Бесапара, иде, усѣщамъ, последниятъ ми часъ! Богъ Арей ще ме приеме въ небеснитѣ селения! Отивамъ тържествено и съ честь! Бащи и дѣди живѣха преди насъ на тая земя . . . Тѣ ни оставиха знамена, покрити съ бойна честь и слава . . . Много бѣха враговетѣ на бащината ни земя . . . За нея тѣ живѣха, за нея тѣ се биеха, за нея тѣ мрѣха . . . Духѣтъ имъ бѣше гордъ и силенъ. Въ плисѣка на много кръвь, въ гордата битка съ мечове, на бойното поле, дѣдитѣ ни, бацитѣ ни и ние получихме своето бранно кръщение, своята слава и гордо име . . . Кои врагове не нападаха вѣроломно бащината ни земя? . . .

И презъ ума му се заредиха вражитѣ племена, които ги нападаха. Картагъ гле-

даше присъжтствуващитѣ и сякашъ ги питаше :

— Воинственитѣ трибали и мизитѣ ли? Тинитѣ, апсинитѣ и кенитѣ ли не ни обявяха война? Аститѣ отъ южна земя оставяха ли ни на мира? Корпилитѣ отъ родопскитѣ склонове не грабѣха ли нашитѣ стада? Сапеитѣ и колалетитѣ проклетни по долината на Арда постоянно ни безпокояха... Подлитѣ дерони, орескиитѣ и дивитѣ тинтени отъ Струма винаги сж ни били врагове... Кажете, кои отъ нашитѣ съседни сж ни били доброжелатели?.. Не си ли спомняте страшното нападение на сатритѣ отъ Пангей? Ще забравите ли избиването на славнитѣ ни дѣди и измѣната на неоплитѣ и сириопеонитѣ отъ Сѣръ?... Ами синтитѣ, какво добро може да се каже за тѣхъ?... Не избавихме ли отъ съсипни и разорение медитѣ отъ Осогово, а тѣ за благодарностъ ни ограбиха?... Пратихме мечове за войската на Одриския царь Тересъ, а той, вмѣсто да ни ги заплати, заповѣда, когато бѣхме на брань, да откраднатъ женитѣ ни, а децата ни — гордитѣ синове на славна Бесапара, — поиска да направи роби... Тогава вие знаете какъ постъпихъ... Това бѣше и волята на цѣль народъ, когото оскѣрбиха... народъ, който има своя честь и достоинство, който знае да се бие и да умира на бойното поле, като герой... Такъвъ духъ ни завещаха дѣди и бащи, такава повеля ни е оставила горда Бесапара... Отидохъ на брань срещу Тересъ. Отплатихъ на одризитѣ, достойно отплатихъ. Ала вража стрела се заби въ гърдитѣ ми... Такава е била волята на нашия богъ Арей, тѣй е било писано... Оставямъ

следъ моята смъртъ за ханъ и вождъ на горда Бесапара първородния ми синъ — Тургундъ. Той ще носи моя мечъ, на него ще се подчинявате, той ще ви води въ битки и въ миръ... Издигнете могила на моя гробъ... На връхъ Родопитѣ да бжде... Тамъ ме погребете. Отъ високитѣ върхове и следъ смъртъта си искамъ да виждамъ какъ моя народъ ще пази земята на дѣдитѣ ми, нашата бащина земя...

И като даде знакъ да се приближатъ знаменосцитѣ близо до него, ханъ Картагъ цѣлуна знамената, отпустна ржце и издъхна въ ржцетѣ на своя синъ.

Първата жена на хана се приближи до леглото на своя съпругъ и затвори очитѣ му.

Настъпи мълчание въ шатъра на издъхналия. Първи вождоветѣ и старейтѣ нарушиха тишината:

— Богъ Арей, приеми въ вѣчното си жилище ханъ Картагъ, вождътъ на Бесапара... Волята на хана ще бжде изпълнена отъ насъ...

Сетне, като се поклониха, извикаха:

— Ханътъ на Бесапара, Картагъ, почина! Да се слави отъ днесъ навѣки нашиятъ достоенъ вождъ — Тургундъ, синъ на ханъ Картага...

Вънъ прозвучаха бойнитѣ ритони на беситѣ...

II

Низки рошави коне, покрити съ гжста, черна и лъскава козина, съ издути ноздри и разискрени копита, съ дълги буйни гривви, развявани отъ вѣтъра, препускаха изъ равнинитѣ на Тракия, за да разнесатъ бързитѣ пратеници вестъта за смъртъта

на храбрия ханъ Картагъ и за възкачването на престола на неговия синъ — новиятъ вождъ на беситѣ — Тургундъ.

Три дни и три ноци прииждаха славнитѣ вождове отъ близки и далечни земи и народи — отъ Мизия, Тракия и Мигдония, отъ Гретония, Едония и Антемунтъ, за да изразятъ своето съчувствие на бесийския народъ, и да се поклонятъ на тлѣвнитѣ останки на героичния ханъ.

Пренесени бѣха жертви на бога Арей, устроиша се състезания и игри, на победителитѣ се дадоха скъпи дарове и накити...

Въ златенъ саркофагъ бѣ положено тѣлото на загиналия вождъ, намазаха го съ мандрагори, огнецвѣтникъ и цикория, порѣсиха го съ дѣхава амбра и свещенъ елей. Мирти, цвѣтя и лаврови вѣнци покриха стѣгдитѣ, гдето горѣха огньоветѣ въ голѣмитѣ жертвени клади.

На третия день, по народния обичай на беситѣ, една отъ женитѣ на хана трѣбваше да бжде убита и погребана въ ханската гробница. Тритѣ жени сами щѣха да избератъ, коя отъ тѣхъ бѣ най-достойната, за да получи тая висока честь. Останалитѣ невѣсти на хана щѣха да се считатъ за най-злочеститѣ жени въ Бесия — охулени отъ народа и наказани отъ бога Арей.

Събра се цѣлятъ народъ предъ ковчега на своя обичанъ вождъ. Дойдоха и тритѣ хански жени. Обредѣтъ започна при биенето на тимпанитѣ и при трикратнитѣ звуци на бойнитѣ ритони... Старейшинитѣ, вождоветѣ, войската и народѣтъ колѣничеха. Най-стариятъ магъ се поклони на

мъртвия ханъ, изрече молитвата, доближи се до тритъ невѣсти и рече:

— Славниятъ ханъ Картагъ загина за нашата бащина земя! Хвала на геройската му смъртъ... Иде редъ на най-щастливата негова съпруга: да се представи заедно съ него предъ нашия великъ богъ Арей... Слава на паметъта на ханъ Картага! Слава и честь на паметъта на всички храбри войници на Бесия, геройски загинали за отечеството... Достойни жени, сами избереете и посочете, коя отъ васъ е най-достойна да умре заедно съ нашия ханъ!

Мъртва тишина се въдвори на широката стѣга. Женитъ на Картага стрѣвно се погледнаха и свиха презрително зеници. Най-напредъ пристъпи нѣколко крачки най-младата отъ тѣхъ — Кардия, поклони се на мага и старейшинитъ, цѣлуна нозетъ на ханъ Картага въ ковчега, раздра тогата си, и рече:

— Най-младата невѣста бѣхъ на хана... Най-малко пихъ отъ любовта съ него... Ала честита бѣхъ, че живѣхъ въ любовъ, ласки и пѣсни... Завистливитъ очи на моитъ другарки се топѣха отъ ревностъ за великата ни любовъ, която не е умрѣла и ще живѣе вѣчно... Не родихъ синъ на моя господаръ въ кжсия си животъ съ него, ала огъня на погледа му ще гори въ моето сърдце до края на живота ми... Малко бѣха днитъ ми съ него тукъ на земята. Нека азъ да бжда тая, която да умра съ своя повелителъ.

Народътъ нищо не отвърна. Мълчаха и дветъ жени. Тогавя Кардия се върна при тѣхъ и смирено зачака. Подиръ нея излѣзе

втората ханска жена — Орейтия. И като стори сжщото, като Кардия, заговори:

— Бъхъ по-възрастна жена на хана. Пихъ повече любовъ отъ Кардия. Помня властния погледъ на моя господарь, живъхъ щастливо. Покорна робиня бѣхъ на ханъ Картага и златния звънъ на неговата речъ предадохъ на дветѣ си дъщери . . . Моятъ животъ сега е безмисленъ безъ него. Отредете азъ да бжда жертвата за достойния си мжжъ . . .

И тоя пжтъ никой нищо не отвърна. Орейтия се върна при другитѣ жени.

Тогава излѣзе третата Картагова жена — Нивистиней. Тя колѣничи предъ трупа на Картага, сврѣ главата си въ нозетѣ му, пригърна ги и ги разцѣлува, и дълго стоя така. После, като се изправи, простена:

— Простете ме, богове! Заедно съ смъртъта на моя милъ господарь угасва и слънцето на живота ми . . . Не бѣхъ достойна ремъка на сандала му да развържа. Въ блѣсъка на меча му виждахъ славата на гордия ми народъ. Потъмнѣ родопското небе безъ Картага . . . Богъ Арей пожела да имамъ синъ на хана. Нека боговетѣ продължатъ днитѣ на престолонаследника за слава на Бесия и за величие на храбрия родъ Картаговъ . . . Въздишката на сиротната ми душа се носи къмъ небеснитѣ свѣтилници. Тамъ искамъ да бждемъ двама. До преди три дни азъ бѣхъ за своя милъ господарь щастлива пѣсенъ и жадувана жена. Сега съмъ само една шепа пръстъ! Заровете и моя тлѣненъ прахъ високо тамъ на ханската могила . . .

И Нивистиней презъ сълзи простена:

— Ще бжда достойна за него . . .

Народътъ затаи дихание. Чуха се високи гласове:

— Жребието! Жребието ще отсжди!...

Мръкваше. Въ глъхналата тишина на Божия день, когато слънцето слизаше задъ скалиститѣ върхове на Родопитѣ и кървавитѣ лъчи огръваха тучнитѣ пасбища на беситѣ, жребиятъ бѣ хвърленъ. Сждбата на една отъ ханскитѣ жени бѣ решена:

— Смъртъ!...

Заведоха Нивистинея предъ вѣчното жилище на Картага. Тя бѣ честитата избранница. Ней се бѣ падналъ жребиятъ, да изтегли отъ черното сандъче съ вързани очи бѣлата гривна — сждбовниятъ знакъ на безсмъртието и славата, — достойната, която щѣше да умре и да бжде погребена заедно съ своя господарь въ гробната ханска могила...

Засвириха свирцитѣ съ цѣвниците безсмъртна химна. Божествениятъ Орфей понесе пѣсенята изъ върхове и долини...

Донесоха приготвения смъртенъ уредъ — пружината съ тритѣ меча за жертвоприношението.

Нивистинея пристъпи, изви глава, погледна своя синъ Тругундъ, изгледа всички и, като скочи на смъртния уредъ, съ очи обърнати къмъ гробния ковчегъ на хана, високо извика:

— Съ тебе съмъ навѣки, господарю мой!...

Тритѣ меча я прободоха...

Трупътъ ѝ бѣ изгоренъ. Изгориха и трупа на ханъ Картага. Пепельта грижливо гудиха въ сребърна урна и заровиха въ гроба на високия хълмъ.

Високо надъ Бесапара, надъ неравнитѣ хълмове и валози, въ китнитѣ Родопи и до днесъ още стърчи ханската тракийска могила. Тя припомня миналата сждба на гордия ханъ на Бесия, упокоилъ своя прахъ съ праха на любимата си жена — Нивистиня...

ЧОБАНИНЪТЪ ОТЪ ОРЛИЦА

I

Слънцето сви чело надъ планината, хвърли златни търкала по върховетъ на зеленитъ буки и дълги черни сѣнки легнаха и тежко притѣмниха гѣстата вѣковна гора. Отъ високата камбанария на Кладнишкия манастиръ изплѣска криле горска гърлица и литна надъ кръстатитъ клоне. Повѣя вечерникътъ откъмъ Орлица, гората зашумѣ и залюлѣ клоне. После всичко утихна.

Отъ планинския пѣтъ, подъ високитъ канари, гдето падналата вечерь лѣхаше миризъ на здравецъ, звѣниче и лопенъ, се зададе Дели Димо Чобанинъ, а предъ него дигаше облакъ прахъ голѣмото му стадо овце. Пиринченитъ звѣнчета на виторогитъ овни звѣннаха въ горското усое и тѣхниятъ чуденъ звѣнъ отекна и се разлѣ въ душата на овчаря.

Като наближи Кладнишкия манастиръ Дели Димо извади меденъ кавалъ и засвира:

Авлига пѣе ранена
долу ми, въ долни гробища.

Че то не било авлига,
ами сама ми булка Велика.

Тукъ овчарьтъ спрѣ, въздѣхна и отри съ рѣка тѣркулната сълза. Сетне продължи:

Булка драгинко думаше:
»Драгинко, драги Никола,
правичко ще те попитамъ,
правичко ще ми обадишъ:
ожени ли се батю ти,
взема ли си булка хубава —
люби ли мойто любене,
ходи ли мойто ходене,
носи ли мойто носене,
децата, холамъ, гледа ли?»
Никола Велика думаше:
»Бульо ле, драга Велико,
като ме питашъ, бульо ле,
правичко ще ти обадя:
батю ми пакъ се ожени,
взема си булка хубава.
Пакъ люби твойто любене,
пакъ ходи твойто ходене,
пакъ носи твойто носене,
децата, холамъ, не гледа...«

Пъсенъта се понесе изъ горската тишина. Молитвенъ шепотъ имаше въ нея. Тя задъхваше гърдитъ, разплакваше сърдцата. Тъй бѣше разплаканъ и Дели Димо. Долу, въ Орлица, бѣха невръстнитъ му рожби, бѣха и кошаритъ му, бѣше и невѣстата му, ала първата му изгора невѣрна болестъ рано отнесе въ гроба. И въ черната неволя една му остана утехата — да бжде самъ съ стадото си горе въ планината, да кжпе очитъ си по върхаритъ, да слуша потоцитъ какъ пѣятъ и да чете по звездитъ. Още другари му бѣха горскитъ хайдути — борцитъ, съ стегнатата бунтовна премѣна, съ дългитъ пушки бойлии, съ препасанитъ саби на кръста, съ орловитъ очи, които грѣха. Не единъ пжтъ

борцитѣ му разказваха за хубавия свѣтъ, който идѣше, който щѣше да дойде, щомъ наскочатъ всички момци изъ селата, щомъ се наредятъ подъ бунтовния байракъ на Дончо Ватаха, за да съборятъ игото на кърсердарина Мехмедъ Али. Той бѣ стрилъ обсада на деветъ касаби: запрѣни бѣха деветъ пѣтя, двеста села бѣха почернени отъ него. Ордата му бѣше страшна. Ала и четата на горскитѣ юнаци не бѣше лоша. На пусия ги причакваше и люто разплащаше за стореното зло. Тѣй и Дели Димо обикна юнацитѣ, защото често пѣти самъ войводата го утешаваше;

— Какво е твоята мжка, Димо? Нищо, съвсемъ нищо! Прахолинка! Я гледай на какво си заприличалъ съ малката си болка за една невѣста. Е, знамъ, тежко е, но не виждашъ ли какво става съ цѣлъ народъ? Гине, всѣки день гине! Има нѣщо по-голъмо отъ твоята болка — робството... За тая черна робия трѣбва да се боримъ, срещу нея сме тръгнали да се биемъ и мремъ... Юнакъ бжди, не отпускай ржка.

Дели Димо тогава трепваше:

— Кой, азъ ли съмъ отпустналъ ржка?

— Ами кой?

— Не съмъ, войводо! Не съмъ отпустналъ ржка! Да изсѣхне тази дѣсница, ако я отпустна нѣкога... Клѣхъ се предъ евангелието на отца Матея и предъ дружината — не, никога не ще отпустна ржка, а ще се боря и азъ за народната свобода...

— Тѣй!

— Очитѣ ми догде гледатъ, все не мога да забравя ония набучени глави... А когато набиваха на колъ онзи, младия възстаникъ, всрѣдъ село, сърдцето ми се разкъса отъ

жалостъ. Все — мисля си, — ще дойде денъ да платя и азъ на нѣколко кучета... И ето: вие сте ми на сърдце! Обичамъ ви като братя, истински рождени братя. Всѣки пжтъ добре сте ми дошли на гости въ планината. А каквато и поржка да ми поржчате, ще я изпълня. Ще я изпълня, войводо, та дори и главата си да загубя...

Като размишляваше тѣй, Дели Димо неусѣтно наближи края на гората. Долу се гушеше манастира. Неочаквано, изведнѣжъ, чу се нѣкакъвъ глухъ тропотъ наблизу край него и отъ гжститѣ букаци се насочиха вѣоржжени конници, много конници. Бѣше потерата на Мехмедъ Али. Хасикира Ага ги водѣше. Конетѣ изтрополиха край него, изпрѣхтѣха и трѣснаха глави. Стрелнаха го зли и начумерени очи. Разбойниците вбиха зенгии въ хълбоците на конетѣ, задърпаха юздитѣ, впусгнаха се яростно и заобиколиха стадото. Хасикира Ага гнѣвно крѣсна:

— Стой, керата, чобанине!...

Димо Чобанинъ потрепна, сви вежди. Дръпна се на страни отъ пжтя. Гуди кавала въ пояса си, стисна яко дългата си овчарска гега и нервно зачака. Крѣвѣта му заблѣска въ слѣпитѣ очи. Отъ неочакванитѣ непознати гости едрото овчарско куче наостри уши, озжби се, зарѣмжа сърдито.

Господарѣтъ му го сгълча:

— Чакай, Карамане...

Предводителѣтъ на потерата се приближи до чобанина. Загледа го страшно отъ коня си. Крѣвясалитѣ му очи светкаха като на змия.

— Какъ те викатъ?

— Дели Димо се казвамъ. .
— Отъ дека си?
— Отъ Орлица.
— Твои ли сж тия овце?
— Мои сж.
— На кжде ги карашъ?
— За кошаритѣ край селото.
— А кжде ги паса?
— На пасището подъ букитѣ.
— При падината ли?
— Тамъ.
— И цѣлъ день ли паса стадото?
— Тѣй, цѣлъ день. . .
— А, като бѣше тамъ, разбойници не видѣ ли?

— Никого не съмъ видѣлъ!

Дели Димо излъга.

Хасикира Ага сви очи сърдитъ, кръсна гнѣвно :

— Лъжешъ! Лъжешъ, куче! Всички отъ Орлица ми казаха, че разбойниците натамъ избѣгали, байракъ носѣли, а ти друго ми говоришъ.

— Говоря ти истината! А щомъ не ми вѣрвашъ, твоя си работа — слушай другитѣ въ селото. . .

Разбойнишкиятъ главатаръ подскочи като ужиленъ:

— Ти ли, бре хайрсъзино, ще ме учишъ кого да вѣрвамъ? Не те ли виждамъ азъ, че ти си ятакъ на бунтовниците. . . Езикътъ ти ще отрѣжа! Очитѣ ти съ ятаганъ ще избода! Куче. . .

Караманъ, вѣрното овчарско псе, не се съдржа. Сякашъ и то разбра обидата. Подигна гнѣвно опашка, озжби се, заръмжа. Впустна се и скочи срещу коня на кърсердарина, залая сърдито. Конятъ наду ноздри,

дигна уши, запръхтѣ изплашенъ, застѣпва
назадъ и задига глава.

Единъ отъ кърсердаритѣ дигна шишане
и замѣри кучето. Гръмна върху него и го
удари. То се преметна презъ глава, изквича
жално, зарови нокти въ прѣстѣта и млъкна.
Кървава пѣна бликна и протече изъ устата
му. Отъ гърмежа на шишането овцетѣ отъ
стадото се подплашиха, юрнаха се и се раз-
бѣгаха изъ манастирскитѣ поляни.

— Казвай, чобанино? Не се прави на
оглушелъ? Ти си ги видѣлъ, разбойни-
цитѣ. . . Видѣлъ си ги и ги криешъ!

Димо размаха рѣце.

— Никого не съмъ видѣлъ! Цѣлъ день
си пасохъ стадото, свирихъ си съ кавала
и никого не видѣхъ. Никой нѣмаше при
мене. . . Богъ ми е свидетелъ. . .

— Дяволътъ ти е свидетелъ, ятако!
Сетне бѣсно се развика:

— Вържете това овчарско куче на
брѣста предъ манастирската порта. Тамъ
ще го обесимъ. . .

Скочиха кърсердаритѣ отъ конетѣ си,
завързаха го и заблъскаха.

Дели Димо възропта:

— Какво искате отъ мене, ага? Азъ
съмъ мирна рая!

Никой не го чу. Отново го заблъскаха
и затѣтриха.

— Имамъ челядь и невѣста, ага! Сми-
лете се поне за тѣхъ,

Гласътъ му простена безъ отговоръ.

Наближиха манастира. Хасикира Ага
жетна очи на мъждукащото кандило въ
килията на игумена и се спрѣ.

— Чакайте! — даде заповѣдь на кър-
сердаритѣ той.

— Очитъ ти съ ятаганъ ще избода! (Стр. 55)

Замисли се. Мина му презъ ума, да не би гяуритѣ да сж се скрили въ манастира: »Може би тамъ да иматъ бойници и нишани и ще гърмятъ върху потерата ми!«

— Исуфъ, — викна Хасикира Ага на единъ кърсердаринъ, — сега не бива!

И той му кимна съ глава:

— Ела при мене. . .

Когато Исуфъ се приближи до него, той му зашъпна:

— Да бждемъ предпазливи. Нека добре мръкне. Ще вкараме чобанина вжтре въ манастира, а ние ще нахълтаме следъ него. . . Ще претърсимъ килиитѣ, ще избегимъ папазитѣ, ще имъ задигнемъ кеме-ритѣ. . . Мисля, че тамъ има злато, има и нѣщо за пиене. . . ракия. . .

И той му смигна съ око.

Мръкна се. Затропа се на манастирскитѣ порти. Следъ малко отъ отвора на мазгала се подаде око на престарѣлъ калу-геръ и като видѣ стоящия предъ него задъ вратата овчаръ, когото познаваше, не се усъмни въ нищо и, безъ да го пита, отключи рѣзата и отвори.

Тогава стана нѣщо страшно. Задъ овчаря налетѣха вѣоржженитѣ кърсердари и изпълниха двора на манастирската света обителъ. Съ страшни викове тѣ нахълтаха изъ килиитѣ и започнаха да извличатъ разсѣблѣченитѣ монаси. Докараха ги подъ голѣмия орѣхъ насрѣдъ манастирския дворъ. Доведоха и престарѣлиятъ и изплашенъ игуменъ. Вързаха го.

— Гяуръ папазъ, — крѣсна Хасикира Ага, — колко разбойници имашъ скрити въ манастирскитѣ изби?

Игуменътъ подигна очи къмъ небето:

— Въ тая божия обителъ нѣма разбойници!

Хасикира Ага изкриви лице:

— А какво има, щомъ нѣма разбойници?

Игуменътъ замълча.

— Защо не отговаряшъ, — кипна кърсердаринътъ, — кажи, ако разбойници въ манастира нѣма, алтъни нѣма ли? Где сж паритѣ? Казвай?

— Манастирътъ ми е беденъ, ага! Братята монаси едва преживѣватъ... Милостиня людетѣ не даватъ вече...

— Не ме гнѣви! — викна кърсердарскиятъ ага, — хайде, давай още сега. Донеси торбата съ жълтицитѣ!..

— Нѣмамъ пари, — простена въ бедата игуменътъ, — Кладнишкиятъ манастиръ се издържа само отъ просия...

— Имашъ, имашъ, гяуръ папазъ! Ще дадешъ и хоро ще играешъ. Хей, кърседари, накладете огньоветѣ, дайте пиростията и веригата отъ камината... Вържете го на орѣха тоя папазинъ! Нѣма жълтици а, да видимъ дали нѣма?

Разтичаха се кърседарскитѣ разбойници, донесоха дърва, запалиха огънь. Други домъкнаха пиростията и веригата отъ манастирската магерница и ги гудиха върху огъня. Сетне насѣдаха наоколо подъ орѣха и почнаха да пиятъ отъ ракията, която намѣриха въ манастирската изба.

Огнениѣ пламъци се извиха къмъ небето. Желѣзната верига се нажежи, свѣтна. Тогава разбойнишкиятъ ага викна:

— Доведете и чобанина да гледа!

Дели Димо видѣ картината и побледнѣ. Изпитанието бѣ страшно. Разбойницитѣ,

полупияни, приближиха до вързания игуменъ и се смѣха.

— Ще замирише на печено попско месо. Тогава Дели Димо скочи ужасенъ и викна:

— Хасикира Ага, спри! Милостъ! Кажу откупъ! Всичко ще дамъ! Пощади само стареца...

— Предложихъ му вече, — изкриви устни злъчно Хасикира Ага — не иска да каже къде е торбата съ манастирскитъ жълтици. Воля му! Живъ ще го опека.

Овчарьтъ се припрѣчи:

— Стой, кърседаръ Ага! Ако е за откупъ, за жълтици — азъ имамъ. Азъ ще дамъ... Цѣла торба златни бисери и нанизы...

Кърседаритъ се изсмѣха. Хасекира Ага стана правъ. Приближи се до него. Очитъ му се разшириха като чу за жълтицитъ, но не върваше. Отгдето този чобанинъ ще има торба съ жълтици, бисери и скъпи нанизы? Недоумѣваше. А може би имаше? На подбивъ, той му рече:

— Дрипавъ и окъсанъ чобанинъ и той жълтици ималъ? На мене ли приказвашъ тия празни приказки? Кого залъгвашъ, а?

И той прихна и се залѣ въ смѣхъ. За смѣха се и другитъ разбойници. Заподиграваха се съ него.

— Ако имашъ жълтици, овци и кози ли ще пасешъ? Стани лихваринъ! Стани чорбаджия въ селото...

Дели Димо Чобанинъ се замоли:

— Слушай, ага, не ти говоря празни приказки! Откупъ давамъ! Нали жълтици искашъ, давамъ ти... ще ти ги донесе...

— Кой? — рече Хасикира Ага.

— Невѣстата ми! Моята невѣста!..
Тука ще дойде да ти ги донесе... Димо-
вица...

При произнасяне името на жена,
разбойникътъ се усмихна самодоволно и
потри сладно брадата си. »Не е лошо при
този хубавъ манастиръ тази вечерь да има
тука и една жена!« — помисли си той, па
додаде:

— Е, а какъ ще я повикашъ да донесе
жълтицитъ за откупа? Да не си правишъ
смѣтката да те пускамъ да ходишъ ужъ
да диришъ пари и да доведешъ булката си,
а ти да хванешъ гората, а?

— Не, не искамъ да ходя никжде!
Имамъ само една молба къмъ тебе, ага...
Развържи ржцетъ ми! Пустни игумена!

— Е, — изви вежди разбойникътъ, —
после... какво?

— Ще надуя моя меденъ кавалъ... ще
екне гласътъ ми въ планината, ще ме чуе
невѣстата ми съ мжжко дете на гърди...
Ще остави рожбата въ кошаритъ... Нанизъ
жълтици ще откъсне отъ шията. Отъ уши
чисти маргари обеци ще снемел! Отъ везани
колани чапрази отъ тежко злато ковани
ще отрѣже! Отъ раклитъ златни и сребърни
нанизи ще извади, отъ дѣди и бащи остали,
кемеритъ отъ продаденитъ въ Цариградъ
овни ще вземе и мене ще откупъ да даде...
Искашъ ли? Приемашъ ли, ага?

Предводителътъ на кърсердаритъ отпи
паница съ ракия: »Тоя гяуринъ е лудъ!—за-
мисли се той. — Нищо, нека дойде младата
му невѣста... Хубавъ гуляй ще падне!
После ще ги избеса и ще подпаля мона-
стиря!«...

— Приемамъ, — отсѣче той. — Развър-

жете ржцетѣ на чобанина! Пустнете папазина...

Наду Димо Чобанинѣ медния кавалѣ, пѣсенѣта се разнесе надѣ върхове и долини и огласи планината...

А самѣ върниятѣ закрилникѣ на юнашката чета знаеше думитѣ на пѣсенѣта. Съ нея той не молѣше да дойде неговата невѣста да донесе златни алѣтѣни, отѣ чисти маргари обеци, чапрази отѣ тежко ковано злато и сребро, а това бѣше призивниятѣ зовѣ, отправенѣ къмѣ бунтовната чета на Дончо Ватаха въ планината, за да се приче на помощ...

Медниятѣ кавалѣ на овчаря изливаше мжката по неволята, а кърсердаритѣ чакаха невѣста Димовица, съ паница ракия да ги сама прикани, златни алѣтѣни да имѣ на крака донесе, своя позорѣ да види.

Тѣ пиеха и пѣха, а въ душата на чобанина се виеше буря. Дали войводата въ планината ще чуе пѣсенѣта на медния кавалѣ? Дали ще разбере тревогата и бедата на бедния тѣхенѣ другарѣ, който ги викаше за помощ и спасение. Ехото отѣ извивната пѣсенѣ огласяха вѣковнитѣ буки, проплакваше българското сърдце.

— Бързай, бързай, Дончо Ватахѣ, съ твоитѣ юнаци!

Нощѣта, черната страшна нощѣ прихлупи и затисна планинския манастирѣ. Горѣха накладенитѣ огньове насрѣдѣ двора, гдето натъркаляни по плочитѣ пиеха ракия агарянитѣ и тѣхнитѣ стрѣвни погледы очакваха новата жертва. Глухо отекваше гласѣтѣ на кавала и бледнитѣ устны на светия игуменѣ шепнѣха молитва:

— Господы, спаси ны и помилвай!

И въ мрачната нощъ стана чудо. На проплака на Димовия кавалъ долетѣха горскитѣ юнаци на войводата Дончо Ватаха, пропѣлъзѣха край манастирскитѣ огради, впуснаха се върху кърсердаритѣ, пропукаха пушки. Борцитѣ на войводата бѣха зли и безпощадни. Тѣ отплащаха жестоко. . .

— Братко! Войводо! — простена Дели Димо и заплака отъ радостъ. Избави ни отъ страдание и смъртъ!

— Богъ да ви благослови! — рече игуменътъ и се прекръсти.

Изъ манастирския дворъ се търкаляха труповетѣ на избититѣ кърсердари. Глухо нѣкъжде, въ горскитѣ пуцинаци, отекваха пиринченитѣ звънци на разпръснатото Димово стадо. . .

II

На вътрешната страница въ Юнския миней игуменътъ на Кладнишкия манастиръ написа паметна историческа хроника:

»Да се знай коги на кърсердаритѣ ага бѣше Хасикирата. И роби, и много касаби и черкви разсипа. И бастиса и стори запъ на манастира сего. Та искаше торба жълтици откупъ. И бѣше му данъта твърде тежъка. Избоди съ ятаганъ очитѣ на светиитѣ по иконитѣ. И искаше да гори съ огнена верига игумена Теодосия. И бѣше великое страдание на раба Божия Дима Чобанинъ. Ала по Божие попущение, наказани бѣха отъ гнѣва Господенъ агарянитѣ. . .

Помени, Господи, грѣшния и недостоенъ рабъ Твой Дончо Ватахъ, войводата на юнацитѣ болгарски, който ни помогна и избави отъ разорение и гибель. Лѣто во Христѣ Бога 1796«.

Видулъ се спрѣ насрѣдъ поляната подъ широката сѣнка на брѣста, извади писанъ меденъ кавалъ и засвири. Пѣсенъта му се понесе безкрайно чиста, сърдечна, света. Молитвенъ шѣпотъ имаше въ нея.

Предъ овчаря хрупкаха тревата виторогитѣ овни, звѣнтѣха пиринченитѣ звѣнчета на шиитѣ имъ, полъхваше вечерника въ гжстата гора на Баткумъ и пѣхѣ птицитѣ въ листата на дърветата.

Помръкна. Долу въ падинитѣ и валозитѣ край селото паднаха дълги черни сѣнки. Тогава овчарьтъ спрѣ пѣсенъта, гуди кавала си въ писаната си торба и подкара стадото къмъ Баткумъ.

И стори му се, че тоя пжтъ пѣсенъта не бѣше както, по-рано: и напѣвътъ ѝ бѣ другъ и други бѣха думитѣ, които избликоваха отъ сърдцето му и се лѣхѣ отъ кавала. Това не бѣше пѣсенъ, а слънчеви думи, които се извиваха надъ Странджа, носѣха се невидимо изъ синьто небе и стихаха слънцето:

— Моя си, Милице! Обичамъ те!

Звѣнтѣха пиринченитѣ звѣнчета. И листата на крайпжтнитѣ брѣстове пѣхѣ. Пѣхѣ и зеленитѣ треви и храститѣ по валозитѣ. Струваше му се, че задъ него всичко пѣе все сжщата пѣсенъ, все сжщитѣ

— Пожали сърницата, тейко! (Стр. 69)

думи. Хубава пѣсенъ на меденъ кавалъ, която говори направо въ сърдцето съ чудни гласове. Такива гласове имаха само горскитѣ потоци, такава пѣсенъ пѣха само бѣлитѣ облаци. Пѣсенъта за вѣчната любовъ — оная любовъ, която не умира...

— Обичамъ те, Милице!

Видулъ се спрѣ насрѣдъ пята.

Въ сърдцето ми ли нѣщо свири, или наистина гората пѣе, шумятъ горскитѣ потоци, долитатъ думи отъ бѣлитѣ облаци?

— Въ сърдцето, чобанъ Видуле, въ сърдцето! Тамъ свири чудна гждулка! Не я ли чувашъ какъ пѣе'и разказва?

Видулъ трепна, обърна се. Задъ него вървѣше Милица, гледаше го съ синитѣ — като синя метличина — очи и се смѣеше.

— Милице, наистина ли рече?

— Наистина, Видуле.

— Обичашъ ли ме?

— Обичамъ те!

— Тогава ще ми пристанешъ!

— Безъ волята на тейка на мога!

— А той, какво иска?

— На върхъ Странджа планина тежкъ товаръ да изнесешъ!

Видулъ избърса лице съ дланъ. Въздъхна:

— Ще го изнеса! На единъ дъхъ ще го изнеса.

Голѣмото слънце сви чело и потъна задъ хълмитѣ на Баткумъ.

II

Събра се цѣлото село да гледа чудото.

— Е, — изви вежди Огнянъ Бойчо — щерка ми ли искашъ за своя невѣста?

— Милица искамъ!

— Приемашъ ли облогъ?

— Приемамъ, чорбаджи!

— Ето товара — осемдесетъ оки! Нали си юнакъ, изнеси го на връхъ Странджа планина. Вземи и кавала си. Изъ планинския пѣтъ искамъ свирнята ти да се чува. Ако изпълнишъ волята ми, ето: нека всички чуватъ — щерка ми Милица — твоя невѣста ще бжде. Не успѣешъ ли — очитѣ ми въ Баткумъ да те не видятъ. . .

— Друго, чорбаджи?

— Другото сетне! Стигни най-напредъ върха на Странджа планина, че тогава за друго ще говоримъ.

Изгледа Видулъ селянитѣ, обгърна съ погледъ Милица, па дигна товара на здравитѣ си плещи и го понесе. Сетне извади медения си кавалъ и засвири.

Баткумчани въздъхнаха.

— Не е леко! Огнянъ Бойчо нѣма сърдце, — промълвиха нѣкои, — товарѣтъ ще скѣжа гърдитѣ му! Товаръ и пѣсенъ бива ли?

Други се намѣсиха:

— Видулъ е юнакъ. Игралка е това за него.

Милица закри очи да не гледа.

III

Оживяваше Странджа планина подъ пѣсенята на Видулъ чобанина. Горе, по върховете и чуки, бѣлитѣ мъгли се свиха и задигаха, слънцето ги разгони, разкѣса, синьото небе разтвори обятия да посрещне героя и заедно съ него запѣха птицитѣ горски, запѣха ручейтѣ, запѣ планината.

На пладне Видулъ се завърна въ село. Гърдитѣ му дишаха дълбоко, въ очитѣ му

грѣше усмивката на победата, челото му красѣше славата.

— Слава на Видулъ Чобанина! — викнаха баткумчани, които го присрещнаха край селото.

— Слава на юнака! — повтаряха други.

Изъ навалищата се промъкна Милица и се хвърли въ прегръдката му:

— Достоенъ си, Видуле!

Очитъ ѝ искрѣха. Сълзи отъ щастие се протъркулиха по пламналитъ ѝ страни. Устнитъ ѝ мълвѣха:

— Ти си само сила и слава. Ти си герой, Видуле!

Огнянъ Бойчо пристъпи начумеренъ:

— Видулъ не е още герой! Не те давамъ още за негова невеста: нека изпълни и вториятъ облогъ.

— Кажи го, чорбаджи!

— Засвири съ твоя меденъ кавалъ. Искамъ да запѣе гората, да запѣятъ птицитъ. Горе отъ планината да дойде сърница и сама да наведе глава съ ножа си да я заколишъ — курбанъ за Бога да бжде...

— Твоя поржка, Огняне, а Божия воля!

Извади меденъ кавалъ и засвири. Пѣсенъта се понесе нагоре къмъ Странджа, безкрайно топла, отъ сърдце изпѣта, отъ дъното на сърдцето му. Затихна вѣтърътъ, спрѣха да ромонятъ потоцитъ, не шумѣха листитъ. Пѣсенъта на кавала подхванаха птицитъ. Тъ я понесоха изъ поляни и букаци и съ нея кацнаха на билото на Странджа планина — тамъ, гдето на тучната морава пасѣха сърнитъ.

Кавалътъ пѣеше и говорѣше:

— Божке де, свети Георги де, не ми е жално, че вториятъ облогъ не мога да из-

пълня, не ми е жално, че Милица моя нѣма да бжде! Не ми е жално, че акрани въ селото ще ми се смѣятъ! Най ми е жално, Божке ле, свети Георги, че отъ мжка далечъ ще забѣгна, ще оставя стадото, ще го хване люта поряза, ще ми измори овчицитѣ, овена виторогия. . . Ще ми бжде жално за овчицитѣ, ще ми бжде жално, че ще ми умре овенътъ, овена виторогия, съ позлатенитѣ рогчета, на рогчетата съ пиринченитѣ звѣнчета, ще ми бжде тежко за бравитѣ и за моитѣ вѣрни овчарски кучета. . . Ала, най ще ми бжде мжка, Божке ле, свети Георги ле, че скоро не ще видя свои малки агънца, курбанъ на Гергьовдень да сторя. . .

Пѣсеньта стигна до Бога. Стана чудо. Една сърница изкочи въ мигъ отъ гората, затича презъ Баткумъ, дойде при селянитѣ и се сви предъ нозетѣ на Видула.

Огнянъ Бойчо сви устни отъ яростъ:
— Ето ножъ: заколи я!

Чобанъ Видулъ спрѣ да свире, трепна:
— Не ми дава сърдцето да сторя това!

Огнянъ Бойчо завърза сърната, наведе се надъ нея, острието на ножа лѣсна на слънцето. Сърненитѣ очи го гледаха, сякашъ думаха:

— Пожали ме!

— Пожали сърницата, тейко! — спуствна се къмъ баща си Милица, — Видулъ изпълни облога си, бжди милостивъ.

Студеното сърдце на Огнянъ Бойчо не чу.

Бликна топла, алена кръвъ, обагри широката полянка всрѣдъ селото.

— Да дойдатъ моитѣ ратаи! — провикна се злиятъ човѣкъ, — да опекатъ сърната за курбанъ. Викайте гждуларитѣ. Сватба се вдига. . .

IV

Неизплакани останаха очитѣ на горската сърна. Гледаха отворени лъжовниятѣ Божия свѣтъ.

Тамъ на полянката всрѣдъ селото, гдето заплака сърната, три дни нейнитѣ сълзи не се стопиха и попиха въ прѣстѣта. Презъ деня тѣ чудно блѣстѣха на златното слънце, като елмазени зърна, нощемъ — тѣ се отразяваха въ дълбоката бездна на синьото небе, гдето въ приказна хубостъ грѣеха звездитѣ. . .

Снѣгътъ непрестанно валѣше. Затрупа пжтища и кръстопжтища, засипа поля и гори, въ тъмния черковенъ дворъ натегнаха клонитѣ на дърветата. Сгушени подъ стрѣхитѣ на метоха, малкитѣ сиви вработа, свити на кълбца, треперѣха, отпуснаха крилца. Привечерь, дебела бѣла покривка застла тѣснитѣ и криви улички на затихналия градъ. Замъждукаха газени фенери и хвърлиха жълта свѣтлина върху заснѣженитѣ пжтеки. Въ синия здрачъ, гжстѣ бѣлѣ димъ проточиха куминитѣ.

Мръкваше. Попъ Йовчо се прекръсти, оправи расото си, стана отъ софрата и сѣдна до огнището.

— Богданке, — рече попъ Йовчо, — сѣдни до мене, чедо! Седни да ти разкажа нѣщо, да те попитамъ нѣщо. . .

Богданка приклѣкна до стария си баща.

— Слушамъ те, тейко!

Попъ Йовчо протегна ржка и гальовно погали кждрицитѣ ѳ.

— Отдавна Господъ прибра въ небеснитѣ селения майка ти. Твоятъ малъкъ братецъ Христо еничеритѣ въ невръстни години отвлѣкоха. . . Годаинитѣ неусѣтно се изнизаха. . . Остарѣхъ много, чедо! Очитѣ ми не виждатъ вече, нозетѣ—не държатъ. . . Снощи ме срѣщна бащата на Язаджи Стояна — Вълканъ, заговори ми брѣста на Бала-

клия. Питахъ го за новини, за беглекчиитѣ, които се върнали отъ Гученица, за стадата, за пазаритѣ. . . Остави това, отче, — рече ми той, — страшни дни идатъ. . . Лошо. . .

— Какви сж тия дни? — попитахъ го, а той ми разказа страхоти. . . Чулъ и той за кърджалиитѣ на Хюсеинъ Ага, за бунтовниците на Пазвантоглу, за бунта въ Видинската кааза. Могли и насамъ, къмъ Плѣвень, да дойдатъ. Успокоихъ го, чедо, Господъ да ни пази! . . . После тѣй открито ме запита — ставашъ ли невѣста на Язаджи Стояна. Левентъ момъкъ е той, личенъ е всрѣдъ цѣлата касаба. . .

Богданка сведе очи. Божурени лалета се изписаха по странитѣ ѝ. Сетне, като наведе погледъ, притисна се до скутитѣ на баща си и промълви:

— А ти, благославяшъ ли, тейко?

— Благославямъ, чедо. . .

Богданка трепна:

— Ставамъ негова невѣста. . . На сърдце ми е той.

— Богъ да ви закриля! . . .

Свѣтлината отъ кандилцето блещукаше предъ иконата. Огнени звездици искрѣха въ огнището. Махалото на стенния часовникъ отмѣрваше времето.

II

Не минаха много дни. Една ранна утринъ страшно и зловещо забиха тюлюмбеци изъ улицитѣ на града — заби и проплака и черковната камбана. Надаваха се отчаяни викове изъ къщи, изъ улици и кръстопътища:

Богдана се приближи до него, изтегли ятагана му отъ
ножницата (Стр. 78)

— Бѣгайте! Крийте се! Кърджалиитѣ идатъ. . .

Настана тревога изъ цѣлия градъ. Хукнаха людетѣ кой на кждето види, блѣскаха се, сплитаха нозе, падаха, ставаха обезумѣли, изтрѣпнали въ ужасенъ страхъ. Откъмъ Опънецъ идѣше дълга черна колона — кърджалийската конница, начело съ седемъ сини байраци.

Още отъ първия день бедитѣ започнаха. Посѣкоха насрѣдъ чаршията Хаджи Генча, задигнаха стадата на беглекчиитѣ, откараха старейтѣ къмъ митриза, разбиха желѣзнитѣ порти на керванъ-сарая, разграбиха стокитѣ на търговцитѣ, избѣсиха седемъ паши предъ крепостнитѣ стени на сарая, запалиха кѣщи и ханища.

Мрътвило, като презъ чумаво време, затиска всѣки домъ и всѣка челядь. Бастисаха и черквата »Св. Никола«. Разсѣкоха дебелия букова порта, избодоха съ ятагани очитѣ на светиитѣ по иконитѣ, дигнаха сребърнитѣ свѣтилници и златнитѣ потири, излѣха светото причастие по плочитѣ на пода. . . Двама полуголи главатарии се качиха на камбанарията, отрѣзаха вжжетата на камбаната и я залюлѣха, смѣейки се. Тя прозвѣнтѣ еднажъ-дважъ, откъсна се, падна на каменнитѣ плочи и се разби на парчета. . .

Влѣзоха и въ дома на Язаджи Стояна, задигнаха прикята отъ раклитѣ, измѣкнаха кимеритѣ съ златнитѣ алтъни, откачиха пендаритѣ отъ шията на младата невѣста. Самъ страшниятъ кърджалийски главатаръ Хюсеинъ Ага раздаваше заповѣдитѣ за пленъ и пожаръ.

Младиятъ женихъ Язаджи Стоянь възропта:

— Поне жълтицитѣ на невѣстата ми оставете.

Хюсеинъ сви яростни зеници:

— Посѣчете този невѣрникъ!

Единъ едѣръ кърджалия вдигна ятаганъ и замагна да удари.

— Оставете, — намѣси се синътъ на Хюсеинъ Ага, Рустемъ — тази жена ще е за харема ми, а него го водете за нашъ чабукчия. . .

Язаджи Стоянь скочи настрѣхналъ:

— Назадъ! Посѣчете ме — невѣстата си да не гледамъ ханъмка.

Тогава Рустемъ крѣсна гнѣвно:

— Разчекнете това гяурско куче на два коня!

Спустнаха се страшнитѣ кърджалии на Хюсеинъ Ага, завързаха Язаджи Стояна, събориха го на пода и го повлѣкоха къмъ двора. . .

Невѣста Богдана закърши отчаяна ржце следъ него, запищѣ:

— И мене завържете съ него!..

Никой не ѝ обърна внимание. Блѣснаха я, туриха ѝ кърпа на устата, метнаха я на конетѣ и я замъкнаха въ шатритѣ на бюлюкбашията.

Далече затрополѣха конски копита, чуха се рѣзки стенания, нечовѣшки викове и писѣрка на Язаджи Стояна. Отъ задименитѣ въ огнени пожари изоставени къщи страшно и злокобно забучаха кучетата въ зловещата нощ. . .

III

Въ шатѣра на Рустемъ бѣ мъртва тишина. Очитѣ на Богдана бѣха издѣлбани отъ плачѣ.

— До време е жалбата ти!—рече глухо Рустемъ, — всичко е до време. Ще ти мине. И той е мжжъ — и азъ съмъ мжжъ! Е, само, че той бѣше невѣрна, непокорна рая, а азъ — кърджалийски билюкбашия и синъ на славния Хюсеинъ паша...

Богдана нищо не отвърна.

— Ако ти не склонишъ — и твоята глава ще се търкаля изъ полскитѣ стърнища..

Невѣстата изписка:

— Погубихте ли стопанина ми? ..

— Не съмъ още!

Тя замълча. Рустемъ дигна пълна чаша съ ракия и я изпи до дъно на единъ дъхъ. Засмука нервнo нергилето. Кълба димъ изпълниха шатрата.

— Има ли време още да мисля, — про-стена тя.

— Има! — рече Рустемъ.

— Колко време?

— До изгрѣвъ слънце! — после добави: И султанътъ бѣ непокоренъ. Воля му. Избихме пашитѣ му отъ Враца до Видинъ и отъ Севлиево до Плѣвенъ. Седемъ касаби запалихме. Сега нека се сърди. Ако иска — нека дойде. И неговиятъ аскеръ ще бастисаме. Нали на това ни учеха въ султанската коница — на кръвъ. Кръвъ да проливаме...

Богдана стана. Главата ѝ бучеше... Загледа Рустемъ, приближи се до него, отпустна ржце:

— Слушай, Рустемъ паша, за кръвъ ли само дойдохте? Сърдца нѣмате ли? Отъ камъкъ ли е сърдцето ви? Смилете се, пустнете жениха ми! Млада невѣста съмъ. Милостъ имайте...

Гласътъ ѝ треперѣше.

Рустемъ се развесели:

— Имамъ милость, щомъ тебе до сега не посѣкохъ! За твоя стопанинъ отъ тебе зависи. Постлано е леглото ми. Ухае то на яминъ, дива теменуга и роза. Ти си господарка тая нощъ на сърдцето ми. Склони и Язаджи Стоянъ ще бжде спасенъ... Упорствуващъ ли — и на двама ви главитѣ на изгрѣвъ слънце ще взема...

Страшна мисль премина презъ главата ѝ. Тя загледа медния котелъ съ червеното като кръвъ вино, а до него — жълтата люта ракия въ дълбоката прѣстена паница, хвърли погледъ на кривия ятаганъ, запасанъ на Рустемъ и трѣпки я полазиха. Тя си спомни въ тоя мигъ думитѣ на баща ѝ, попъ Йовчо, който четѣше въ светата книга; »Седемъ пжти могатъ да те бедатъ и мжчатъ, ала знай — праведенъ ли си, ще се спасишъ!«

— При изгрѣвъ слънце ли рече, паша?

— При изрѣвъ слънце...

— Тогава: скланямъ, — откоси глава Богдана, — скланямъ за всичко, ала искамъ да ми дадешъ честна дума!...

— Каква дума?

— Виждашъ, паша, малка съмъ, слаба съмъ, слаби сж силитѣ ми. Ти пиешъ вино, пиешъ люта ракия — да пиемъ двама. Ти ще пиешъ два пахара, а азъ — единъ. Ти си здравъ, силенъ мжжъ — можешъ повече да пиешъ. Съ тебе не мога да се мѣря азъ...

Рустемъ паша я загледа съ хищнически очи.

— Виното и ракията ли да изпиемъ?

— Тѣхъ!

— Само това ли?

— Само това...

— Добре.

— И още една дума.

— Казвай?

— Искамъ, паша, докато трае облога — съ пръстъ да ме не докосвашъ. Приемашъ ли?

— Приемамъ...

Пиха до зори. Когато очитъ на Рустемъ се замъглиха отъ изпитото вино и лютата ракия, той подгъна нозе, катурна се на постелята и захърка...

Богдана потрепера. За мигъ тя се приближи до него, изтегли ятагана му отъ ножницата, замахна и го забивъ гърдитъ му. Пияниятъ се загърчи. Бликна топла алена кръвъ, облѣ сърмената дреха, потече по постелята.

Тамъ, гдето бѣ се забилъ ятаганътъ, въ мждукащата свѣтлина блѣсна златенъ кръстъ. Богдана се залюлѣ въ ужасъ. Изтръпна премаляла; кръста бѣ сжщиятъ — като този на гърдитъ ѝ, сжщиятъ, който нейната майка бѣ закачила на шията на отвлѣчения ѝ братецъ Христо — кръста на брата ѝ...

— Брагко!... — изписка тя, заскуба коситъ си и се струполо до безжизнения трупъ.

Черно куче забуча въ мъртвата нощъ.

Бистритѣ води на рѣката Шатица се помѣтиха. . . Тоя пѣтъ султанѣ Мурадѣ идѣше съ много еничери, водѣше съ себе си и Баязида и Якуба, а камилската конница на Беглерѣ бега — Тимурташа, бѣ страхотна.

Изопнаха се хиляди шатри по равното Косово поле, блѣстѣше полумесецѣтъ на юнското слѣнце, вѣеха се мюсюлмански знамена. Мурадѣ следѣ две години се връщаше въ християнска земя, за да дири отплата за поражението си при Плочникѣ. Той знаеше, каква сила имаха сръбскитѣ отреди, водени отѣ своитѣ банове — това бѣ узналъ още отѣ Чирменѣ; той бѣ сразилѣ Вѣлкашиновитѣ синове Углешѣ и Гойко при Плѣвденѣ; той си спомняше какѣ тогава, следѣ кървавата битка, неговиятѣ пѣлководецѣ, Хаджи Илбеки, сияеше отѣ победата. . . Сега завоеванията кѣмѣ Дунава, Бечѣ и Далмация трѣбваше да продължатѣ. . .

И макарѣ, че войската на Мурада бѣ тоя пѣтъ по-малобройна, макарѣ че още презѣ тъмнината на миналата нощѣ, щомѣ пристигна султановата войска, се хвърли вѣ боя, лѣвото ѣ крило бѣ разбито и се върна — може би отѣ вихрушка, която ненадейно бѣ налетѣла — битката щѣше да започне жестоко въ зори и щѣше да

продължи на животъ или смъртъ. Тогава се чакаше и сѣдбоносната борба, която щѣше да реши участъта на дветѣ войски, правото на животъ на едно отъ дветѣ царства.

Самъ кралъ Лазаръ виждаше непосилната среща и затова — тревогата му бѣ голѣма:

— Не само за борба на бойното поле е дошелъ съ войскитѣ си султанъ Мурадъ! За отмъщение иде той, за разорение и гибель...

И откосяваше, натежалата отъ безсѣние и размисълъ глава.

Внѣнъ, край шатѣра, изтрополѣха конски копита. Босненскиятъ банъ Твърдко влѣзе при него и се поклони задъханъ:

— Славний кралю Лазаре, печална вестъ...

Кралъ Лазаръ скочи като ужиленъ:

— Какво има? Разкажи бързо, бане!..

— Георги Кастриоти съ грѣцкитѣ отреди... обиденъ, че не сме възприели неговитѣ планове за нападение, оттеглилъ войскитѣ си и станалъ васалъ на султана.

— Измѣнникъ! Нещастенъ робъ!

И кралъ Лазаръ простена:

— Робитѣ не сѣ достойни за свобода... Силнитѣ и смѣлитѣ иматъ това право...

Банъ Твърдко продължи:

— И още една нерадостна вестъ. Казаха ми я преди малко.

Кралъ Лазаръ го стрелна съ очи:

— Какво?...

— Пакъ нова измѣна. Отъ сръбска страна. Твойтъ любимъ деспотъ, Вукъ Бранковичъ, съ цѣлата си сръбска войска,

се предалъ тая утринъ на султанскитѣ стражи, още преди да мине Шатица...

Кралъ Лазаръ изписка :

— Змия! Напустна ме, защото не му дадохъ дъщеря си Милена за жена... Бихъ го посѣкалъ самъ съ меча си, юдата...

— Бедата е голѣма, кралю! Ала успокой се. Никой нищо не знае за това. На вестоносцитѣ заповѣдахъ да мълчатъ. Но има още едно нещастие. Твоятъ зетъ Милошъ Обеличъ...

И Твърдко не се доизказа, облегна се на стола, отпустна рѣце. Думитѣ му се спрѣха на гърлото...

Кралъ Лазаръ се надвеси надъ лицето му:

— Убиха ли го? Какво? Какво е станало? Казвай бърже, Твърдко?

Твърдко въздѣхна дълбоко:

— И той извършилъ злодейство.

— Какъ? Какво злодейство?

— Миналиятъ день, когато нашитѣ разузнавателни конни отреди минавали отатѣкъ рѣката, въ гората, край пѣтя, срещнали нѣкакви конвои. Войници на султана били. Яздѣли арабски коне. Въ срѣдата яздѣла една жена...

— Жена ли? Жена на бойното поле?!

— Да!

— Е?

— Нашата конница налетѣла. Султанскитѣ ятагани се смѣсили съ стоманенитѣ саби. Конвоятъ билъ избитъ. Забулената въ яшмакъ жена била спасена. Тя каза: »Мурадъ е мой баща! Благословенъ да бѣде часътъ, въ който неговата Илдъза е попаднала подъ властта на силния юнакъ. «Какъ се казвашъ?» — Милошъ Обеличъ си

казалъ името. »Азъ съмъ твоя робиня!« — отвърнала тя...

— После, — запита Лазаръ.

— Въ душата на Милушъ настъпило смущение отъ тая гибелна среща... Хубавицата го упоила съ красивитѣ си черни очи. Сатаната влѣзълъ въ него...

Кралъ Лазаръ се засмѣ:

— Бога ми, банъ Твърдко, стига се шегува... Единъ кралски зеть и една ханъмка... Любовь!? Разсмѣй ме съ друга нѣкоя друга история...

— Чакай!.. Чакай!.. Доведоха я конницитѣ въ моя станъ, въ планината. Питахъ Милоша, разказа ми случката. Казахъ му: »Краля ще те възнагради!« Не иска никаква награда, освенъ нея. Заклелъ ѝ се билъ, че нищо нѣмалъ да ѝ стори, че ще я пази като очитѣ си, лично подъ негова охрана щѣла да бжде, а после — щѣлъ да я иска отъ султана за своя жена...

— Кучето! А ти, що стори?

— Сбъркахъ се отначало. Може ли твоятъ зеть така да говори предъ войницитѣ ми и да оскърбява войнишкото достоинство предъ една ханъмка?

— После?

— Привидно я осждихъ на смъртъ!

— А той?

— Настоя, силно настоя да я охранява съ своята свита, да съмъ се показалъ милосърденъ къмъ нея, да съмъ зачелъ подвига му... Казахъ му, че той е твой зеть, води твоя дъщеря християнка и че е скверно, да иска на бойното поле това сега, а той — не иска и да чуе: щѣлъ да умре за нея, и — съ нея, отказвалъ се отъ войската. Поиска да грабне меча си и да стане Му-

радовъ войникъ; отреда си — цѣлата си конница щѣлъ да поведе подъ султанско знаме и да се бие на султанска страна...

— Измѣнникъ! Предателъ! Бунтовникъ! А ти, какво стори?

— Хвърлихъ го въ тъмница.

— А султанската дъщеря?

— И нея въ другъ затворъ. Сега той вие като звѣръ въ тъмницата. Блѣска съ ржце решетката, вика, моли се. Каквото и да поискаме отъ него — щѣлъ да го направи, живота си давалъ, само Илдъза да сме спасили и върнали въ султанския лагеръ на баща ѝ.

Кралъ Лазаръ дълбоко въздъхна и се замисли. Далече прозвуча войнишки рогъ и утихна. Мъртва тишина настѣпи. Нервно се раздвижи изъ шатъра. Облакъ бѣ преминалъ презъ челото му. Буря идѣше тамъ — навънъ, на бойното поле, а страшна буря бѣ и въ сърдцето му. Какво да направи? Съ цената на какво Обеличъ може да откупи тая жена? Нейното чаровно лице бѣ накарало единъ неговъ военачалникъ и зеть да се откаже да служи на своя кралъ. Това бѣ неизречена смъртна присѣда... Скверна бѣ за кралския домъ, скверна и надъ бойното орѣжие, измѣна на цѣлъ народъ... Босненскиятъ банъ Твърдко схвана тревогата, стана и се приближи до кралъ Лазаръ.

— Може би дветѣ загуби, които ти казахъ по-преди, сж все пакъ голѣми, кралю, но ако погубимъ по това време банъ Милошъ Обеличъ — предводителъ на конницата е — може би войницитѣ ще се научатъ, обичатъ го, ще откажатъ да се биятъ, или — ще се предадатъ на Мурада.

И при все това — нека и твоята дъщеря се запита, жена му е...

Кралъ Лазаръ нищо не отвърна, изгледа го и закрачи нервно. Една синя жила бѣ се изопнала насрѣдъ челото му.

Изведнажъ той се спрѣ, застана всрѣдъ шатъра, потрепера, сви песници и крѣсна:

— Освободи го! Върни и свободата на Мурадовата дъщеря. Кажу му, че му прощавамъ... Прощавамъ му, при едно условие: да убие Мурада въ шатъра му. Жертва за жертва...

II

Жертвата за разплата загърмѣ като буря по Косово поле. Милошъ бѣ пуснатъ. Той се пристори на пратеникъ, отиде въ султанската шатра, уби Мурада. Сетне изхвъркна като стрела навънъ, метна се на буйния си конь и се понесе къмъ сръбския станъ. Задъ него далечъ прозвучаха еничерски тръби, загърмѣха викове, зазвѣнтѣха криви ятагани, писнаха стрели.

Бурята идѣше съ страшна сила.

Въ грохота на битката се носѣше друга, по-яростна буря — стихийна и жестока — борбата за правото на мъжкото сърдце, готово да извърши всичко, за да получи любовта на една жена...

И тая жена бѣ Илдѣза...

МАЙСТОРЪ МАНОЛЪ

Лѣто Господне 1469. Майсторъ Манолъ
направи този мостъ и тази чешма...

И когато презъ росна утринь, знойно
ладне, или късна прохладна вечерь, когато
повѣе въ здрача зефирьтъ, примѣсенъ съ
миризъ на сухо сѣно, пѣтникъ ли се от-
прави нататкъ изъ Кюстендилския долъ
при Струма, ще намѣри младо конярче,
което ще замаха съ калпаче въ ржка и
ще му подвигне:

— Хе-еей, чичо, спри! Пийни си водица
и отмини! Майсторъ Манолъ е зидалъ
този мостъ, тая чешма!

И ако пѣтникътъ е изморенъ и на-
мине подъ дебелия сѣнка на широколист-
налия се брѣстъ до Маноловия мостъ, за
да се разхлади, като наплиска погорѣлото
си лице и глѣтне съ шепа отъ студения
ручей отъ старата чешма, при него ще
дойде конярчето съ тояжка въ ржка, и ще
почне да му разказва съ дълбока увѣре-
ность дългата история за майсторъ Ма-
нола и неговия прочутъ мостъ, дългъ
сто и четиридесетъ крачки, широкъ седемь
крачки, съ неговитѣ извити петъ каменни
свода, зидани на сантричъ...

— Години сж минали отогава, чичо!
Много години! Прочутъ билъ този май-
сторъ Манолъ. Деветъ града приказвали

за него. Ала нѣмалъ си рожба отъ сърдце, та се молилъ на Божията майка, рожба да му дари. Че зидалъ той мостове, и черкви и джамии, които съ високитѣ си кубета и минарета стигнали небето, ала радостъ на сърдцето си нѣмалъ. Чула божията майка молбата на майстора и дала за неговата мжка и за сълзитѣ на невѣста Манолица мжжка рожба. Възрадвалъ се много майсторъ Манолъ, сърдцето му се напълнило съ радостъ. Ала радостъта му била за малко. Строга и бърза заповѣдъ отъ царя дошла: на Струма той мостъ да изгради. Не искалъ прочутиятъ майсторъ това да стори. Клетва билъ далъ предъ иконата на Божията майка сграда друга да не дига...

Но царската заповѣдъ не могла да не се изпълни. И заправилъ майсторъ Манолъ моста на Струма. Три години тежки кервани возѣли камънитѣ, градили се основитѣ камѣкъ подиръ камѣкъ, ала онова което презъ деня изграждалъ, нощемъ водитѣ на Струма отвлечали. Мжка скосила гърдитѣ на прочутия майсторъ. Еднажъ, когато нощта се навеждала надъ хълмове и долини и свѣтулки се лугали надъ рѣката, майсторъ Манолъ седналъ край пжтя до зидаветѣ на моста и заплакалъ. Минала стара знахарка. Питала го за мжката му, казалъ ѝ, а тя го загледала въ очитѣ и му казала: »Жертва голѣма трѣбва, майсторе! Не стигатъ само твоята мжка и грижа за тоя мостъ. По-голѣмо, по-скжпо нѣщо е нужно за него. Най-милото си въ него ще вградишъ, та моста вода нѣма да го отнесе, времето нѣма да го събори... Такава е Божията воля. Първиятъ, който

дойде утре на постройката — неговата сѣнка
въ зиждетѣ вгради. Тѣй!«...

Заминала си старата знахарка. Шумѣла
Струма, грѣбели звездитѣ по Божието небе.
На следния день първа на моста дошла
невѣста Манолица съ мъжка рожба въ
ръце. Тѣхнитѣ сѣнки майсторѣ Манолѣ
въ каменнитѣ зидове вградилѣ. Въздигналѣ
се мостътѣ на Струма по чудо, не ронѣла
камѣнитѣ водата. Но прегърбилѣ се прочу-
тиятѣ майсторѣ, за единѣ день побѣлѣла
косата му... Деветѣ месеци подирѣ построй-
ката на моста, въ Маноловото село се
въздигнали три гроба — на майсторѣ Ма-
нола, на невѣстата му и на мъжката имѣ
рожба...

Тѣмна припаднала нощта надѣ Струма,
шумѣла и клокочила рѣката подѣ моста,
биела и блѣскала талази въ каменнитѣ
основи.. И въ глухия шумѣ на водата
се чувалѣ плачѣ на майка и мъжко пеле-
наче и тежки удари по моста — чукалѣ
майсторѣ Манолѣ по зиждетѣ, вода да ги
не отнася, годинитѣ да ги не събарятѣ...

Конярчето ще разказва...

И не повѣрва ли пѣтникътѣ и се над-
смѣе надѣ празновѣрието и наивността му,
ще го моли да попита стария воденичарѣ
бай Рачо, който самѣ съ очитѣ си е ви-
дѣлѣ възданитѣ сѣнки на Маноловата не-
вѣста и рожбата ѣ да бродятѣ тѣждѣва,
хеее-тамѣ, край върбитѣ, до моста, чувалѣ
писъцитѣ, когато пролѣтъ Струма залѣе
сѣ водитѣ си брѣговетѣ...

Дълго ще разправя конярчето, така
леко и просто, отѣ сърдце, че невѣрва-
щиятѣ друмникѣ ще се увлѣче въ приказ-
ния разказѣ и ще се загледа въ дѣното на

втърналия въ зеленина и мъхове вѣковенъ мостъ, гдето между увиснали върби и стройни бѣлокори тополи едва се показва взижданата въ гранитнитѣ камъни мраморна плоча, на която е издълбано името на майсторъ Манола, преживѣло вѣковетѣ:

— Глѣбнитѣ прѣсти на майсторъ Манола направиха този мостъ и тази чешма...

Пжтеката, която води отъ чешмата за моста, е потънала въ бурени и треви. Ничия човѣшка стѣпка не личи днесъ тамъ.

— По тая пжтека е вървѣлъ нѣкога майсторъ Манолъ!

Тукъ, край брѣговетѣ при Маноловия мостъ, въ водитѣ на Струма, сж се поселили легионъ водни музиканти, които лѣте, отъ ранна утринъ, до късна полунощъ, непрестанно квакатъ, сврѣни между сплетенъ жабурнякъ. Въ дола, засипанъ въ зной, воденичката на бай Рача трака, птички чуруликатъ, а презъ майскитѣ ноци свѣтулки се лутатъ надъ воденичния язъ. Таинствено мълчание цари.

Конярчето отново ще започне да разказва:

— Години сж минали оттогава, чичо! Много години! Живѣлъ е нѣкога майсторъ Манолъ. Този мостъ той го е изградилъ.

И тѣй ще разказва, докато се стъмни:

— Прочутъ билъ този майсторъ. Мостътъ, който той направилъ, вода не го отнася, годинитѣ го не събарятъ... Че сѣнкитѣ на мила невѣста и на скѣпа рожба въ зидоветѣ вградилъ. Своето сърдце вкопалъ въ студениѣ камъни...

Заблѣщукатъ изъ Кюстендилското поле конярскитѣ огньове въ мрака, а откъмъ рѣката Струма повѣе вѣтрецътъ, който

носи ухания на лопенъ, звъниче и бабина душица. Бледиятъ месечко изкочи надъ върховетъ на Осоговска планина, хвърли жълти лъчи надъ воднитъ талази и оподоби клатещитъ се гранки на мъртвешки сѣнки. . . Метне синя сѣнка и прихлупената бай Рачова воденица. Замъждука вжтре на лавицата малкото газениче.

Въ притихналата вечерь, изъ малкото прозорче на воденичарската ограда отъждъ, грѣйне жълта свѣтлина, въ блѣска на която заиграватъ и се губятъ въ дрезгавината нощнитъ пеперудки, чиито крилца, засипани съ бѣлъ сребристъ прашецъ, свѣткатъ, като малки звездички. . .

Въ воденичарското дворище разпрегнати волове преживятъ окосено сѣно, после се изправятъ край колата, издрънчватъ съ синджиритъ и сякашъ се вглеждатъ въ недоизгорѣлия огънь, накладенъ отъ млеваритъ. Едри рунтави кучета, съ приближени до земята влажни муцуни, кръстосватъ и душатъ по земята и се гощаватъ съ останкитъ отъ вечерята на своитъ господари.

А когато бледиятъ месечко се издигне високо по синьото Божие небе, чудна, приказна свѣтлина огрѣва околостъ всичко. Тя уподобява клатещитъ се гранки на върбитъ край Струма на призрачни сѣнки, превръща шубрацитъ и камънацитъ на тайнствени видения, насѣдали сякашъ на почивка край рѣчния брѣгъ, подига силуета на Маноловия мостъ, разгъва го и разпъва надъ водата и ливадитъ. . .

Настава глуха полунощна доба. Отъ бѣбривитъ потоци на Струма и дълбокитъ вирове подъ основитъ на моста наизлизатъ сѣнки и видения—русалкитъ и въ вихренъ

танецъ се понасятъ надъ полята и ливадитѣ.

Тамъ надъ моста е и прегърбената сѣнка на майсторъ Манола. Бѣла побѣлѣла е косата му, станала е сребърна отъ лунната грѣйка, очитѣ му сж издѣлбани отъ мжка:

— Най-свидното, което имахъ, въ тоя мостъ вградихъ! Сърцето си дадохъ! Людетѣ отъ единия брѣгъ — на другия пренасяхъ, ала мила невѣста и първа рожба погубихъ. Такава е била Божията воля. Споихъ зидоветѣ съ своитѣ сѣлзи, та водата нѣма да ги отнесе, времето нѣма да ги събори. . . По тоя мостъ стѣпваха стѣпкитѣ ми нѣкога! Други ще вървятъ следъ мене — кервани и керванбашии. Дано си спомнятъ за рабъ Божий Манолъ, който сега е изгѣла сѣнка, който сега е прахъ.

Изведнажъ, откъмъ пѣтя се задава черна сѣнка: върви невѣста Манолица съ мжжка рожба на гърди. Спустнатитѣ ѝ кичурки коса се развѣватъ отъ полъха на вѣтъра. Ето: тя вижда стопанина си, майсторъ Манола, приседналъ на моста. Протѣга къмъ него дѣсница. Размахва ржчички и малкиятъ пеленакъ. Сѣнкитѣ имъ потѣватъ въ чернината на каменния мостъ. Чува се глухъ гласъ. Нѣкой вика. Сякашъ е Манолица:

— Маноле! Майсторъ Маноле! . .

Смѣлчано и пусто е наоколо. Шуми само Струма. Бѣлитѣ звезди се оглеждатъ въ водата, като очитѣ на ангелитѣ. Майсторътъ нищо не чува, нищо не вижда. Сѣнката му се движи по своодоветѣ. Той знае само своя дългъ. Сърцето му е закопано въ студенитѣ камъни на моста. Спира се и застава като статуя на срѣдата.

Подъ него лъщи рѣката, вие се като сребърна змия.

Отново се чува гласъ:

— Майсторъ Маноле, не чувашъ ли?

Размахватъ се къмъ него рѣце. Майсторътъ пакъ мълчи. Дали нищо не чува? Не! Той всичко вижда, всичко чува, но трѣбва да не чува, да не вижда. Ето: къмъ него приближаватъ близкитѣ му. Познава ги, трепва, но върти чука по мъртвитѣ камъни и отъ очитѣ му се ронятъ сълзи. Искра да помогне на своитѣ и не може. »Жертва, голѣма жертва трѣбва, майсторе! Не стигатъ само твоята грижа и мжка! И най-милото трѣбва... И него ще дадешъ!«...

Заклокочи рѣката подъ моста, заблъска талази. Месецътъ се притулва въ черни облаци. Чува се плачътъ на майка и пеленакъ, глухо заудря съ тежъкъ чукъ майсторъ Манолъ по каменнитѣ зидове...

— Сърдцето си закопахъ въ тия студени камъни, Господи!

Мълчи страшната нощ. Кънтятъ ударитѣ по зидоветѣ. Шуми и клокочи рѣката.

— Господи, виждашъ ли мжката ми?

Съмва. Небето виделѣ. Полъхва утриненъ хладъ и гаснатъ една подиръ друга звездитѣ. Отъ далечното глѣхнало село се чуватъ извивнитѣ пѣсни на раннобуднитѣ пѣтли.

Сѣнкитѣ около моста на майсторъ Манола се губятъ въ синята утринна мъгла...

- **Н**а пѣсъкъ е било всичко . . .
 — Кое?
 — Животътъ ми . . .

И Чавдаръ наведе глава, закашли се. Сетне продължи:

— Не ме ли виждашъ, братко, не ме ли разбирашъ? Опустѣло му и имането и берекетя, щомъ нѣмамъ невѣста като хората. И снощи ме присрещна думата.

— Защо?

— Тѣй! Искамъ, бате, край Тученица подъ брѣститѣ чешма да дигна. Да я изградятъ дюлгеритѣ отъ бѣли голѣми камъни, че да подхванатъ отдолу дамаритѣ, да се оправи буйната вода, дето иде отъ Кайлжка, че да бликнатъ ония ми ти струи отъ шулнаритѣ, чудо ще бжде . . . Ще се радватъ и благославятъ всички въ селото. Години ще минатъ и чешмата все ще си тече . . . Какво има, ако направя единъ споменъ отъ сърцето си? Ама нѣ, невѣстата ми и дума не дава . . . Скжпо било, все за людетѣ съмъ мислилъ, време за друго нѣщо не съмъ ли ималъ? Тежатъ ми думитѣ ѝ, бате Стоиле, много ми тежатъ . . . Да кажемъ, че е скжпо — не е! Какво има, ако съ моитѣ алтъни една чешма се дигне въ село! Че гдето е за людетѣ, за тѣхъ е. Ама какво не е за тѣхъ, кое не е отъ тѣхъ? Припечелихъ повечко тая година отъ градинитѣ, даде Господъ и берекетъ

голѣмъ, подѣ главата си ли ще занеса тия пари? . . .

Стоилъ загледа брата си. Домилѣ му:

— Ще ѱ кажа азѣ. Може би мене да послуша, може да я склоня!

— Кой знае. Не вѣрвамъ. Станала е една такава сприхава, зла. Думахъ ѱ: не бива така, невѣсто! Челядь отѣ тебе нѣмамъ. Утре, се казва, ще сгъна колѣно и ще падна, какво ще оставя следѣ себе си? Цѣлъ животѣ имане събирахъ, ниви купувахъ, кжщи правихъ. Съ какво людетѣ въ селото ще ме поменуватѣ? Само съ моитѣ алтѣни ли? Опустѣли му алтѣнитѣ и имането . . .

— Право казвашъ, то се дума, само съ имане не се живѣе. Ама и ти си имашъ вина!

— Каква вина?

— Твоя си! Самъ си я направи!

— Каква съмъ направилъ?

— Това, гдето думашъ, че било на пѣсѣкъ . . . Забрави ли го?

Чавдаръ замѣлча. Нѣщо го заяде. Въздѣхна.

— Зная. Не съмъ го забравилъ. Искане се да го забравя и не мога. Не се забравя то, брате! Горчи ми и тежи на душата. Да бѣхъ човѣкъ тогава, а то . . . грѣхъ само сторихъ, тежѣкъ грѣхъ . . .

— Нали ти думахъ, братѣ съмъ ти, лошо ли ти мислѣхъ? Не ме послуша, сега теглиш . . .

— Ще тегля, докато умра.

— Сякашъ, като вчера бѣше. Още я гледатѣ очитѣ ми: млада, хубава, спретнатата, да ѱ се ненагледашъ. Накрай свѣта да бѣше я пратилъ, щѣше да иде, въ огѣ-

ня да бѣше я накаралъ да стѣпи — стѣпваше . . . Какво искаше повече отъ нея? Не бѣше ли Линкуда първа мома въ Тученица? Не бѣше ли баща ѝ заможенъ, имотенъ? Не лудѣха ли толкова твои акрани по нея? Какво стори ти тогава, какво се сдърпахте, не зная. Дигна непокорна глава, метна се на коня си, не ме послуша и заскита по широкия свѣтъ.

— Късметъ нѣмахъ, бате Стоиле!

— Късметътъ въ рѣцетѣ ти бѣше. Цѣли три години те чакаше, бедната! Вънъ прага не излизаше. Еднажъ я зърнахъ до плета, пѣкъ тя — току ми се усмихна, дотърча до мене и ме пита: »Бате Стоиле — рече, — че Чавдаръ сърдце нѣма ли? Не се ли отъ нейде обажда? За мене дума не праща ли?« Какво можехъ да ѝ отвърна, какво да ѝ кажехъ? Жалба ѝ парѣше на душата, топѣше я. Леко ли ѝ бѣше? Да бѣха люти клетви, не бѣха? Да биха магии нѣкакви — развързали се биха. Съхнѣше Линкуда, вѣхнѣше като китка цвѣте . . . Кжсаше се моминското ѝ сърдце по тебе . . . Момцитѣ не поглеждаше . . . Все чакаше . . . А ти? .. Върна се, не я погледна. Подири невѣста другоселка, дигна сватба голѣма, ожени се . . . Не ти домилѣ за нея . . .

Чавдаръ наведе очи.

— И мене не бѣше милеко!

— На тебъ нищо не ти дожалѣ! Мжжъ си — кораво бѣ сърдцето ти! За жалбитѣ, за мжкитѣ ѝ, азъ зная, азъ видѣхъ . . . И защо отвърна лице отъ нея? Не бѣше ли ти свидна?

— На сърдце ми бѣше, бате, обичахъ я, ала що да сторя, акрани го сториха.

— Какво?

— Разказваха хулни думи за Линкуда. Цвѣте имъ давала да го гуждатъ подъ възглавето си. Питяхъ я — изсмѣ ми се, подигра ме! Заболѣ ме. Искахъ ни на усмивка да отвърща на другитѣ, ни на задѣвка... Еднажъ бѣхъ при нея на стубела, затворихъ очи и зажумѣхъ и ми се стори тѣй хубава, тѣй мила, както никога не бѣхъ я видѣлъ... Мина край насъ Гроздю, ти го знаешъ — никаквецъ бѣ той, поиска ѝ цвѣте, даде му. Кипнахъ, викнахъ ѝ, па хвърлихъ китката, гдето ме бѣ накичила... Отминахъ, оставихъ я. И другото ти знаешъ, бате: отъ тоя день не ѝ проговорихъ и заминахъ... Искахъ да я забравя, да я намразя и не можахъ. Върнахъ се, искаше ми се отново да я подиря, ала нѣщо въ сърдцето ми бѣ се промѣнило. Вода бѣ отнесла думитѣ ми, огънь бѣ ги изгорилъ, вѣтъръ бѣ ги отвѣялъ... Димъ се зави предъ очитѣ ми щомъ я видѣхъ да говори съ проклетия Гроздю... Отмилѣ ми... Ще свия домъ съ друга, мислѣхъ си, ще я забравя.

— Ала Линкуда не те забрави. Дигна се ти, та съ своята невѣста зашари изъ широкия Божи свѣтъ, а тя не сви гнѣздо. Черна почернѣ кжщата ѝ. Единъ день погребяха майка ѝ. Чумберъ отъ тоя день притисна лицето ѝ, залинѣ. Тежка бѣ мжката ѝ за нейната майка, болѣше я, ала мжката ѝ по тебе я сушеше, пиеше. Виждаха я на гроба на майка ѝ да реди цвѣтя и да я оплаква — и нея, и себе си. Вечерь, по тъмно тѣй, калугерката разказваше, че Линкуда стояла, докато изгасвали кандилата въ черквата и се молила за тебе. Съсипа я ти, Чавдаре! Грѣхъ имашъ на

душата си, презъ цѣлъ животъ ще ти тежи!

— Какво да сторя сега, бате Стоиле?

— Какво да сторишъ? Какво можешъ да сторишъ? Нищо!

— Защо?

— Защото Линкуда замина...

— Какво?

— Нѣма я вече въ селото.

— А къде е?

— Никой нищо не знае за нея.

Чавдаръ въздъхна, отпустна ржце.

Очитъ му се насълзиха:

— Знаешъ ли, бате Стоиле, колко ми се искаше да я видя!...

ВЕЛЪО ХАЙДУТИНЪ

I

Размирила се бѣше Влашката и Богданската земя. Дигна се буна голѣма, та запали села и градове отсамъ и оттатъкъ бѣли Дунава, пжтникъ не смѣеше да замръкне, не прелиташе пиле соколово, че по пжтища и кръстопжтища вѣрлуваха страшни потери, начело съ паши и бегове, които пленяваха и пожариха, отвличаха моми и невѣсти, съсичаха млади и стари.

Заробенъ бѣ и туренъ въ вериги Вельо Хайдутинъ. Тъмнѣеше Босумската тъмница, кжсаше се младото сърдце на бунтовника, че бѣ съсипана неговата вѣрна дружина, момчетата му като пилци се прѣснаха изъ горското усое, а изъ равната земя закѣнтѣха копитата на конетѣ на невѣрниците, които деветъ града изгориха, деветъ села превърнаха на пепель и димъ.

Пакъ течеше тихиятъ бѣлъ Дунавъ, пакъ шумѣха вълнитѣ, зеленѣеха се листитѣ въ гората надъ Босума, птицитѣ пѣеха въ Божието небе, изнизваше се день следъ день, ала тежката черна робия не стихваше. Като тъмни облаци надвисваха мислитѣ на Вельо Хайдутинъ въ душата му. Никого нѣмаше всрѣдъ страшната тъмница, та съ думи да се раздума...

Една вечеръ, горе въ тъмничната кула презъ решеткитѣ прехвъркна пиле соколово, завъртѣ се надъ главата на юнака и

кацна на рамото му. Зарадва се Вельо Хайдутинъ, заплака отъ радостъ.

— Богъ ми праща тая юнашка птица за другаръ въ тъмницата!

Той нѣмаше месо да я нахрани, сълзи имаше само, съ тѣхъ да я напои. Денемъ пилето соколово излиташе на воля, хвърчеше надъ гори и планини, надъ Влашката и Богданска земя, надъ села и градове, а вечеръ се връщаше въ тъмницата при Веля, та съ него разговаряше той.

— И азъ бѣхъ като тебе волень нѣкога, соколе! Ала невѣрниците ме хванаха въ борбата за свобода и ме туриха въ вериги! Нѣмамъ ножъ, та прѣститѣ си да нарѣжа и съ месото си да те нахраня! Едни сълзи капятъ отъ очитѣ ми по бащинъ край злочестъ — съ тѣхъ мога да те напоя, едни гърди имамъ, само въ тѣхъ мога да те приютя! Тамъ бие моето сърдце, послушай неговата пѣсень за бащинията...

И задъхваше гърди, отпускате рѣце. После галѣше юнашката птица и глухо запѣваше бунтовната пѣсень:

Запалила се Влашката земя,
Влашката земя и Богданската...
Де гиди, Вельо Хайдутинъ,
поведе отборъ дружина...

И тъй съ пѣсеньта осѣмваше. Една вечеръ пилето соколово заслуша молбата на Веля:

— Литни и полети утре при изгрѣвъ слънце, мой другарю вѣренъ. Понеси се надъ гори и планини, надъ равни полета! Оттатѣкъ бѣли Дунавъ има малко балканско село Игликово, скѣжтано въ гѣсти горски букаци. Тамъ е бащината ми кѣща,

потънала въ чемшири и лалета, въ босилекъ и здравецъ. Дано ми видишъ мой милъ бащица, дано ми зърнешъ светата ми майчица, скъпата сестрица и първото ми либе!

И волната птица сякашъ разбра молбата на юнака. На сутринята тя изопна криле и полетя високо въ синьото небе.

Три дни и три нощи птицата не се върна при Веля. На третата нощъ, на разсъмване, нѣщо прошумѣ на тъмничната решетка: хайдутинътъ скочи отъ леглото, потри очи съ ржце—пилето се връщаше. То сви криле при него и тури клонъ въ рждетѣ му. Заомилква се като малко дете. Вельо се насълзи отъ радостъ.

— Разкажи ми, пиле! . .

И юнашката птица сякашъ разбра думитѣ. Проговори му на чуденъ езикъ. Оная вечеръ е летѣла надъ бащина земя, видѣла е всичко, което той бѣ ѝ поржчалъ. Ала тамъ е било всичко запусѣло. Имало трева грамади. Бащиното му огнище било запалено и изгорено. Бурени и пелинъ растѣли въ дворитѣ. Насрѣдъ тѣхъ — дърво почернѣло и три зловещи кукувици кукали. Първата кукала и не замлѣквала, втората — когато поисквала, а третата кукала вечеръ и зарань. . .

Полетяла назадъ соколската птица, свила очи да не гледа.

Затъжи Вельо Хайдутинъ. Той разбираше какво бѣ станало. Дървото, което бѣ почернѣло и изгорѣло насрѣдъ дворитѣ, бѣ тейко му, стариятъ му бащица; кукувицата що кукала и непреставала — бѣше майка му; другата, която кукала, когато пожелаела, бѣ сестра му, а оная, която извивала гласъ сутринъ и вечеръ, е била първата му

изгора, която го чакала да се върне отъ биткитѣ съ невѣрниците...

Куршумена мъжа падна на сърдцето му.

— Разкажи ми, пиле, друго не видѣ ли? Нѣма ли въ гората хайдуги, нѣма ли отборъ дружина, насамъ къмъ Босума не иде ли?

Соколовата птица трепна. Дигна очи къмъ развиделеното утринно небе и прѣхна съ криле:

— Видѣхъ чудно знамение на небето. Тамъ — на изгрѣвъ слънце — грѣеше ясна звезда Деница, а на другата страна — на залѣзъ слънце, грѣеше друга звезда. И изведнѣжъ, както летѣхъ изъ висината, дветѣ звездици се срѣщнаха насрѣдъ небето. Срѣщнаха се и се съединиха въ едно. Грѣйнаха като запалено слънце, голѣмо свѣтло слънце, което освѣти земята, а после се търкули надолу и огрѣ тѣмницата ти. Ти скокна, размаха ръце и разкъса веригитѣ на рѣцетѣ си. После отъ нѣкъде засвири нѣкаква трѣба, надойдоха хора, много хора, въоръжени съ пушки и саби... Бодѣше ги Сава Хилядникътъ отъ Елена. И той нападна Босумската тѣмница, разби дебелитъ букови врати... »Ставайте, братя, робове!« — викаше Савата и размахваше кървавата сабя... »На орѣжие дигнахъ цѣлъ народъ срещу невѣрниците! Късатъ се веригитѣ, изгрѣва свободата«

II

Сънь ли бѣше соколката птица или миражъ далеченъ, непостижимъ? Сънь ли бѣха тѣмнитѣ кукувици, закукали зловеща пѣсень надъ запусѣлъ бащинъ домъ?

Или това бѣха чернитѣ мисли, които се виеха въ душата на Веля Хайдутинѣ, виеха се и блѣскаха въ влажнитѣ каменни стени на Босумската тъмница?

Мълчеше мрачниятъ затворѣ, звѣнтѣха желѣзнитѣ рѣждави вериги. Отъ малкото прозорче на килията грѣйна бледенъ слѣнчевъ лжчѣ. Той се спусна надъ леглото му и освѣти измжченото му лице. Вельо се надигна. Страшна тишина царуваше. Дали идваше часътъ да го обесятъ? Припна. Какво отъ това? Каква награда ще получатъ отъ султана? Единъ размирникъ срещу царщината по-малко! Ала щѣха ли невѣрниците да сломятъ българската сила, която бѣ се надигнала да се бори за светата бащиния, за вѣрата Христова? Можеха да запалятъ села и градове, можеха да съсипятъ бащинъ домъ, баща, майка, сестра и изгора, ала имаше нѣщо, което тѣ не биха могли да изгорятъ — пламенниятъ духъ, който събаряше всичко, повдигаше планини отъ народна буря... Съ тая буря се възправи той и трѣгна да се бори. Укрепи се съ момчетата въ Нѣмския манастирѣ въ Молдова, развѣ бунтовно знаме. Напраздно нападаха невѣрниците. Тѣ се бориха юнашки. И когато свършиха куршумитѣ, започнаха да сѣкатъ паритѣ отъ манастира, за да пълнятъ съ тѣхъ шишанетата си.

Ала въ неравната жестока борба той бѣ надвитъ. Вързаха го и хвърлиха въ Босумската тъмница. Откараха го въ друга килия, съ Маринѣ Препията и Георги Стършлията отъ Лѣсковецѣ. Трима бѣха останали живи отъ цѣлата чета. Чакаше ги смъртъ. Двамината възстаници, когато

видѣха, че съ тѣхъ е падналъ въ вражески
ржце и тѣхниятъ войвода Вельо, бѣха му
пришепнали:

— Ще мремъ заедно съ тебе, войводо!
Думитѣ имъ бѣха геройски, свещени,
велики:

— Ще мремъ за свободата на народа
си! За вѣрата си!

Вельо Хайдутинъ се възправи и вдигна
чело:

— Обичамъ те, майко Българиио! Сладко
се умира за тебе!

И се прекръсти. Сърдцето му заби въ
юнашкитѣ гърди.

Надъ Босумската тъмница изгрѣ-
ваще слънцето. Въ равната земя край
Гадацъ нивитѣ се люлѣеха. Подъ Божието
небе пѣха авлиги, прелитаха пеперуди.
Дунавъ, тихиятъ бѣлъ Дунавъ, носѣше
бистри талази, сякашъ бѣха свѣтлитѣ
надежди на поробенитѣ люде...

— Ставайте, робове!

Христова Завѣра. Лѣто Господне 1820

— **О**пустяло му сърдцето отъ камъкъ! . . .

— Чие сърдце?

— Твоего!

Менча подскочи като ужилена:

— Мълчи, Циле! Кога е било сърдцето ми отъ камъкъ?

— Отъ години, отъ деветъ години. . .

— И отмиляхъ ли ти?

— Не си ми отмиляла, не си, ама — тежишъ ми! Думитѣ ти ми тежатъ! Падатъ като куршуми, сушатъ ме! Очитѣ ми се стопиха отъ мжкитѣ, гърдитѣ ми изгниха отъ теглото. Не бѣ день, не бѣ година! Все, мисля си, ще се промѣнишъ, но ти — нищо не си забравила, не си се промѣнила. Челядъ ми народи, домъ свихме, имотъ за показъ имаме, а топла дума устата ти не изрече, душата ми не съгрѣ. . . Животъ ли е това? Чернило, гробница. . .

— Не приказвай така, Циле!

— Какъ да не приказвамъ така? Не виждамъ ли азъ? Слѣпецъ ли съмъ? Невѣста ми стана, легло съ менъ сподѣляшъ, а онзи ти е въ ума, за него мислишъ, него бланувашъ. . .

— Кой?

— Кръстанъ!

Менча се засмѣ.

— Пакъ ли започвашъ съ човѣка? Какво искашъ отъ него? Той е толкова далече отъ тука!

— Далече е, далече е, ама е въ сърдцето ти. Той ти е на сърдце! Него ми слишъ. Има ли синуръ за обичъта, има ли забрава за вѣрнитѣ думи? Ето, азъ съмъ ти първо вѣнчило, предъ Бога и предъ людетѣ моя невѣста си, ала дѣли те нѣщо отъ мене, дѣлятъ те вѣрнитѣ клетви по него. . . Все си мислѣхъ, че ще го забравишъ, но съмъ се лъгалъ. . . Парятъ като живи вжглени ноцитѣ ми. Когато разговаряше съ другаркитѣ си — горчеше ми, болѣше ме на душата, защото знаехъ, че все за него се разговаряхте, все за него питаше и разпитваше ти!

— Съвзemi се, Циле! Какво приказвашъ? Грѣхота е!

— Грѣхота ли е? Какво е грѣхота? Това, дете се задоми за мене, то ли е грѣхота? Него ли наричашъ грѣхъ?

— Какво мога да разпитвамъ? За жененъ човѣкъ, прилича ли ми, като твоя невѣста, да разпитвамъ? Може случайно да е било дума, може би хората да сж те излъгали? Азъ, Циле, съмъ го забравила. . . Било е то нѣкога, ала е минало. . .

Циле замълча. Метна погледъ на леглото, гдето спѣха дветѣ мудечица, хвърли погледъ на мъждукащото кандилце предъ иконостаса и отпустна ржце. Въздъхна. Замисли се. Животътъ му премина като на дланъ. Деветъ години, а бѣше като вчера. Спомни си днитѣ, годинитѣ. Той бѣше младъ, невръстенъ юноша, едва деветнадесетъ годишенъ, а Менча — на седемнадесетъ и половина. Нито си ергенъ походи, нито си моми полуби. Другоселець, той нито пита, нито разпитва за Менча. Хареса му, дигна я една ноць и я отвлѣче.

И дойде сватбата. Тръбва човѣкъ да стѣпва въ първо вѣнчило, за да си чуе грѣховеѣ. Зачу се и зашепна за Менча. Любе си имала още мѣничка, любилъ я кумѣтъ и Кръстанъ. Кой можеше да повѣрва на людски думи тогава? Па и като за предъ хората сватбата не бѣше. Нито сватове бѣ прашалъ Циле за Менча, нито баща и майка бѣ питалъ за нея. Възроптаха тѣ, ала той махна съ рѣце и отсѣче:

— Менча моя невѣста ще бѣде и никоя друга!

Хванаха стариятъ му братъ за сватъ, поведоха ги въ черквата на вѣнчавка. Туриха вѣнчалнитѣ прѣстени, бѣлитѣ вѣнци и варакосанитѣ китки. Запѣ въ черквата попъ Никодимъ. Ала на вѣнчавката отъ где се взеха проклетитѣ моми отъ селото и, та запѣха страшнитѣ пѣсни:

Вѣнчай, куме, ала не въздишай,
свѣци пали, ала не проклинай. . .
Азъ не кълна, сърдцето ми кълне,
не въздишамъ, душата ми въздиша. . .

Черквата сякашъ се разлюля отъ тая зловеща пѣсень. Причернѣ предъ очитѣ на Циле. Отъ где да знаеше той всичко за Менча и Кръстана? Приказваха людетѣ, ала той не даде вѣра на хорскитѣ думи и ето — сега пѣсеньта го отрови. Измѣчи го и разпѣна на кръстъ. Въ най-милитѣ и скѣпи минути презъ живота му—на сватбата, да му дадатъ за благословия люти клетви! Кръстанъ го нѣмаше въ черквата, той не бѣ желалъ тая пѣсень и тия клетви, ала хорски гнѣвъ, сякашъ, бѣ ги пратилъ. Момитѣ не допѣха пѣсеньта, но Циле знаеше последнитѣ и думи:

Домъ да сберешъ, — като прахъ на
тѣпанъ,
плодъ да плодишъ, — като яребица,
да изхранишъ, — като куковица...

Тогава Циле не помнѣше какво прави. Погледна невѣстата си — тя бѣ побѣлѣла като платно. Загледа иконата на иконо-стаса, — ржката съ вѣнчалната свѣщъ треперѣше, очитѣ му се напълниха съ сълзи. Какво бѣ виновенъ той? Какво бѣ виновна и Менча? Ако Господъ не искаше да сбере две сърдца, можеха ли хората да направятъ това?

И той откоси глава. Прошепна:

— Отче Никодиме, продължи обреда!

И се прекръсти. Отъ сърдцето му се откъсна въздишка.

Сетне, следъ вѣнчавката, отведе невѣстата си въ кѣщи. Засвириха гдуларитѣ, затропа се хоро на двора, сложиха се трапезитѣ за сватоветѣ, дариха се моминитѣ дари. Съ бѣлъ вѣнецъ отъ сватбени цвѣтя, Менча бѣ тогава толкова хубава, толкова мила.

Ала край нѣмаше людската омраза и завистъ. Не стигаше само страшната пѣсенъ съ клетвитѣ на вѣнчавката. На Цилевитѣ порти следъ сватбата бѣха лиснали нѣкаква течностъ, която дълго време не-засъхна, въ двора му бѣха подхвърлили замотано кълбо отъ червени и жълти разкѣсани нишки — разкѣсанъ животътъ имъ да бѣде...

И магията сякашъ се сбѣдна. Отъ майчини ѣ жалби, отъ бащини ѣ страхове, отъ снахини ѣ прѣкори, дотегна на Менча, та заскита единъ день изъ гѣстата гора

вѣковна край селото на Циле, та дирѣше дърво да се обеси, или билки отровни — да се отрови. . .

Но Богъ бдѣше надъ нея. Гората бѣше толкова зелена, шумѣха букитѣ кръстати, пиле пѣеше подъ синьото небе. Пѣеше и думаше на сърцето на Менча — ако тя се обеси, гората ще изсѣхне, ако тя вземе тревни отровни, тревата ще изгори. . .

И младата невѣста не посмѣ. . . Върна се въ кѣщи.

Кучето въ Цилевия дворъ я посрещна и дружелюбно завъртѣ опашка. Менча го погали и сълзи се протѣлкулиха отъ очитѣ ѣ

— Ти си по-велико отъ човѣка! Ти не говоришъ, но ти разплаквашъ!

Годинитѣ се изнизваха, сиви, мъчителни, тежки.

Една вечеръ на манастирската порта се зачука. Игуменката излѣзе да види кой е. Позна Менча.

— Влѣзъ, сестро!

Менча влѣзе и седна на пруста. Отко- си глава.

— Какво има, невѣсто?

— Сестро игуменке, има ли въ този манастиръ праздна килия за мене, има ли и едно черно расо?

Игуменката я загледа зачудено.

— Какво е станало?

— Клевета черна виси надъ мене! е съмъ виновна азъ! Не съмъ обичала нико- га Кръстанъ! Обичамъ Циле! Той ми е на сърдце. Домъ свихъ съ него, а людскитѣ думи ни почерниха. . .

И тя зарида.

— Могатъ ли хората да ме раздѣлятъ отъ Циле?

Игуменката я прегърна.

— Богъ ви свързва съ вѣнчаленъ прѣстенъ!

— Искамъ при тебе да остана, сестро! На Бога да служа! Стига мъжката ми въ грѣшния свѣтъ.

— Ти си невѣста на Циле и той е твой! Манастирътъ не раздѣля хората, а утешава. Ела, пални вощеница предъ иконата на света Богородица и се помоли. Божията сила ще те укрепи. . .

И тя я поведе къмъ черковния олтаръ.

— — — — —

Циле се обърна въ леглото и загледа Менча. Кандилцето отъ иконостаса мъждукаше.

— Невѣсто, заспа ли?

— Не съмъ! Мога ли да заспя. Мисля си.

— Какво мислишъ?

— За децата. Утре е празникъ.

— Какъвъ празникъ?

— Рождениятъ день на Каменъ. Голѣмиятъ ни синъ. . .

Циле трепна. Той бѣ забравилъ. И като протегна рѣка, той погали невѣстата си. Въ сърдцето му трепна една нѣжна суруна :

— Хуля те само, невѣсто! Хуля те, а ти си, ти си — светица!

Надъ Странджа планина Богъ изпрати тежка и жестока изпитня. Като гръмъ се разнесе новината за последната жертва на пашата Юмеръ Драза. Войнаганитъ, облагодетелствуванитъ войници на султана, отъ Факия, Кара-Евренъ и Ичме възнегодуваха — събираха се изъ селскитъ стъгди на тълпи, свиваха вежди и гласно викаха:

— Въ крепостната кула на Юмера откарали наша българка за харема му. Насилието повече не се търпи! Проклета да бжде ржката, която посегна на невѣста Яница!

— Да отплатимъ за обидата! — добавяха други. — Нали самъ султанъ Селимъ I-ви бѣ далъ правдини на селата ни и ни бѣ облѣкълъ съ правата на войнишки аги? Защо го спасиха дѣдитъ ни отъ явна смъртъ въ битката при Чорлу? Нали за това бѣ даденъ на Маринчо Страшния, нашия прѣвъ войнаганъ, султанскиятъ знакъ — да се зачита свободата ни? Защо се бихме рамо до рамо съ султанскитъ аскери при Бечъ, при Бендеръ и при Варница?

— Отново ли сме поробени?

— Не сме ли вече войнагани?

— Отнети ли сж нашитъ войнагански права?

— Защо се оскърбява българското име, защо се посѣга на българската честь?

— Погазено е войнаганското знаме

— Стъпкана е султанската воля!

— Мжжътъ на Яница е българско чедо. Той е войнаганъ. Войнаганътъ не може да понася гаври. Той знае да се бие и да умира като войникъ!

— Искаме разплата! Маринчо Бинбела да ни поведе! Да отплатиме за дързостята на Юмера!

И възпламналиятъ гнѣвъ се подигна, засили и разлѣ съ страшна сила, сякашъ бѣ стихиенъ мжтенъ порой, който бучеше и носѣше мжката на цѣлъ народъ.

Призовни викове се разнесоха, задумкаха тюлюмбеци, стѣлпѣха се като ожилени войнаганитѣ, грабваха дългитѣ си шишанета, запасваха остри ятагани, писнаха свирки и се развѣ моравиятъ султански байракъ.

За часъ ѝ половина войнаганитѣ минаха планинскитѣ гребени и стигнаха предъ високата укрепена дървена кула на пашата предъ Кара-Евренъ. Съ себе си тѣ возеха бойнитѣ дървени дикани на колски колела, отпредъ обковани съ желѣза и кремъци. Това бѣха войнаганскитѣ танкове, задъ които следваха стрелцитѣ и конницата.

Диканитѣ заобиколиха крепостната кула на пашата и я обсадиха.

Султанскитѣ стрелци отъ крепостята отначало не разбраха какво става и защо идва такава голѣма войнаганска дружина, но когато юнацитѣ на Маринчо Бинбела заеха високитѣ хълмове около кулата и загърмѣха върху бойницитѣ, отговориха съ залпове.

Битката започна ожесточена и страшна. Все по-яростно войнаганитѣ тикаха бой-

нитѣ дикани къмъ кулата, стреляха и викаха:

— Предайте ни Яница! Войнаганска невѣста не може да бѣде робиня на пашата!

Отъ кулата, обаче, нищо не отговаряха, само се чуваха ругатнитѣ на пашовитѣ стрелци и гърмежътъ на тѣхнитѣ шишанета. Това още повече раздраваше войнаганската дружина, и тя съ стрѣвъ забѣлва огънь къмъ тѣхъ. Боятъ се разгаряше ожесточенъ и кървавъ и продължи до залѣзъ слънце.

И когато вечерниятъ здрачъ напада по планинскитѣ върхове, надъ Кара-Евренската кула пушечнитѣ изстрели стихнаха. Голѣмъ брой отъ пашовитѣ бранници бѣха избити. Тогава отъ високата дървена кула се издигна бѣло знаме и следъ малко на бойницата се показа самъ Юмеръ Драза. Предъ него стоеше невѣста Яница.

Чу се гласъ отъ кулата:

— Да дойде войнаганскиятъ ага!

Маринчо Бинбела съ знаменосеца се запжтиха и спрѣха предъ крепостната врата.

Пашата Юмеръ Драза наведе лице надъ бойницата и рече:

— Войнаганъ ага, вие вдигнахте оржжие срещу султанския паша, избихте войницитѣ ми, тежка е отговорността за вдигнатия бунтъ.

— Знаемъ отговорността си. Не съмъ извиканъ тукъ предъ кулата да давамъ оправдание, но искамъ да бѣде зачитана честта на моитѣ войнагани! Погазиха семейната честъ на войнаганъ — измихъ я съ кръвь!

— Какво е вашето условие за примирие?

— Вие го чухте отъ моитѣ юнаци: искаме незабавно невѣста Яница да бжде пустната на свобода!

— Но невѣста Яница насила не съмъ задигналъ. Тя сама дойде при мене! — отговори пашата.

— Лъжа е! — крѣсна Маринчо Страшниятъ. — Българска невѣста и жена на войнаганъ Янула не е способна на такава скверна постъпка. Нозетѣ ѝ биха изсъхнали, ако би посмѣла да прекрачи твоя домъ, да черни българското име!

Пашата мълчеше.

Невѣста Яница гледаше отчаяно.

— Нека сама Яница каже истината, — рече Маринчо Страшниятъ и я загледа изпитателно.

— Кажи, Янице, сама ли дойде, или насила те затвориха?

Яница загледа плахо около себе си, впери очи въ далечината, и простена:

— Заробиха ме! Богъ ми е свидетель, Богъ и света Богородица! Дойдохъ до кулата, отвждъ Дяволския мостъ, пашовитѣ войници, грабнаха ме и отвлѣкоха. Главата си давамъ, ханъмка не ставамъ!

Юмеръ Драза позеленѣ отъ гнѣвъ.

— Е! — изви вежди Маринчо Страшниятъ. — Чу ли, пашо, какво ти каза Яница? Дай ѝ свободата, иначе битката ще продължи!

Пашата изви лице:

— Проклета гяурка!

Тогава стана нѣщо неочаквано, страшно, което изненада и изплаши пашата и неговитѣ войници. Като се виде свободна, Яница се погледа, скочи изведнажъ на ви-

— Ако не бжда освободена, ще се хвърля отъ кулата!
(Стр. 114)

сокия нишанъ на крепостната кула и викна:

— Ако не бжда освободена, ще се хвърля отъ кулата!

Тогавя пашата Юмеръ Дразя промълви сломенъ:

— Яница невѣста е свободна!

— Отворете крепостната врата и я пустнете? — извика Маринчо Страшния.

Юмеръ Дразя се дръпна като ужилень:

— Крепостната врата на кулата нѣма да отворя! Съберете черги — отъ кулата ще я спустана.

Разтичаха се войнаганитѣ, донесоха черги отъ жилищата на Кара-Евренъ, изопнаха ги подъ кулата. Сбра се цѣло село да гледа.

Отъ високитѣ зѣбести стени на кулата, Яница гледаше събранитѣ войнагани, приготовленията за свободата ѝ, и, като се прекръсти, скочи отъ високата кула. Устнитѣ ѝ мълвѣха:

— Благодаря ти, Боже!

II

Юмеръ Дразя мислѣше, че войнаганитѣ, следъ освобождението на Яница, ще си разотидатъ, но се излъга. Маринчо Страшниятъ бързо реши да отплати за всичко:

— Съберете дърва за огънь! Донесете ги подъ дървената кула!

Войнаганитѣ натрупаха дърва подъ кулата и ги запалиха.

Огнениитѣ пламъци обвиха дървениитѣ стени и се разгорѣха стихийно. Подиръ малко въ гаснещитѣ вжглени и крепостни

развалини се търкаляха изгорѣлитѣ тру-
пове на Юмеръ Драза и на защитницитѣ
му.

Богъ отъ небеснитѣ висини раздаваше
правда.

ПРИСЪДАТА НА БУНТОВНИЦИТЪ

I

Този денъ въ Панагюрище се виеше хоро. Пищѣше гайдата, подскачаха момитѣ и момцитѣ, размахваше бѣлата кърпа хороводецътъ. Насѣдали около чардацитѣ, старцитѣ гледаха и сякашъ не чувствуваха черната робия, която бѣ надвиснала отъ години надъ земята имъ, потискаше душитѣ имъ, потъмняваше домоветѣ имъ... Ала тѣ знаеха — разчуло се бѣ по тлъки и седѣнки, по гори и по горски усои, че ще дойде великиятъ денъ, когато надъ Разслатица ще загърми черешовото топче, ще забие черковната камбана, ще развѣе знаме Райна Княгиня, момцитѣ ще наскачатъ съ пушки въ рѣце, а войводата Бенковски ще размахне сабята и ще се провикне:

— Смъртъ или свобода!

Съ тая потайна мисълъ се веселѣха и невѣститѣ. Мажетѣ имъ бѣха заминали за Цариградъ, водѣше ги Иванчо Джуджовъ. Цѣли стада овни щѣха да се продадатъ, съ паритѣ арманаги щѣха да се купятъ, а заедно съ тѣхъ—Иванчо пушки ще закупи и въ сандѣци ще ги докара за бунтовниците. Тая надежда окриляше душитѣ на млади и на стари. Приготвяха се въ зимници и по тавани барутни фишеци, лѣеха се куршумитѣ...

За това и тоя праздниченъ денъ всички бѣха весели. Тѣжно бѣ само на Мария.

Далече бѣ Цариградъ. Дали нейниятъ младъ мжжъ тамъ можеше да изпълни тази толкова отговорна работа на революционния комитетъ? Дали не бѣ той заловенъ сега и хвърленъ въ тъмнитѣ затвори? Наистина ли планътъ щѣше да се осъществи напълно, безъ да могатъ заптиитѣ нищо да подозратъ, нищо да не могатъ да видятъ презъ дългия опасенъ пжтъ?

Сърдцето ѝ се свиваше при тая мисль, която не я оставяше нито за мигъ спокойна. И не само това. Защо напоследкъ Али Мустафа, субашата, тѣй безсрамно я преследваше съ очи, задъ които се подаваха тъмнитѣ му желаня? Не единъ пжтъ той я пресрѣщаше на кладенеца, опитваше се да ѝ заговори, отпиваше водата отъ менцитѣ ѝ, намигаше ѝ, лукаво ѝ подмѣташе:

— Кжде е Иванчо ефенди, невѣсто? На голѣма печалба е отишълъ, ама ти има много да го чакашъ . . .

Тогавя тя се забъркваше и отговаряше:

— Стопанинътъ ми е търговецъ! Въ Цариградъ е отишълъ. Зная, че ще се върне! . . .

— Кой знае! — мърморѣше Али Мустафа, — може рѣка да придоди, може пожаръ да стане, може всичко да се случи . . . Пжкъ ти си млада невѣста, хубава, гиздава . . . Защо не ми приготвишъ баница? . . . Че и азъ съмъ човѣкъ, може да потрѣбвамъ . . . Тѣй! . . .

Мария отсичаше:

— Като се върне Иванчо, да те покани у дома! Сега него го нѣма, никой въ моя домъ не може да идва . . .

И забързаше нататкъ съ проклятие

въ уста. Въ кжщи тя закриваше очи въ бѣлата възглавница и плачеше до късно. Сетне тя разказваше всичко на свекървата, а тя — на свекѣра, който не можѣ да издържи и всичко обади на революционнитѣ люде. Борцитѣ наскочаха като ужилени.

Високото народностно чувство, което имаха и морала, който пазѣха свето въ сърдцата си, запламтѣ съ страшна сила у тѣхъ. Нѣкои предложиха да го прострелятъ навсрѣдъ чаршията, но други ги възспираха.

— Не е сега време! Заради този субаша не бива да разстроимъ бунтовното дѣло. Ще почнатъ претърсвания, обиски, ще намѣрятъ може би пушки, куршуми и после — лошо! Нека да изчакаме, когато дойде деня за разплата, когато се развѣе знамето. .

Смѣлиятъ Трайчо Самоходовъ вдигна лава.

— Самъ тогава азъ ще гръмна съ пищова въ гърдитѣ на това псе . . .

Чернитѣ дни тежко вървѣха единъ следъ други. Потайнитѣ намѣрения на Али Мустафа не стихваха. Той дебнѣше младата невѣста ту по кладенцитѣ и пжтищата, ту присѣдаше въ кафенето срещу дома ѣ, и стоеше съ часове загледанъ въ Мариинитѣ порти, ту се мѣркаше вечерь късно край прозорцитѣ до оградата и заничаше съ отворени уста натамъ, а после се отбиваше въ кръчмата и пиеше ракия до полунощъ.

На хорото тоя день бѣ излѣзла и Мария. Тя се радваше, че младитѣ, които задъхваха гърди отъ кръшното хоро, нищо не знаеха за нейнитѣ страдания, за безсъннитѣ нощи, които прекарваше. Все напреде ѣ се мѣркаше тоя страшенъ суба-

ша, съ набученитѣ пищови на силахлъка му, съ широкия кривѣ ятаганѣ, който висѣше на пояса му, съ тъмнитѣ сатанински очи, които я преследваха навсѣкжде, мъчеха я и не ѣ даваха покой. При всѣко тропване на вратнитѣ, при всѣки шумѣ, който идваше отвънѣ, все ѣ се струваше, че това е той — Али Мустафа, дързѣкъ и безсраменѣ, който сякашѣ всѣки часѣ, всѣка минута се мѣркаше около кжщата ѣ, вѣрвѣше подирѣ стѣпкитѣ ѣ, надничаше презѣ оградата, натискаше бравата да види дали е заключена. . . Нощемѣ тя се пробуждаше, сепваше се въ леглото си, скачаше и се свиваше отѣ страхѣ. Хиляди нечистиви мисли имаше този пришелецѣ въ Панагюрище. Той можеше всичко да ѣ стори, знаеше, че много люде треперѣха отѣ него, че той можеше насрѣдѣ улицата да я нападне и откара въ конака, да я набеди за хиляди нѣща, да я тури на вериги за нищо. Какво може да ѣ помогне нейниятѣ свекѣрѣ — престарѣлиятѣ дѣдо Джуджо и нейната свекѣрва, която бѣ прегѣрбена отѣ годинитѣ, недочуваше и недовиждаше. А ако дойдѣше презѣ ноцѣта и насилѣше вратитѣ, тя щѣше да вика, да крѣска, да кѣрши ржце, ала кой щѣше да я чуе и да ѣ се притече на помощѣ? . . . Едничѣкъ попѣ Георги, на когото бѣ разказала всичко, знаеше за нейната мъка и той я утешаваше:

— Потѣрпи още малко, невѣсто, Иванчо скоро ще се вѣрне! Богѣ вижда страданието ти и Той ще те закриля отѣ поганеца!

И не само попѣ Георги се молѣше на Всевишния да я запази. Отѣ тъмнитѣ сѣнки на дѣрветата, нощемѣ излизаха нѣколцина люде — комитетски хора бѣха, — които

кръстосваха улицитѣ и обикаляха около дома на революционния касиеръ, да охраняватъ невѣстата му.

Неочаквано на селския площадъ, гдето се виеше хорото, изкочи Али Мустафа. Той сви до високата топола и опрѣ грѣбъ. Мария не го видѣ задъ себе си. Загледа я жадно. При него се приближиха комитскитѣ хора: Илю, Крайчо, Маринъ и Деянъ. Тѣ привидно минаваха за негови приятели.

— Мустафа ага, — рече Крайчо, — добъръ ти день!

Мустафа сви очи, трепна и обърна глава:

— Какво има?

— Не виждашъ ли — веселба! — усмихна се привидно Деянъ и го потупа по рамото, — голѣма веселба, хоро се играе, гайда пици, само ти не си веселъ! — подхвърли той.

— Че вие хора ли сте да ми устроите една веселба! — укорно ги изгледа той и отри уста съ ржка. Дѣхътъ му миришеше на ракия.

Четиримата се спогледаха.

— Каква веселба? — рече Илю и го загледа.

— Тѣй — веселба... Да се съберемъ нейде... Направете касапски гювечъ... Донесете ракия... Па доведете нѣкой да ме повесели... Напримѣръ оная булка тамъ... — и той посочи съ погледъ невѣста Мария и смигна съ око... — Какво има отъ това? Нали сте ми приятели? ...

Настъпи мълчание. Обидата болѣше. Животинскитѣ истинкти и жестокостъта на този невѣрникъ заби сякашъ ножъ въ сърдцата на българскитѣ съзаклятници на

свободата. Тѣ разбираха намѣренията му и наведоха глави.

Бѣха роби — трѣбваше да премълчатъ.

Прѣвъ се опомни Крайчо Самоходовъ. Смѣлиятъ юнакъ, който по-рано бѣ участвувалъ въ четата на Хаджи Димитра, а и по-напредъ — съ борцитѣ на Петъръ Петковъ отъ Войнягово, се разпали.

— Вижъ ага, веселба ли рече, че искашъ?

— Веселба!

— Ще я направимъ, ама слушай! — и той сниши глава — утре вечеръ, на хладъ, ще дойдешъ край бостанитѣ на воденицата. . . Ние ще приготвимъ гювечъ, ще донесемъ и ракия. . . Колкото за Мария, азъ ще имамъ грижата да я доведа.

Али Мустафа се ухили до уши. Очитѣ му замигаха, мазното му лице просия. Най-хубавата невѣста щѣше да дойде на трапезата при него край бостанитѣ. И той лудаво се засмѣ, поглади брада.

— Ха така, бре приятели! Браво! Отъ мене плащамъ и гювеча и ракията. Само че искамъ и тя да дойде! Иначе очитѣ ми да не ви виждатъ въ Панагюрище. . .

— Ще дойде, Али Мустафа, ще дойде! Отъ мене искай тая работа! Само че, слушай — никому дума. Ще си знаемъ само ние тука. Ти, ага, тайничко ще се измъкнешъ отъ конака и по черния пѣтъ — право на воденицата. Никой да не те види. Разбра ли?

— Бива! Хайде сега да отидемъ на Гимджията да се почерпимъ.

Примката край бостанитѣ бѣ умѣло скроена. Донесоха гювеча, домъкнаха и бил-

никъ ракия. Насѣдаха край воденичния язъ подъ сѣнкитѣ на голѣмия брѣстъ. Воденичарьтъ знаеше всичко.

Мрѣкна. Повѣя хладъ откъмъ Разславица. Ракията съ голѣми пахари се наливаше въ ненаситното гърло на Али Мустафа. Той все дигаше глава къмъ пжтя и питаше другитѣ:

— Кжде остана тоя Крайчо? Защо не идва? Да не би Мария да не дойде. Да не би Крайчо да ме излъга?

— Бжди спокоенъ, Али ага! Всичко е наредено! Нека по-добре мрѣкне... Нали знаешъ, жена е, трѣбва никой да не я види, като идва насамъ!...

И щомъ добре се стѣмни, Али Мустафа бѣ вече порядъчно прехвърлилъ отъ билника съ ракията. Той подгъна нозе и устата му бѣблѣха несвързани думи. Тогава изведнѣжъ отъ гжстия шумакъ изкочи Крайчо Самоходовъ, приближи се до легналия невѣрникъ и съ всички сили заби сѣкирата въ главата му. Сетне разкопча силяхлъка му, прибра ятагана и пищовитѣ му. Другаритѣ му отбиха воденичния язъ, водата спрѣ на кирепа. Тогава тѣ помѣкнаха трупа на невѣрника, изкопаха набързо въ тинята и пѣсъка плиткъ гробъ, положили го набързо вътре, покриха го съ тѣхъ, забиха дървени чатала на шията и нозетѣ му и пустнаха воденичната вада... Водата го покри. Изтичаха горе на брѣга на рѣката, изличиха следитѣ отъ кръвта на убития, прибраха останкитѣ отъ вечерята, счупиха билника. Силахлъка на Али Мустафа поставиха въ зидоветѣ на воденицата и го затиснаха отгоре съ камъни.

Месецътъ бѣ извилъ рогъ надъ планината, когато четиримата другари се завръщаха въ Панагюрище, за да разкажатъ на Бенковски какъ бѣха изпълнили бунтовната присяга и спасили града отъ сквернята на страшния субаша.

Цѣлъ месецъ следъ това, напраздно властѣта дирѣше изчезналия Али Мустафа. Нѣмаше нито диря отъ него.

Избухна бунта въ Сръдна-гора. И когато Крайчо Самоходовъ опаса силяхлъка на Мустафата съ неговия бѣлъ кулаклия ятаганъ, съ позлатената дрѣжка—всички българи разбраха тайната.

Революционниятъ комитетъ въ бунтовната столица бѣ отсжилъ справедлива присяга. И тя бѣ изпълнена...

На горния край на селото, задъ старитѣ гробища, всрѣдъ малка овощна градинка, се гушеше прихлупена дѣдо Грозковата кжщица. Край бухналитѣ люляци и трепетлики стърчеха нѣколко купи снопе, а между тѣхъ лъщѣше, въ правиленъ кржгъ, лъскавия харманъ.

Мрѣкваше се. Утигнаха глѣчката, подвижванията и моминскиятъ смѣхъ. Разляха се тукъ-тамъ селскитѣ кучета — прибираха се стадата отъ паша. Прибра се и умореното селяче, задъхано и тичащо цѣлъ день неспирно въ сламата на хармана, като подвижваше подиръ конетѣ:

— Диий! Хайде, Вранко! Хайде, Бѣлчо!

Дѣдо Грозко пушеше съ малката си почерняла и оцърбена луличка до пжтнитѣ врати на малкия си домъ, пълнѣше устата си съ тютюневъ димъ, изкашлюваше се леко и отправяше нетърпеливо сивитѣ си очи нататъкъ, гдето се извиваше селскиятъ пжтъ и се губѣше при стубеля край стройнитѣ тополи.

Дилянка не идѣше.

— Забави се! . . . — прошепна стариятъ Грозко, плюна и разтри плюнката съ кракъ.

После се обърна и лекичко се запжти къмъ кжщи, като си подрѣпваше замислено мустацитѣ и триеше рѣсницитѣ си, по навикъ.

— Защо се бави? Та азъ съмъ съвсемъ самъ! Не е весело да бжде човѣкъ самичкѣ... Самотията е лошъ другарь... — промърмори той. — Когато Диланка е при мене, друго е; разговарямъ съ нея, сподѣлямъ грижи, гълча я и времето минава... Дъщеря нали е... Съ кого други?...

И той отново потъна въ мисли. Диланка му бѣ едничкото чедо. Неговата кжщовница бѣ отдавна починала, та той съ дъщеря си трѣбваше да сподѣля за всичко, домъ да събира, за утрешния день да мисли... Вършитба бѣше, златнитѣ хлѣбни зърна се събираха. А дъждъ не бѣ валѣлъ отдавна. Това безпोकоеше стареца. Знаеше той: винаги подиръ толкова сухи и дълги юлски пекове, идѣха напасти: — ще плисне пороенъ дъждъ, който не спира, проклетникътъ, а плиска, плиска, обилно като изъ ведро, ще омокри неприбраното снопе по хармана, житото ще почернѣе, загние и плесеняса, а тогава? Толкова потъ и трудъ ще отидатъ напраздно, толкова надежди и грижи ще се разпилѣятъ на вѣтъра...

— Запази ни, Господи! — и той се прекръсти.

После прекрачи стария прагъ, бутна вратичката и влѣзе въ малката стаичка. Седна на малкото триного столче, отърси пепельта отъ лулата си, извади отъ пояса си кожена кесийка, защита сухата праханъ и, като я прилепи близко до кремъка, стисна я здраво съ попуканитѣ си прѣсти, удари стоманеното огниво и сѣкна. Праханътъ се запали.

Той бърже я мушна въ купчината сухо сѣно въ огнището и раздуха. Сѣното

пламна. Стана и поднесе горящо парче хартия къмъ тенекеното газениче, турено на лавицата, запали фитилцето му, което проточи огнено езиче, замижа, запуши, бликна по-силно и бледа свѣтлинка освѣти стаичката. Пакъ се наведе дѣдо Грозко, хвърли сухи сжчки върху огъня и се замисли.

Презъ ума му се закръстосваха роякъ мисли. Нали е вече време да потърси отмайна въ къщи, да задоми Дилянка? Малко ли ѝ сж осемнадесетъ и половина години? Та нали на такава възраст се ожени нѣкога майка ѝ за него? А дѣдо Грозко бѣ вече старъ. »Хее! намалѣха силитѣ ми, немога вече да издържамъ, тежатъ годинкитѣ. . . Усѣщамъ, че тлѣя, гасна. Негли нѣкоя вечеръ ще склопя очи и азъ! Ще си отида по реда, тамъ, гдето отиде и баща ми — бай Вълчанъ,—добродушниятъ, милиятъ старецъ, който ме милваше съ топли длани по лицето, както и благата ми майчица, която вадѣше изъ пазвата си бучка захаръ и ми я даваше, усмихваше ми се и ми думаше: «На, вземи, Грозко, вземи, чедо! Подслади си устицата. . .» Че като роза е животътъ на човѣка, като листи отъ дървото на свѣта: нѣкога е зелено, свежо, сочно, радва се на топлинѣ лжи на грѣйналото слънце, после падне есенната слана, съсухри се, пожълтѣе и почва да гние, духне вѣтърътъ, падне и се превърне на нищо—на прѣстъ, защото е отъ прѣстъ направено, отъ прахъ, отъ нищо!

А какъ бѣше всичко като вчера? Каточели ей сегичка ще хлопне вратата и ще застане задъ него баща му. Свѣтъ! А сега го нѣма, нѣма я и майка му, която бдѣ-

ше надъ него, нѣма ги старитѣ и нѣма никога да се върнатѣ. Помни ги само: ей тѣй, като въ сѣнь. Леглата имѣ стоятѣ все сжщитѣ, възглавето, писанитѣ черги, сжщи сж и саханитѣ по лавицата, кандилцето и иконостаса . . .

И дѣдо Грозко откоси бѣловласа глава и две сълзи се търколиха по неговото сбръчкано лице.

— Нѣкога бѣха и тѣ на тая Божия земя! — въздѣхна той. — Сега ги нѣма, старитѣ, както нѣма да ме има и мене нѣкога! Ще затворя очи, сърдцето ще престане да бие, ще ме заровятѣ въ черната влажна прѣстъ . . . Ще заплаче Диянка за мене, както плакахъ и азъ за стария и после — всичко ще забрави, всичко... Като чели нищо не ще спомня за мене и като чели азъ не съмъ билъ тукъ на земята...

— — — — —

Дѣдо Грозко въздѣхна. Седна на миндѣря и загледа портрета на Диянка на масата — малка, като детенце до майка си. А сега е порастнала, станала мома . . . Ето, мина лѣтото, иде есень. Ще се разтичатѣ младитѣ по гроздоберѣ, ще дойдатѣ сватбитѣ. А онзи, левентѣтъ Ваклинѣ, е добѣръ момѣкъ, допада за Диянка. Ще говори дѣдо Грозко на баща му. Старитѣ по-добре се разбиратѣ. Пѣкъ каквото искатѣ людетѣ да говорятѣ. Нали се обичатѣ двамата млади? Нали и той взе своята невѣста нѣкога на пукъ на хорскитѣ приказки? А Ваклинѣ и Диянка се бѣха разбрали. Виждаше това и самиятѣ дѣдо Грозко, долавяше тайната, която криеха двамата млади.

Ония пламенни погледи на буйния Ва-
клинъ и руменината по ланититъ на Ди-
лянка и нейниятъ смѣхъ . . . Младостъ . . .
Пъкъ и си приличаха. И съ каква обичъ
ще погали той младата двойка въ черква-
та. Ще се залюлѣ витото хоро и ржчени-
цата на двора, ще се дигне сватба голѣма,
да се разиграе и той на стари години . . .
Три дни и три ноци ще свирятъ гждула-
ритъ, ще се лѣе виното съ ведрата, ще
ехти селото отъ пѣснитъ въ Грозковия
домъ . . .

И после: тихо и кротко ще заживѣятъ
Ваклинъ и Диланка. Ще имъ остави на
тѣхъ всичко, каквото има, — каквото бѣ ос-
танало отъ баща и отъ майка. Ще му се от-
гледатъ внучета, палави внучета, съ ру-
мени странички. . . Той ще ги носи на рж-
це и ще имъ разказва приказки . . . После
ще се смѣе отъ сърдце, когато тѣ се по-
мжчатъ да му ги повтарятъ. . .

Тогавя дѣдо Грозко ще седне доволенъ,
необезпокояванъ отъ ничия грижа и ще
си почива лѣте подъ сѣнкитъ на стария
брѣстъ, или подъ дѣхавитъ люляци, а зи-
ме — приседналъ около горящия пжнъ въ
огнището, който разискря червени и син-
кави колелца димъ — не ще мисли за ни-
що. Вънъ снѣгътъ ще се сипе на меки бѣ-
ли памучета, вѣтърътъ ще ги шиба и блѣс-
ка въ стѣклата на прозорцитъ и ще съ-
бужда у него спомени отъ невръстни го-
дини, когато той по цѣлъ день не се при-
бираше съ малката си шейница отъ пър-
залкитъ хе-е, тамъ, край старата воденица
на пжтя до Стаменови. . .

А буйната негова младостъ. О, какъ
неусѣтно премина и тя! Той помнѣше ония

Пиле соколово се завъртѣ надъ главата на юнака.
Зарадва се Вельо Хайдутинъ. Заплака отъ радостъ:
— Богъ ми праща тая юнашка птица за другаръ въ
тъмницата! (Стр. 98).

хубави нощи, когато месечко изгрѣваше надъ селото, когато почваха седѣнкитѣ, селскитѣ седѣнки, накладени подъ стария джбъ на широката поляна и буйнитѣ огньове и пѣснитѣ, и моминскитѣ задѣвки. . . и задиркитѣ на момцитѣ.

И Грозко не оставаше надире отъ другитѣ момци. Малко ли го топѣше неговата изгора? Струваше му се, че въ ония паметни нощи на срещи съ нея, очитѣ ѝ блѣстѣха по-ярко отъ цѣвналитѣ звездици по небесния сводъ.

. . . Унесенъ въ мисли на миналото, дѣдо Грозко не забелязваше, че вънъ отдавна бѣ се стъмнило и глуха нощъ бѣ паднала надъ селото. Той и не чу, когато Диянка влѣзе въ пруста и остави менцитѣ. Едва когато вратата силно се тропна, той се сепна и стана.

— Диянке, ти ли си?

Щерка му отвърна съ половинъ уста:

— Азъ съмъ, тейко! Донесохъ ти водича!

— Закъснѣ, чедо!

Диянка се изчерви виновно. Почна да се оправдава нѣкакъ:

— Навалица имаше на стубеля, тейко!

— Зная, зная!

Погледна я, поиска му се да я сгълчи, да ѝ се скара дори, ала не му даде сърдце. Нали нѣмаше край на сладкитѣ шепоти на двама влюбени! . . . Знаеше това отъ себе си, защото и той бѣ младъ нѣкога, и той бѣ сжщо така често закъснявалъ вечерь. . . Че любовта бѣ сила, която споява душитѣ, разпаля сърдцата, заслѣпява очитѣ и дава смисълъ въ земния пѣтъ. . .

Дилянка сякашъ отгатна мислитѣ на
баща си:

— Не ми се сърди, тейко!

Дѣдо Грозко впи галено очи въ щерка
си и се усмихна.

Надъ селото горѣше вечерната звезда.
Въ сѣнкитѣ на брѣста Ваклинъ пѣше:

Който се съ любовь не вземе,
по е добре да се не жени. . .

Месецъ октомврия. Лѣто Господне 1795. Страшнитѣ даалийски главатары Кючукъ Хасанъ отъ Севлиево и Келямиоглу отъ Търново се разбунтуваха срещу редовната царска войска, та поведоха свои тълпи отъ конници, много конници, които дигнаха знаме отъ пѣтелски глави, биеха тюлюмбеци, нападаха селата и градоветѣ, избиваха где кого срещнатѣ предъ очитѣ си.

Напраздно беглеръ бега Хакъж паша изпращаше султанска войска да ги усмирява. Сториха му и на него отпоръ, та разбиха аскера му. И нападаха Никополъ, та разсипаха твърдината и кулитѣ, и ги разграбиха и запалиха. И заробиха Хаджи Хасеки паша. И го посѣкоха. Дигна непокорна глава и видинскиятъ паша Османъ Пазвантоглу, а плѣвенскитѣ аяни се разбунтуваха и започнаха жестока борба помежду си.

И даде се заповѣдъ отъ беглеръ бега да се опаше градъ Плѣвенъ съ дълбокъ окопенъ ровъ наоколо, за да се пазятъ аянскитѣ войски, имотътъ и животътъ на людетѣ отъ капсѣжитѣ и бунтовницитѣ.

Ала теглото не сѣкваше. Скараха се двамина аянски войводи въ Плѣвенъ: Топузоглу и Налбантоглу. И сблъскаха се въ свадата — кой да води аянската войска, кой да бжде главниятъ паша, та дигнаха яростно единъ срещу другъ кървави ята-

гани и жестоко запроливаха кръвь за аянството.

И запусъха градскитѣ стѣгди и улицитѣ, гдето се сблъскваха и водиха кървава разпра аянскитѣ стражи, гдето денемъ и нощемъ гърмѣха пушки, свѣткаха ятагани, чуваха се страшни нечовѣшки викове и писъци и падаха трупове.

Опитаха се да ги усмирятъ и мюфтията и сердаритѣ и ходжитѣ, молѣше ги и избѣгалиятъ отъ Севлиево престарѣлъ паша, Али ага, да се вразумятъ, муезинитѣ въздигаха гласове отъ викалата на джамиятѣ, но бѣ напраздно. Градътъ се предаде на пленъ и пожаръ, потъна въ кръвь.

II

И най-много изпатиха христовитѣ люде.

Затвори се чаршията, настана гладъ и чума въ града и околнитѣ села.

И по онова време дойде въ Плѣвенъ епископъ Стойко Врачански. Благочестивиятъ кириархъ не се побоя отъ чумата и кървавитѣ бойове по улицитѣ и стѣгдитѣ, тръгна отъ къща на къща да свети вода и да проповѣдва словото Божие. . .

Чумави и хроми му цѣлуваха дѣсницата, той ги благославяше и насърдаваше, даваше имъ поучения на български, та населението падаше въ нозетѣ му, пригрѣщаше ги, въздигаше молитви къмъ Всевишния.

А сетне смѣлиятъ владика отслужи литургия въ Божия храмъ, помоли се за изцѣление отъ болести и за спасение отъ нещастие и народни беди, поръси съ светена вода изоставената черква, иконитѣ и

иконостаса и укрепи съ молитва душитѣ на измѣченитѣ християни.

— Господи, спаси и помилвай твоитѣ раби! Дарувай имъ здраве и сила и ги запази отъ болести и напасти и скверня! . . .

После епископътъ излизаше отъ храма Господенъ, глухо отекваше черковното клепало и въ душитѣ на християнитѣ остана образътъ на светеца:

— За поличба отъ Бога е изпратенъ!

Като обходи града и населението, епископъ Стойко реши да обиколи околнитѣ села, да види паството си, което сжщо бѣ пострададо отъ грабежитѣ и злотворството на делии, кърсердари и акинджии, които бѣха кръстосвали надлъжъ и на ширъ тая земя въ епархията му.

Тръгна самъ на конь, мина Пелишатъ и Тученица, благославяше селянитѣ, отслужи черковна служба въ Сгальовецъ и се запжти къмъ Вълчи-трънъ.

Бѣше презъ есеньта. Царевичнитѣ ниви бѣха отдавна пожънати и полето опустѣло. Въ сивата влажна утринъ по калния черъпжтъ, откъмъ селото, се зададе нѣкаква талига, въ която нѣколко селяни бѣха карали бѣчва съ вино и сега се връщаха отъ града. Насреща имъ се зададе епископъ Стойко. Селянитѣ не го познаваха, помислиха го за попъ и решиха да се пошегуватъ съ него.

— Войчо,—рече единиятъ селянинъ,— какъ да вземемъ нѣкоя пара отъ тоя попъ, който иде насреща ни?

— Не зная, — отвърна другиятъ, — ти кажи!

— Че и азъ не зная. . .

— Да му поискаме пари направо да ни даде, може би ще ни сгълчи. Да го на-

паднемъ, не бива—грѣхота е! Акинджии и даалийци не сме. Тогава какво да направимъ?

— Да се престоришъ на умрѣлъ! Легни въ талигата, затвори очи! Не мърдай, пъкъ ние ще го помолимъ да ти прочете молитвата за умрѣло и ще поискаме да ти хвърли нѣкоя пара за погребение, — рече Пелчо и се засмѣ.

— Чудесно го измисли!—изсмѣ се Войчо. — Тѣй бива: лѣгамъ.

И той се изопна надлъжъ въ талигата и скръсти рѣце.

Епископъ Стойко наближи. Талигата вървѣше бавно и селянитѣ за подбивъ бѣха свалили калпаци, навели глави и подсмърчаха.

Щомъ го настигнаха, талигарьтъ спрѣ. Селянитѣ го наобиколиха.

— Помози Богъ, братя християни, — рече владиката.

Селянитѣ мълчаха. Той ги загледа и като видѣ легналиятъ въ талигата, ги запита:

— Какво има? Какво е станало?

— Умрѣ нашиятъ братъ, — смѣнка съ половинъ уста Пелчо. — Той е сироманъ човѣкъ, отъ село Гривица, та го караме да го погребемъ... Е, отъ чума е починалъ, горкиятъ, ала ние все трѣбва да го почетемъ и изпратимъ по човѣшки до вѣчния му домъ...

Владиката повѣрва и се прекръсти:

— Богъ да го прости!

Прекръстиха се и другитѣ селяни.

— Дѣдо попе, — глухо забѣбри Гюро, — въ село Вълчи-трѣнъ, гдето живѣеше покойниятъ, нѣма черква, нѣма и попъ, ще му прочетешъ ли ти нѣкоя молитва за опѣло.

— Какъ се казваше умрѣлия? — ги запита владиката.

— Войчо!

— Баща, майка нѣма ли!

— Нѣма: умрѣли сж!

— Не е ли жененъ?

— Не е, отче! Никого си нѣма, освенъ насъ...

Епископъ Стойко слѣзе отъ коня си, намѣтна епитрихила, извади пожълтѣлия тревникъ и малка вощеничка и зачете молитвата:

— Господи, упокой въ небеснитѣ селения рабъ твой Войчо и му прости волни и неволни прегрѣшения! Защото отъ прѣстъ го направи, Господи, и на прѣстъ ще стане...

Като свърши молитвитѣ си, епископъ Стойко угаси вощеничката, прекръсти се, сгъна епитрихила и се качи на коня да трѣгва.

— Богъ да го прости! — рече той.

Къмъ него се приближи единъ отъ селянитѣ и му рече:

— Отче, прощавай, ама нѣщо ще те помолимъ.

— Кажи, синко?

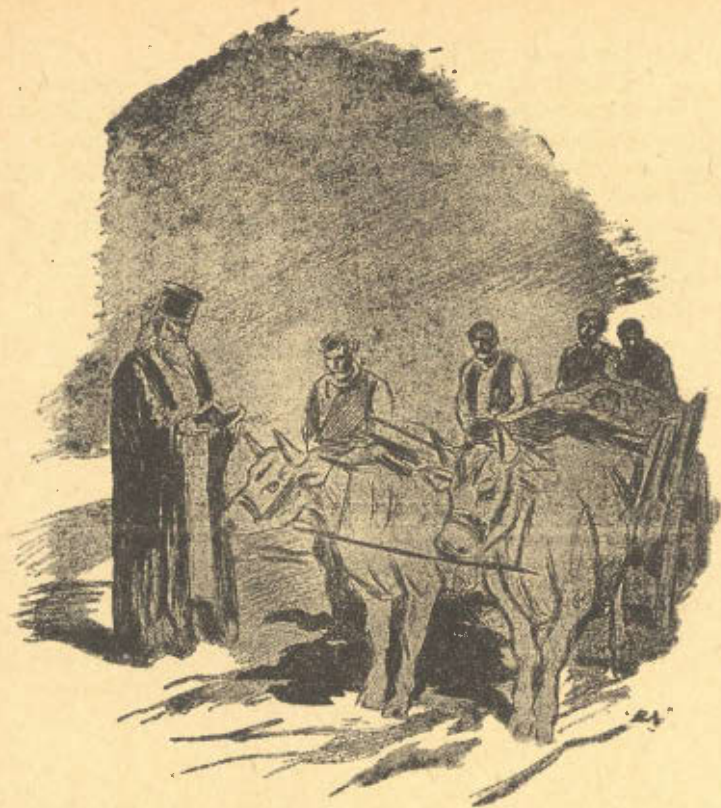
— Ще те молимъ да хвърлишъ нѣкоя пара за погребението на покойния! Той не остави нищо, пѣкъ и ние сме сиромаси... За гробъ ще трѣбва, за гробари, за свѣщи.

Владиката извади кесията си, брѣкна въ нея и имъ хвърли нѣколко пари.

Когато той отмина далече къмъ Вълчирѣнъ, другаритѣ на престорилия се на умрѣлъ Войчо напраздно го викаха да стане отъ талигата.

Войчо наистина бѣше издъхналъ.

Тѣй бѣ действувало опѣалото на светия владика.

Епископъ Стойко наметна епитрихила си, извади по-жълтѣлия тревникъ и малка вощеничка и зачете молитвата. . . (Стр. 136).

Божия поличба бѣ!

Оттогава, и до днесъ, между народа се носи отъ уста на уста тая легенда за попъ Стойка и никой не смѣе да се шегува съ свещенитѣ треби и светитѣ таинства. Защото знае, че молитвата често пжти върши чудеса и че Богъ никой никога не бива да изкушава съ нечестива помисълъ...

КАТУНАРКАТА

На брата ми — Борисъ Цоневъ

I

Наведе се Галинина майка надъ невръстната си щерка, погали къпиновитѣ ѝ очи, па ѝ се замоли кротко отъ сърдце:

— Мъничка си, моя малка Галина, мъничка си и хубава! Много сж зрѣли малинитѣ, ала е далече отъ село Агликина поляна, цигани край Панега катунѣ сж дигнали, тѣхната вѣра е невѣрна, страшни сж хора крадливи, крадливи и завистливи!... Не ходи, чедо, за малини, зло да не те сполети...

И тя се прекръсти.

Галина възропта:

— Цѣлото село ходи на Агликина поляна, мале! Нищо лошо не имъ се случи, та на мене ли?

Сърдцето ѝ прѣпна, като на птиче. Тритѣ реда ситни синци и пембени мерджани се разлюлѣха на гърдитѣ ѝ, малкитѣ ѝ златни обечки блѣстнаха.

И тя се засмѣ.

— Когато презрѣятъ ягодитѣ и малинитѣ, тогава ли да ходя, майчице?

Майката сви чело, отпустна рѣще. Загледа я мило. Нѣкакво тежко предчувствие изпълни сърдцето ѝ. Снощи късенъ керванъ бѣше преминалъ презъ Ракита, отминалъ бѣ оттатѣкъ Панега, свилъ бѣ станъ отъ катунски шатри край селскитѣ синури. До дълбока полунощъ звѣнтѣха зилове, ех-

тѣха цигански пѣсни, биеха се даарета и пушеци се виеха и пълнѣха тъмното небе надъ село. Тамъ наблизу бѣше и станътъ на сейменитѣ и беговитѣ—гости на късния скитнически керванъ, гдето отъ далечъ се чуваха звуцитѣ на кларнетата и циганскитѣ гждулки, които извиваха кючеци, гдето се пѣеха, помжтени отъ ракията, разгулни пѣсни и млади влаhini, като зелени змии, извиваха черни тѣла предъ накладенитѣ въ полето огньове.

— Не ходи, мъничка Галина! Зълъ червей яде сърдцето ми, пие кръвта ми...

Галина махна съ ржка недоволна:

— Напраздно е твоята грижа, мале! Тамъ ще отида съ другарки... И какво лошо има отъ сейменитѣ? Минали сж били, нека си минаватъ. Воля имъ. Отъ тѣхъ ли да ме е страхъ? То, тамъ, изглежда ще да е весело...

И сякашъ предъ очитѣ ѝ се мѣрнаха горящитѣ огньове въ полето край Панега, израстнаха сплетенитѣ сѣнки на катунаркитѣ, долитна до слуха ѝ звѣнъ на зилове, пѣсень на гждулки... Сетне, сякашъ усѣти топлата нощъ, която примамваше, задъхваше гърдитѣ. Грѣйналитѣ бѣли звезди по небето я понесоха на крилетѣ на блѣнове-тѣ... Тя виждаше предъ себе си сребърнитѣ води на рѣката, която пѣеше, която се биеше и блѣскаше, провираше се изъ камѣнацитѣ, ракитацитѣ, шумѣше изъ бухналитѣ, върби и избуяли царевични ниви, гдето цвѣтѣха синитѣ метличини. Тамъ бѣлитѣ звезди се оглеждаха въ бистритѣ талази на рѣката, тамъ нѣкжде бѣха и страшнитѣ сеймени... Какви ли бѣха тия страшни хора?.. Поиска ѝ се тогава отблизу

да ги види: и циганскитѣ катуни, и катунаркитѣ, и сейменитѣ съ ятаганитѣ... Тѣй: ще се скрие въ гората, |ще ги зърне отъ далечъ, ще си набере малини и ще се върне въ село...

Трепна:

— Ще отида, мале!

Сетне изтича навънъ. Майката завика следъ нея:

— Катунаркитѣ ще те отвлѣкатъ, Галино!

Никой не чуваше. . .

II

Утрото сипѣше злато надъ царевичнитѣ ниви. Изъ въздуха прехвъркъваха пеперуди, пѣха авлиги.

Галина водѣше другаркитѣ си отъ жгленъ за горското усое. Златнитѣ обечки лъщѣха на слънцето, червенитѣ ѝ бузички пламтѣха. Наближиха гората, напълниха кошничкитѣ съ зрѣли, алени малини. Подеха пѣсень:

Пуститѣ наши две думи,
дето ги снощи думахме,
надъ вода, надъ воденица,
надъ Кунчовата тепавица —
дали ги вода отнесе,
или ги пѣсъкъ засипа?...

Тукъ младата дружина жгленченки спрѣ пѣсеньта, закжса полски цвѣтенца, сбра китка и почна да се накичва. После продължиха:

Нито ги вода отнесе,
нито ги пѣсъкъ засипа. . .
Щото те питамъ, кажи ми :

Отъ Бога ли си паднала,
или въ градинка никнала,
та си толкова хубава,
хубава, бѣла, червена,
червена и черноока,
съ очи черни кжпини...

Изведнѣжъ, изъ пжтя, отдолу, се дигнаха облаци прахъ. Чу се нѣкакъвъ шумъ. Конници, много конници се зададоха. Загърмѣха викове и тежки конски стѣпки прокѣнтѣха изъ горското усое. Отъ неочакваната поява на непознатитѣ люде, подѣвкитѣ се изпоплашиха и хукнаха изъ гѣстата гора. Галина остана сама да гледа. Ето—тамъ, наближиха къмъ нея катунаритѣ съ натоварени катуни на коне. Като стигнаха хълма, до гората, катунаритѣ спрѣха на почивка. Единъ високъ циганинъ, като зърна Галина, остави юздитѣ на коня и се отправи право къмъ нея. Загледа я. Галина стоеше неподвижна. Чернитѣ ѣ дѣтински очи го разглеждаха любопитно, сякашъ учудено питаха: кои бѣха тия, които идѣха откъмъ равнината?... Никой не ѣ отговори, ала вмѣсто това, до нея се бѣ изправилъ единъ строенъ, непознатъ човѣкъ, съ само една обечка на ухото. Чернитѣ му очи свѣткаха. Зарагледа го. Тя стоеше изправено като горско цвѣте, съ хубава свилена премѣна, съ герданче отъ три реда ситни синці, съ пенбени мерджани, съ златни обечки на ушитѣ, съ златни алтъни, нанизани на шията ѣ, съ пълна кошничка малини, съ алени бузички, които бѣха пламнали, като червени лалета...

— Отъ дека си, моме?

Галина се засмѣ:

- Мене ли питашъ?
- Тебе, ами кой!
- Отъ Жгленъ...
- Какъ те викатъ?
- Галина...
- Сама ли си дошла въ гората?
- Не съмъ сама... съ другарки...
- А где сж другаркитѣ ти?
- Избѣгаха...
- Защо?
- Изплашиха се!
- Отъ що се изплашиха?
- Отъ конницитѣ... отъ васъ.
- Че тебе не те ли е страхъ?
- Отъ що да ме е страхъ?
- Отъ потерата...
- Че вие кои сте?
- Катунари сме.
- Вие ли сте катунаритѣ?
- Да.

Галина пакъ се засмѣ и подигна очи.

— Защо се смѣешъ? — запита катунаритѣ.

- Защото не сте блии страшни!
- Какво?
- Не сте били страшни..
- Защо да сме били страшни?
- Тѣй ми казваха!
- Кой ти казваше?

— Мама! Тя ми казваше така: че сте били страшни, че сте отвличали деца. Но азъ не се боя, не ме е страхъ... Другитѣ се изпоплашиха и избѣгаха, скриха се въ гората, хей — тамъ... Останахъ само азъ...

— Че и азъ съмъ катунаринъ.

Галина трепна. Сърдцето ѝ затупка.

- Отъ ония катунари край селото ли?
- Отъ тѣхъ.

— Гдето палите огньовете ли?
— Тъй.
— Ама не отвличате ли деца?
— Не.
— Ами що правите?
— Правимъ чуднитѣ писани хурки и вретена... Гадаемъ на пепель за сѣдбата на хората. Знаемъ: кой е добъръ и кой лошъ човѣкъ, какво е било неговото минало и какво го чака...

— Че откъде знаете всичко това?

— Отъ звездитѣ. . . Сваляме звездитѣ отъ небето и ги гуждаме на мечкарското сито... Сетне наклаждаме огньоветѣ, заиграемъ хоро и всичко се написва по рѣцетѣ... Всичко узнаваме за хората... Кой ще стане сиромасъ и кой ще бѣде първенецъ. . ! Пламъцитѣ ще се извиятъ въ нощната тъмнина и ние въ катуна ще разчитаме въ мечкарското сито, какво ни разказватъ звездитѣ...

— Звездитѣ ли говорятъ?

— Звездитѣ!

— И всички ли слушате, какво ви разказватъ тѣ за хората?

— Всички...

— Колко е хубаво!..

И Галина се унесе.

Катунарятъ схвана това и хитра мисълъ прекоси челото му.

— Ела да те заведеа...

После той ѝ подаде рѣка:

— Велко ме викатъ. Хайде!

Галина тръгна. Следъ единъ часъ катунайтѣ потегли съ нея къмъ планината. Слънцето се потули въ облацитѣ. Далече Жгленъ потъна въ ракитацитѣ. Рѣката шу-

— Сърдцето си закопахъ въ тия студени камъни,
Господи! (Стр. 91).

мъше... Стана душно, тежко.. Наближаваше да вали... Свѣтна, чу се гръмъ и оглушителенъ гътенъ.

И дъждътъ заплиска, като изъ ведро.

III

Растна, порастна Галина всрѣдъ катунския шатъръ, забрави домъ и бащино огнище, забрави братя и сестри. Катунарскиятъ животъ я водѣше зиме презъ тежкитъ студове, лѣте презъ огнени пекове.

Научи се да гадае по ржцетъ на людетъ, да бае за уроки, да лѣе куршуми за зли очи, да топи восъкъ за омраза, да сваля звездитъ въ мечкарското сито.

И Велко, катунскиятъ вождъ, я омжжи за сина си Джемo. Родилъ имъ се мъжко дете за хубостъ и за приказъ.

Минаха още три години. Грѣйна великденското слънце надъ хълмове и долини и катунскитъ шатри се изопнаха надъ ливадитъ край Жгленъ. Галина дигна писанаторба презъ рамо и влѣзе въ селото да проси. Смжтно израстна въ паметъта ѝ черковния дворъ и бащината ѝ къща, потънала въ божури и лалета. Позна я и надникна презъ пжтния прагъ. Кучето подуши непознатата гостенка, впусна се срещу нея и сърдито залая. Една стара жена излѣзе и загълча кучето:

— Махай се, Шарo!...

И като приближи до вратията, зърна циганката и се начумери.

— Какво искашъ?

— Дарувайте за Бога, стара бабо! За Галина дарувай... .

Майката не я позна. Споменътъ за

изчезналата ѝ щерка я заболѣ. „Навѣрно други хора изъ селото сж разказвали на тая катунарка, че нейната дъщеря сж я отвлѣкли катунари и сега идва предъ нейния домъ да я мжчи за подаръци“ — помисли си Галинината майка, па я изхока жестоко:

— Махай се отъ очитѣ ми, катунарко!
Галина простена:

— Дарувай ме, майко! Може би имашъ отъ Галининитѣ свилници, отъ нейнитѣ пелинки. Рожба имамъ да я повия!

— Махни се, проклетнице, — крѣсна майка ѝ, — не ми спомняй за бедната ми щерка, която такива като васъ, катунари, отвлѣкоха.... Назадъ, далече отъ менъ, или ще настѣкамъ кучето да те разкжса...

И тя хлопна вратнята подире ѝ.

Нозетѣ на Галина се подкосиха, небето надъ нея се завъртѣ и тя заплака:

— Майка ми не ме позна! Години сж минали...

Сетне, отпусна ржце въ тежката си мжка и закрачи къмъ катуна, захлупи лице подъ шатѣра и плака, като дете. Сърдцето ѝ се кжсаше, болката ѝ бѣше безкрайна. Напраздно идваше да я утешава Джемo:

— Какво има, невѣсто? Защо сж тия сълзи?

Галина мълчеше. Сълзи капѣха отъ очитѣ ѝ.

— Нищо не ми е...

Джемo отново я разпитваше:

— Да не би нѣкой да ти е казалъ хулна дума? Да те е закачилъ, оскърбилъ? Кажй? Кой е той? Ножъ ще му забия всрѣдъ селото?

Галина въздѣхваше:

— Никой не ми е казалъ нищо. Мжка ми е, само тѣй!

Джемо недоумяваше:

— Тогава, защо ронишь сълзи? Какво ти е?

Тя дигаше разплакани очи и го гледаше:

— Тѣй, мжка ми е... Сърдцето ми се кжса...

Джемо приклѣкна до нея. Погали коритѣ ѝ, взе детето на ржце и го залюля. Замисли се. Презъ ума му мина миналия животъ на Галина. Той знаеше, че Галина не бѣ катунарка, че тя бѣ отвлѣчена отъ едно село, което бѣ отдавна забравилъ и мислѣше, че следъ смъртъта на баща му Велко, и следъ толкова години, невѣстата му е свикнала съ катунския животъ, че всичко е вече отминало отдавна и потънало въ броеницата на годинитѣ. Ала той се лѣжеше. Неведомата сила на сждбата доведе катунския шатъръ къмъ Жгленъ и сега въ сърдцето на жена му заблика неударжимо желание да възкреси въ паметъта на майката спомена за загубеното си чедо...

И Джемо се опита да я развесели:

— На панаиръ ще идемъ съ тебе, невѣсто! Не плачи! Тамъ ще се развеселишь... Чехли ще ти купя, чехли и нова голѣма писана шамия.

Галина въздѣхваше:

— Нищо не искамъ... Нищо не ми трѣбва...

Тогава Джемо скочи:

— Вижъ, невѣсто, забравихъ! Великденъ е! Въ катуна веселба ще има... Ще палимъ огньове голѣми, ще заиграемъ ключецитѣ... Вижъ другитѣ катунарки какъ сж весели и щастливи, само ти си натжжена.

Сърдцето ме боли, като те гледамъ тѣй...
Хайде, облѣчи се съ праздничната премѣна,
пѣкъ азъ ще отида до града, армаганъ да
донеса за тебе и за мжжката ни рожба...

И Джемo излѣзе.

Като остана сама, Галина трепна. Та-
тъкъ далече въ селото Жгленъ засвириха
българско вито и крѣшно хоро, чиято музика
й бѣше толкова позната, близка. Стори й
се, че хорото се залюля съвсемъ близко до
нея, понесе я вихрено, затропа съ нея.
Заигра й сърдцето. Скочи, втурна се и раз-
твори раклата, облѣче праздничния каф-
танъ, нареди бисери до веждитѣ, опаса сър-
мения коланъ, гуди на колана сребърнитѣ
чапрази, метна на шията си нанизитѣ съ
жълтицитѣ, грабна мжжката си рожба.
Сетне подигна платното на шатѣра и, като
зърна мжжа си, който отиваше по прашния
пѣтъ къмъ града, затича къмъ селото.

На мегдана всрѣдъ Жгленъ се виеше
селското хоро. Спрѣ се задѣхана и загледа.
Ето тамъ виждаше дветѣ й снахи, дветѣ й
сестри, двамата й братя, които водѣха хо-
рото. Позна ги. Сърдцето й заблѣска, като
на птиче. Остави детето край селския плетъ,
впустна се да се улови на хорото между
дветѣ си сестри, но тѣ не я пустнаха:

— Махай се, проклетнице!

Нозетѣ й се подкосиха. Върна се при
детето си и отри търкулнатитѣ сълзи
отъ очитѣ си. После застоя като зашеме-
тена. Тжпо отекваха ударитѣ на селския
тжпанъ, пищѣха кларенетата, виеше се
буйното селско хоро. Никой не забелязваше,
че тамъ, край задѣханитѣ въ играта млади
момци, моми и невѣсти, се кжсаше въ мжжа
една забравена душа, която се възземаше

отъ хорото, понисаше се заедно съ чуднитѣ тактове на стѣпкитѣ. Свирѣше жгленското хоро, тропаха младитѣ, а Галина проплакваше отъ нездържано желание и тя да зайграе заедно съ тѣхъ, да закърши хоро-водни стѣпки, да затропа, да наслади зажднѣлата си душа. Тя го знаеше това хоро. То бѣ нейното селско хоро, хорото което играеха само въ Жгленъ. Другоселци сплитаха нозе отъ него, защото имъ бѣше чуждо, непознато, несвойствено. Тамъ, въ другитѣ села, имаха други хорá, други рѣченици, които само тѣ си ги играеха, само тѣ си ги знаеха. Другоселка не можеше да играе жгленското хоро. По това се отличаваха жгленчанки отъ другоселкитѣ. Не се сдържа. Тя трѣбваше да покаже, че знае да играе добре това хоро, че е жгленчанка, че е растнала и порастнала въ това село, че не е чужденка, не е катунарка... Загледа, какъ двамата ѝ братя не стѣпватъ на земята отъ буйното хоро. Поиска ѝ се да се хване при тѣхъ. Може би щѣха да я пустнатъ да се улови и да си поиграе. Тогава всички ще я видятъ, че жгленското хоро е нейно, познато, родно.

И тя се впусна, затича и улови между двамата си братя. Заигра. Понесе се като волна птица съ тѣхъ. Загледаха я братята ѝ, заозъртаха се момитѣ и момцитѣ, спрѣха погледи въ нея и снахитѣ ѝ, сестритѣ ѝ, цѣлото село, събрано на хорото.

— Коя е ꙗтя катунарка? — питаха съ любопитство старитѣ жени, насѣдали край селскитѣ плетове.

— Отъ где знае да играе нашенското хоро? — учудваха се други.

— Нашенка изглежда! — възхищаваха се нѣкои.

— Катунарка, пъкъ играе жгленско хоро?! — недоумяваха братята ѝ, и ситнѣха стѣпки.

Тогава Галина сякашъ, схвана вълнението на братята си и, подъ десеткитѣ погледи, устремени къмъ нея, не се сдържа и заговори:

— Не съмъ забравила нашето хоро!

— Кое хоро? — запита я единиятъ ѝ братъ.

— Нашенското! Ситното жгленско хоро!

— Че ти отъ това село ли си?

— Отъ това село? Отъ Жгленъ съмъ!

— Не си тукашна! — рече другиятъ братъ, — не сме те виждали други пътъ въ селото.

— Може да не сте ме виждали, но това е моето село! Тукъ сж и братята, и сестритѣ ми, и майка ми. Тукъ нѣкога учихъ да играя нашето хоро. Още го помня и зная да играя добре...

— Че кои сж твоитѣ братя?

— Които сж до мене.

Братята се спогледнаха, смутиха. Коя бѣше тая жена, която тѣй добре знаеше да играе жгленско хоро, която носѣше носията на катунаркитѣ, имаше чудно хубави черни, кжпинови очи. Изглеждаше чужденка, другоселка, а толкова правилно стѣпваше наравно съ тѣхъ и сега разказваше, че тѣ сж били нейни братя. Тѣ имаха нѣкога своя малка сестра, но цигани катунари бѣха я отвлѣкли и отъ тогава нищо не бѣха чували за нея, нито я бѣха видѣли. Сега, ако я видятъ, дали ще я познаятъ? Кой знае! Дали не е тази тѣх-

ната сестра, дали съдбата Божия не имъ я изпраща сега на връхъ Великдень? Или бѣше това нѣкакъвъ сънъ, или бѣше чудо нѣкакво, или бѣше стѣкмена игра на една катунарка, която е поискала да се пошегува съ тѣхъ, да ги измами, за да получи подаръци, да измъчи тѣхната майка, която толкова години напраздно очаква да научи нѣкаква вестъ за изгубеното си чедо...

— Какъ те викатъ? — рече голѣмиятъ братъ.

— Галина! — рече тя.

Той сбърка хорото. Оправи се. Пакъ заигра. Не спрѣ очи отъ нея.

— Галина ли?!

— Галина!

— А колко братя имашъ?

— Двама: Трифонъ и Стоилъ.

— А майка ти?

— Вела?

— А сестри?

— Невѣна и Сирма.

— Отъ чий родъ си?

— Отъ Ваклиновитѣ...

— Баща ти, кой е?

— Тейко ми е умрѣлъ, когато съмъ била на три години.

— Где си живѣла? Где е майчината ти кжца...

— До черковния дворъ...

Братята се спрѣха. Спрѣха да свирятъ музикантитѣ. Хорото се разтури. Струпаха се всички около нея.

— Ето, — рече Галина, — ето мускичката на шията ми, която майка ми я даде, когато бѣхъ още дете... Тамъ, на Англикина поляна, бѣхъ отишла нѣкога да бера малини... Мина керванъ съ катунари... От-

— Махай се отъ очитѣ ми, катунарко! (Стр. 147).

влѣкоха ме... Ожениха ме за Джемo, катунарина. Години минаха.. Скитахъ отъ село на село, отъ градъ на градъ... Отъ три години имамъ мѣжка рожба... Чакайте, детето си забравихъ...

И тя затича и взе рожбата си на рѣце:

— Искамъ да го покрѣстя! Да го покажа на мама...

— Сестро! — впустанаха се дветѣ ѣ сестри и я запригрѣщаха просълзени.

— Сестро! — простенаха братята ѣ.

— Галина дошла! Наша Галина, катунарката! Тя играла на хорото! — шепнѣха млади и стари и се трупаха около нея да я гледатъ.

Затичаха нѣкои у Ваклинови, съобщиха на Галинината майка за чудото. Тя затича къмъ селския мегданъ, спрѣ на две крачки предъ дѣщеря си, протегна напредъ рѣце, и нозетѣ ѣ се подкосиха отъ вълнение:

— Галинке! Галино! Чедo! Дѣще! — простена тя, залюля се и се повали на земята премаляла.

— Майко! Майчице! — проплака въ безкрайната си радостъ Галина, остави рожбата си и се втурна къмъ майка си.

— — — — —

Вечеръта загрѣщаше съ крило долината на рѣката Витъ. Джемo съ катунаритѣ бѣ изнезналъ нѣкъде. Въ малката жгленска черква имаше кръщение. Покрѣстваха Галининото дете. Никога другъ пѣтъ въ светия храмъ нѣмаше толкова много люде. Горѣха вощеницитѣ надъ иконостаситѣ и отъ голѣмата икона на света Богородица кротко гледаха очитѣ на Божията майка.

Рано въ празничната утринь, отъ камбанарията на низката прихлупена черквица „Св. Димитъръ“ въ Лѣсковецъ, дървеното клепало зачука равно и продължително. Въ чисти и спретнати премѣни, по дългитѣ тѣсни калдарѣмени улички на стария градъ, богомолцитѣ се отправиха за черкуване. По-ярко загорѣ слънцето на небето, по-свѣтло залѣ съ златнитѣ си лъчи цѣлата лозова долина—надлъжъ и наширь до Гиранския пжтъ. Отъ вѣковнитѣ брѣстове на черковния дворъ излитнаха сиви гургулици и весело загугуткаха въ ясното утро на Божия день.

Загорѣха вощеници предъ иконитѣ, замѣждукаха кандилцата предъ иконостаса на темплото, старейтѣ, ктиторитѣ и епитропитѣ, насѣдали по троноветѣ отъ дветѣ страни, наведоха смирено бѣловласи глави, завъртѣха тежки божегробски броеници, зашепнаха:

— Благословенъ да си, Господи! Научи ни да се оправдаемъ предъ Тебе!

Божествената утринна литургия въ тихия храмъ започна. Отъ дѣсниятъ клиросъ засриваха и запѣха ектенията черковнитѣ псалтове, почтително и благоговейно се закрѣстиха младитѣ ученици отъ старото школо. Даскалъ Янчо ги водѣше.

Отъ Царскитѣ двери на олтаря излѣзе гръцкия свещеникъ Кириаки и размаха ка-

дилницата. Службата Божия продължи по черковнитѣ канони. Когато наближи да се каже: »Достойно естѣ«, даскалъ Янчо погледна своя ученикъ Никола и му кимна съ глава:

— Започни, Никола! . . .

Никола се приближи до пѣвцитѣ на клироса, остави гръцката книга, извади отъ пазвата си старобългарски Апостолъ и запѣ:

— Прокименъ гласъ осми-и-и! . . .

Гласътъ му отегна въ тишината. Сетне, изгледа народа, изпълнилъ черковния храмъ и, като вдигна чело, продължи:

— Светаго Апостола Павла чтение . . .

Тогава стана нѣщо страшно: гръцкия свещеникъ, както се молѣше предъ престола въ олтаря, обърна лице, изкочи презъ Царскитѣ двери, позеленѣлъ отъ ядъ, дотърча при малкия ученикъ, който четеше, грабна старобългарския Апостолъ отъ ръката му и го захвърли върѣдъ черквата. После замахна да го удари, но Никола се дръпна на страна и залитна.

— Езическо куче . . .

Книгата се разпилѣ по плочитѣ. Никола побледнѣ като платно. Богомолцитѣ се стжписаха.

Устната на гръцкия свещеникъ треперѣше. Той съскаше като змия усойница:

— Какъ посмѣ да четешъ такава еретическа книга въ черква? . . .

Настжпи гробно мълчание. Прѣвъ се опомни даскалъ Янчо:

— Отче, Кирияки, грѣхота е! Черква е това!

Попъ Кирияки се вбѣси:

— Азъ знамъ, че е черква! Знамъ кжде

съмъ !... Ами вие, вие даскалитѣ, къде се намирате? Вие ли учите на такъвъ езикъ тия деца? ..

— На какво ги учимъ?

— На еретическо учение ги учите! .. Еретически книги да четатъ и пишатъ ...

Даскалъ Янчо не се сдържа и повиши гласа си:

— На български езикъ ги учимъ.. писмо и четмо да четатъ и пишатъ .. На наши си книги, съ наши слова.. съ свещени букви...

Попъ Кириаки подскочи като ужиленъ:

— Тъй! На старобългарско четмо и писмо, а? Ти ги учишъ! .. Еретикъ такъвъ! Богохулникъ! ... Свещени книги били! ... Само на гръцки езикъ трѣбва да се чете и пише. Той е свещения езикъ... Христаки Павловичъ ли те научи на това, а? Или Максимъ Райковичъ отъ манастира? ...

— Христина Павловичъ е граматикъ и даскалъ болгарски, а не — гречески... „Царственикътъ“ ни е написалъ той, а Отецъ Максимъ Райковичъ е игуменъ на българския манастиръ и гонителъ на гърцитѣ ..

— Граматикъ билъ, а? Граматикъ! Бунтовникъ е той! И ти си бунтовникъ!... Внѣтъ отъ моята черква:..

Богомолцитѣ се раздвижиха чува се гласове:

— Отъ чия черква ни гони?

— Тази черква е наша, ..

— Българска черква е!

— Бацитѣ и дѣдитѣ ни сж я правили!...

— Да отиде въ гръцки черкви да служи..

Зълъ и настрѣхналъ, попъ Кириаки закрещѣ на клисарката:

— Тичай въ конака!... Извикай мюдюре-

на Ибраимъ Ага. Невърниците дигатъ буна . . .

Загорче въ душитъ на всички богомолци. Обидата бѣ жестока, безчовѣчна. На ржцетъ тежеха оковитъ. Съ свити сърдца, на групи, заизлизаха отъ храма и си разотидоха. Черквата опустѣ.

Горе кандилцето на свети Димитъръ мъждукаше надъ иконата. Въ страданието, сякашъ и на тоя светецъ му стана болно и тежко за ония, които дойдоха тукъ въ Божия храмъ да кжсатъ съ очи молитва отъ небето, но бѣха оскърбени.

—Змия е захапала България. Господи! Смили се надъ насъ грѣшнитъ и недостойни раби твои! . . .

II

Бѣше по жътва. Лѣсковчани по цѣли дни бѣха по нивитъ си. Клетва дадоха: въ черква да не стѣпва тѣхния кракъ, докато е грѣцкиятъ попъ Кириаки тамъ..

Напраздно биеше дървеното клепало за молитва. Неговиятъ звукъ бѣ тежъкъ и скръбенъ—биеше като за умрѣло. . .

Една вечеръ, клисарката баба Хаджи Каливрия, гъркиня отъ Арбанаси, която бѣше малко глуха и недовиждаше, следъ отпустъ на черква, заключи вратата на черковния дворъ, взе метлата влѣзе въ черква да почисти и помете.

Съвсемъ предпазливо и незабелязано задъ нея влѣзе и Никола. Той премина презъ мъжкото отдѣление, сниши се задъ троноветъ и, стѣпвайки на прѣсти, се вмъкна въ олтаря. Затаи дѣхъ. Кръвта му бие-

ше въ слѣпитѣ очи. Прекръсти се и колѣ-
нични предѣ иконата на Спасителя:

— Прости ми, Господи! За светата ба-
щиния го правя! За вѣрата отеческа... за Хри-
стаки Граматика... за Игумена Максима...

Прострѣ рѣце, откоси глава. Въ ушитѣ
му още долитаха думитѣ на даскалъ Янча:
»Царственикѣтъ» на Христаки Павловича.
старобългарско четмо и писмо... българска
черква... А предѣ себе си виждаше свити-
тѣ зеници на лѣсковскитѣ старейшини, ко-
ито възтанаха срещу попѣ Кириаки!

— Българска черква е! Бацитѣ и дѣди-
тѣ ни сж я градили!

Това слушаше отвсѣкжде, това нашеп-
ваха и иконитѣ, и стенописитѣ, и кръстове-
тѣ, и кандилата, и плочитѣ по пода, и ка-
мънитѣ на черковния зидъ... и темелитѣ
подѣ него, и земята подѣ черквата... и
въздуха който дишаха: ѣ той, и баща му,
и дѣдитѣ му... Всички...

И стори му се, че свѣтлинката отѣ кан-
дилцето предѣ иконата се подигна и свѣт-
на още по силно, запламтѣ, превърна се
въ сияние ѣ грѣйна като голѣма сребърна
звезда на небето, която се запали ослѣпи-
телно и загорѣ въ пожари. Стихийни, голѣ-
ми пожари, страшни огньове и пламъци,
накладени отѣ душитѣ на хайдутитѣ по
горскитѣ усои. Борци бѣха оставили кръс-
тенѣ знакѣ по всѣка бука въ гората, по
всѣко листо и шума, кръстенѣ, кървавѣ
знакѣ за своето юнашко българско сърдце.
Сетне тия горски юнаци бѣха паднали въ
борбата срещу потеритѣ и сега почиваха
въ черната прѣстъ, въ незнайнитѣ гробове,
които викаха за отплата. Тѣ не бѣха ези-

чници, не бѣха кучета, а юнаци и светци. Тѣ четеха български книги, пѣеха български юнашки пѣсни. . . Биеха се и умираха...

Мръкваше. Каливрия взе свѣщъ и почна да събира сметѣта. Изнесе я на двора. Никола трепна. Въ тъмнината полека взе отъ аналоитѣ всички грѣцки книги, внесе ги въ олтаря и, изъ счупения прозорецъ всички ги изхвърли навънъ—въ черковния дворъ. Сетне, когато клисарката се върна за да събира другата сметъ, Никола предпазливо излѣзе изъ вратата, отиде къмъ книгитѣ, скри се въ клонетѣ на черницитѣ и зачака. Клисарката следъ малко заключи черковната врата и се прибра въ килията си,

Тогава Никола бързо изтича къмъ купа съ грѣцкитѣ черковни книги, събра ги и натѣпка подъ плочитѣ на старитѣ черковни гробове. Заозърта се наоколо. Никой нѣмаше. Отвори малката съседна портичка къмъ пѣтя, влѣзе у дома на стрикови си, взе човалъ, и безъ да го види нѣкой, на два пѣти, пренесе книгитѣ въ плѣвника и ги зарови въ сламата.

III

Още на следната вечеръ изъ черковната махала се разнесе викъ и врѣва до Бога. Попъ Кириаки развѣваше расо и тичаше запѣхтѣнъ отъ кѣща на кѣща и викаше на епитропитѣ:

— Стояне! Стояне! Тичайте! Нечиста сила! Нечистивци.

— Какво има? — питаха тѣ.

Кжасаше се моминското сърдце по тебе. Все чакаше...
(Стр. 94).

— Къде сж книгитѣ?

— Какви книги?

— Черковнитѣ?

— Нали сж въ черквата? Вие ги знае-
тѣ. Отъ где да знаемъ ние?...

— Нали сте епитропи, какъ да не
знаете?

— Знаемъ си само пангаря. Излизаме
преди васъ. Ключътъ на черквата носи се-
стра Калаврия. Питайте нея...

Хаджи Калаврия едва не се побърка
отъ страхъ. Гръцкитѣ свещеници и бедата
я слисаха.

— Ти си задигнала книгитѣ! Кажи где
сж черковнитѣ книги?

Тя дигаше изплашена рамене. Нищо не
разбираше.

— Книгитѣ бѣха въ черквата!

— Не сж въ черквата! Иди ги намѣри!
Кажи, где сж?

— Снощи като метохъ—бѣха тамъ. И
като заключихъ—пакъ тамъ останаха. Как-
ва нечиста сила ги дигна и отнесе?

И се кръстѣше въ смъртна уплаха.

Съобщиха въ конака на мюдюрината. Раз-
тичаха се слуги и ефендита. Разчу се изъ
цѣлия градъ. Дирѣха подъ дърво и подъ
камъкъ черковнитѣ книги. Всѣки дигаше
рамене:

— Нищо не зная...

Пристигна и гръцкия-протосингелъ отъ
Търново. Събра старейшинитѣ и първенци-
тѣ отъ града Лѣсковецъ. Питаше ги:

— Къде сж черковнитѣ книги?

Мълчаха.

Заплаши ги съ »Анатема«, ако не от-
криятъ, кой е взелъ книгитѣ отъ черквата.
Никой нищо не отговори, никой нищо не

знаеше. Претърсваха навсѣкѣде. Не намѣриха никаква следа отъ тѣхъ.

Попъ Киряки легна на постеля. Хаджи Каливрия отведоха въ манастиръ. Клепалото млъкна.

И когато снѣгътъ засипа всичко, загорѣха огнищата въ стария градъ. Въ къщата на Никола, една вечеръ изгориха гръцкитѣ черковни книги. Въ тѣхната пепель бѣ овжглена черната отровна змия на духовното робство, изъ чиито пепелища, се родиха пламъцитѣ на едно велико сърдце, — сърдцето на поета — Никола Козлевъ, който написа по-после най-хубавата героичната поема »Хайдутъ Сидеръ и черенъ арапъ«.

В би зенгии въ коня Шарколия Марко Кралевити, изопна сребърнитѣ юзди и вихрено се понесе надолу по каменния пѣтъ. Вѣтърътъ изду намѣтката му, развѣ дългитѣ му кждрици, нападали по раменетѣ и есенното слънце позлати дългата му сабя и тежкия боздуганъ.

Високо отъ прозорцитѣ на Прилепскитѣ кули младата Маркова невѣста размаха писано пошче :

— На добъръ часъ, стопанине !

— Сполай, невѣсто !

И едрата снага на гордия Прилепски князь потъна въ падналата вечерна дрезгавина.

Когато вечерната звезда се показва на синьото Божие небе, другъ конникъ, на бѣлъ конь, пропускаше къмъ Марковитѣ кули. Щомъ стигна високитѣ каменни стени на крепостъта, той подсвирна съ уста, прилепи се близко до низкия прозорецъ и зорко зачака. Кандилцето горѣше предъ иконостаса въ Марковата стая. Въ крепостъта царуваше мъртва тишина. Следъ малко прозорецътъ се откряна. Чу се глухъ гласъ :

— Мизинке !

— Ти ли си, Еньо ?

— Азъ ! . .

Невѣста Марковица се надвеси надъ прозореца. Сърдцето ѝ затупка неспокойно, като на птиче :

— Защо дойде? Иди си!
— Не мога безъ тебе, Мизинке!
— Тихо! Страхъ коси гърдитѣ ми! Ще ни чуятъ. . . Какъ ще се оправдавамъ азъ?
— Не бой се, невѣсто! Зная, че ме любишь! Не си ме забравила!

— Върви си! Ще ни види стражата! . .
— Чуй ме, Мизинке, склони да бѣгаме!
Не ти ли стигатъ мжкитѣ? Като водениченъ камъкъ е теглото ти при него. Ти си цѣфнала звезда, дойди при мене. Моята кула въ Костуръ ще те пази. Пиле ще пѣе вечеръ и заранъ и ще радва сърдцето ти! Пустия, мрачна пустия е тукъ въ чернитѣ Маркови кули! Мирише на влага и на мухълъ. . . Сърдцето си закопа въ студениѣ камъне. . . Не виждамъ ли азъ какъ си повѣхнала, изсѣхнала? . . . Пиятъ те неговитѣ очи, топятъ те жежкитѣ му думи! Обичамъ те, Мизинке! Мила ми си, блага ябълко! Гърдитѣ ми изгниха за тебе. . . Животъ ли е това при него? Гробница, . .

— Замълчи, Еньо, замълчи! Опасни думи говоришь. . .

— Да крия като тебе ли искашь? Защо да не говоря? Не мога да мълча! Какво му хареса на Марка? Шарениятъ му конь ли, съ който яха по планината? Кожухътъ ли, който носи, като тъменъ облакъ? Сабята ли, която виси на него, като люта змия? Когато дума, не се ли търси земята, когато ходи, не фучи ли, като хала? Стихии сж се спустнали и вихрушки сж се свили въ тоя страшень домъ! Опустѣли му неговитѣ чумаѣ кули — като мечешки дупки сж тѣ, а покоитѣ — като кухитѣ букове сж глухи. . . Змейове, съ черни коне тропатъ по неговитѣ друмища,

змеици, съ страшни гончии се гонятъ. . .
Бухали сж си свили тукъ гнѣзда. . . Оста-
тави го! Напустни го! Да бѣгаме съ тебе
въ Костуръ.

— Не мога да сторя това, Еньо!

— Защо?

— Тѣй, не мога!

— Не съмъ ли по-личенъ отъ него?

Не врече ли сърдцето си преди него — на
мене! Цѣлъ Костуръ го знае! Всички го
знаятъ. . . Забрави ли ме?

— Не съмъ те забравила. . .

— Тогава?

— Какво?

— Да бѣгаме. . .

— Страхъ ме е! Ако ни срѣщне? Съ
кои очи ще го погледна? Съ кои думи ще
му продумамъ? Какво ще му кажа? Не
смѣя. Негово първо вѣнчило съмъ му азъ?
Домътъ му ли искашъ да зачерня? . . . За
хула ли да стана? Презъ цѣлия животъ
ще ми тежи. . .

— А на мене, не тежи ли? Тебе не за-
черни ли? Не ти ли дума, че се оженилъ
за любе облюбено? Не те ли разнася по
гори и по планини, по пжтища и по кръсто-
пжтища съ тежкитѣ си пѣсни? Не те ли
бие съ отровни думи на сърдцето? Не ти
ли дотегнаха ношитѣ му, дългитѣ му ноци
съ гощавки, да му поднасяшъ вино и люта
ракия, а все на тебе за мене да подмята. . .
Не ти ли стигатъ мжкитѣ и теглата? Съв-
земи се, Мизинке! Не си честита съ него!
Марко не е за тебе. . .

— Нѣмамъ сили да оставя дома му!
Страшна клетва ще падне върху мене. Бо-
жиятъ гнѣвъ ще ме накаже! Отъ людетѣ
ме е срамъ. Женихъ ми е той.

— И отъ сестра му Югра ли те е срамъ? Не пита ли Марко сестра си, за какво чедо да се задоми: дали за богатско, или за сиромашко. И сестра му, не му ли рече — сиромашко да вземе, че то малко пари имало, а много срама отъ людетѣ. . . А ти, чие чедо си? Богатско. . . Много жълтици изсипа баща ти зестра на Марка за тебе, и защо го стори това, защото срамъ ли нѣмашъ? Тѣ знаятъ, людетѣ, кой е Мизинковия родъ отъ Костуръ и кой Марковиятъ отъ Прилепъ! Знатенъ и богатъ е твоятъ коренъ, Мизинке, прочутъ е той отъ девото колѣно. . . Пъкъ и първенци сж и родеветѣ на Дели Еня отъ Костуръ. Прилика сме били ние съ тебе, домъ да изградимъ. . .

— Не било писано, Еньо! Минало е то, всичко е минало. . .

— Нищо не е минало, Мизинке, нищо! И невѣста те вземамъ!

Мизинка замълча. Нищо не отвърна. Червенина залѣ лицето ѝ. Тя наведе очи надолу къмъ стръмнитѣ долове, потънали въ мрачната, изви погледъ къмъ високитѣ хълмове, облѣни отъ лжчитѣ на бледия месечко и се обърна къмъ стаичката. Вжтре пръщѣше кандилцето предъ иконостаса. Съ плахи стжпки, тя пристжпи навжтре, взе отъ лавицата единъ наръ, върна се до прозореца, подъ който стоеше Еньо и му го подаде.

— Вземи тоя наръ, Еньо, и си иди! Виновна съмъ предъ Марка и предъ Бога вече. Нѣмамъ повече сили. Иди си!

Еньо се забърка. Той вѣрваше на сърдцето си, мислѣше, че Мизинка ще го последва, а тя го изоставяше, казваше му последна дума — да си върви. За мигъ ся-

кашъ мълния прекоси небето. Що да стори? Земята се завъртѣ подъ нозетѣ на коня му, студениятѣ каменни кули го прихлупиха. Поиска му се да изтегли сабята и да я забие въ гърдитѣ си. Тогава нѣма нищо да вижда, нищо да чува. Ала какво отъ това? Мизинка пакъ щѣше да бжде въ Маркови ржце. Пакъ ще я гали той, ще пие вино и върла ракия, ще се надсмива надъ студения му трупъ, ще го изхвърли като мърша на кучетата... Не, това нѣма да бжде. Той не иска това да стане. Нека Марко бжде победениятъ. Нека той да забодѣ сабята въ сърдцето си. Тѣй ще отплати за всичкитѣ тегла, за всичкитѣ мъжки. Опасна мисълъ прекоси челото му. Потрепера. Приближи се привидно примиренъ до прозореца на Мизинка, усмихна ѣ се. Поее нарѣтъ отъ нея.

— Нѣма вече да идвамъ, Мизинке! Отъ камъкъ е било сърдцето ти! Дай си ржката за последенъ пжтъ да я погала...

Младата невѣста протегна ржка. Тя не разбра страшната мисълъ на Еня. За мигъ той сграбчи Мизинка съ всичка сила, метна я на коня си и я понесе като вихъръ надолу по каменния друмъ.

— Еньо! — простена тя и се сви отъ страхъ и свѣнь, — какво правишъ?

— Мизинке, моя си! Ако не си моя — ще полетимъ двама надолу въ стръмната урва.

Копитата на бѣлия конь затропаха и прокѣнтѣха въ страшната нощъ... Къмъ полунощъ конникътъ навлѣзе въ планината Игликова. Насреща се зададе другъ конникъ. Бѣше Марко Кралевити. Еньо и Мизинка отдалечъ го познаха. Потрепераха. Ако той узнаеше какво бѣ станало,

Въ кжщата на Никола, една вечеръ изгориха гръцки-
тъ черковни книги. (Стр. 163).

може би щѣше да пощади невѣстата си, може би щѣше да ѝ прости. Но ще повѣрва ли той на нейнитѣ думи? И какво ще стори съ Еня? Чакаше го смъртъ. А все пакъ тя обичаше тоя човѣкъ нѣкога. Бѣ му се кле-ла въ вѣрна обичъ. Отъ нейнитѣ думи за-висѣше неговиятъ животъ и, може би, и — нейниятъ. Само една дума — и Еньо щѣше да бжде посѣченъ отъ Марка. А после—за нея ще настанатъ безкрайни страдания. Защото, ако се върнѣше при Марка въ неговитѣ кули, тя познаваше ревността му и неговата яростъ... Съмненията му нѣмаха граници... Щѣше Марко да погуби Еня, а за нея нѣмаше вече животъ при оскърбения ѝ женихъ. Какъ щѣше да му разказва, да се оправдава?... Нищо нѣмаше да я спаси и нея.

И Мизинка се притисна по-близо до седлото на Еня. Устнитѣ ѝ се напукаха отъ страхъ. Тя едва успѣ да прошепне:

— Скрый ме отъ Марка!...

Еньо я пригърна и покри съ мантията си.

Крали Марко ги наближи. Позна Еня. Спрѣ коня си.

— Добра вечеръ, Крали Марко! — поздрави прѣвъ Еньо.

— Далъ Богъ добро, Еньо! — отвърна той. После го запита:

— Какво е това на коня ти?

— Моята невѣста! Пристана ми!

— Открий я, да я видя! Лика ли ти е, прилика ли ти е?

— Прилика ми е, Марко, ала сега не мога да я покажа, преди да се вѣнчая за нея.

— Бива, братко. Ще ти дойдемъ съ Мизинка на сватбата...

И Марко пришпори коня Шарколия къмъ Прилепъ. Още изъ пѣтя нѣкаква страшна мисль го заеде. Защо Еньо не показва своята избраница? Какво би станало, ако я видѣше? Защо я криеше? Странно, тежко предчувствие го разтърси и смути. Той знаеше нѣкогашнитѣ сърдечни намѣрения на Еня. Бѣха му подшушнаи, че Мизинка е имала любовь съ този човѣкъ и макаръ, че бѣ махналъ ржка на хорски приказки и вѣрваше на своята невѣста, все пакъ—не се довѣряваше на костурчанитѣ. Завиждаха му тѣ на неговитѣ кули и силната крепость въ Прилепъ, завиждаха му и на хубавата невѣста Мизинка...

Наближи крепостьта и възви по каменния друмъ. Спрѣ предъ входната врата. Потропа. Стражата бързо отвори. Скочи отъ седлото и изтича къмъ стаята на Мизинка. Когато влѣзе вжтре, кандилцето бѣ изгаснало вече. Въ стаята бѣ тъмно. Извика еднажъ-дважъ, никой не се обади. Леглото стоеше неразтлано, а прозореца къмъ пѣтя — отворенъ. Той пакъ извика Мизинка по име, но и тоя пѣтъ никой не му отвърна. Кръвта нахлу въ главата му. Разтичаха се слугитѣ, палнаха се факли, тревога изпълни крепостьта. Дириха я навсѣкжде по всички стаи, ала нийде не я намѣриха. Тогава буря разтърси гърдитѣ на Крали Марка. Той сякашъ разбра всичко. Причернѣ предъ очитѣ му, погрознѣха кжщи и дворове, слугитѣ нападаха въ нозетѣ му занѣмѣли отъ страхъ. Полетѣ навънъ, метна се на коня си и се понесе въ тъмната нощ...

Люта бѣ раната на сърдцето му. Грозна бѣ яростта му. Свититѣ му устни мълвѣха:

— Бързай, лети, коньо, мой другарю вѣренъ! Ако настигнемъ Еня, гривата ти ще позлатя съ нанизъ жълтици, съ сърменъ коланъ ще те препаша, нозетѣ ти ще подкова съ златни подкови! Не ги ли намѣремъ — кучетата месата ти ще кжсатъ, орли и гарвани очитѣ ти ще кълаватъ, плъхове ще ти пиятъ кръвта. . .

Шарколия, облѣнъ въ пѣна, биеше тежки копита по дългия друмъ. Гората край тѣхъ затаидѣхъ, стана още по-грозна, глуха и почернѣла, сякашъ люта слана я бѣ попарила, сякашъ сура ламя я ломѣше, тежки сѣкири я сѣчеха, огънь бѣ я западилъ, та горѣше отъ четири страни. . . Засѣскаха усойнитѣ змии въ хралупитѣ на вѣковнитѣ буки, заскърцахъ сухитѣ клони, зафуча зла хала, зла самендра двуглава, отъ дърво на клонъ бучеше, събаряше джбоветѣ отъ коренъ, гнѣздата съ горскитѣ пилета. Потрепера земя и небе, угаснаха звездитѣ и месечко. . .

А вихрениятъ конь все препускаше, развѣваше буйна грива, искри искачаха подъ неговитѣ копита. Минаха дългиятъ друмъ по Игликина планина, завиха презъ тъмнитѣ чаршии на Костуръ и се спрѣха предъ Еньовитѣ кули. Желѣзната врата на крепостта бѣ заключена. Напраздно биеше тежкитѣ ключалки измжчениятъ ездачъ. Никой нищо не отвърна. И той всичко разбра. Тамъ, задъ студенитѣ стени, бѣ похитената му невѣста отъ Еня. Кръвта му заблъска въ слѣпитѣ очи. Една синя жила се изопна насрѣдъ челото му.

Свѣткавици свѣтнаха предъ очитѣ му. Въ страшния си гнѣвъ, той стисна тежкия си боздуганъ, замахна, ала не удари върния си конь. . . Две парливи сълзи се протърколиха отъ очитѣ на Марка. . .

— Гори мираната, братко! Прощавай! — задавенъ продума той, — да си вървимъ.

Съ подкосени нозе и разбито сърдце, съ безкрайна мъка въ гърдитѣ си, се качи на коня си и тръгна назадъ къмъ Прилепскитѣ кули.

Щомъ влѣзе въ крепостъта, той изтича въ Мизинкината стая и разтвори писанитѣ ракли. Ръцетѣ му треперѣха. Извади набързо всичкитѣ си вѣнчални премѣни, вѣнчалното Мизинкино було, събра ги на купъ и изнесе насрѣдъ двора. Сетне натрупа сухи дърва, накладе буенъ огънь, грабна премѣнитѣ и ги хвърли въ пламъцитѣ. . . Отъ гърдитѣ му се откърти въздишка:

— Горете, бѣли дарове, кога късметъ сте нѣмали. . .

Отъ тъмното небе надъ крепостнитѣ кули закапаха сълзи. . .

Надъ Зехтинъ Борунъ стърчаха зокумитъ: алени, червени. Горе, отъ Папията — най-високиятъ връхъ на Странджа планина, — обрасналъ въ гъсти мушмулови гори, слънцето изкочи въ ранното утро на Божия денъ и позлати върховетъ на оръхитъ.

Злато се посипа по тънкитъ върхари на Свети Пантелеймонъ, поръси тополитъ на Коджа Букъ манастиръ, блисна сребърни лъчи по рѣката и воднитъ кончета] заиграха въ превара. Далече се откри Цариградъ, лъснаха водитъ на Мраморно море и блѣснаха куполитъ на Златния рогъ.

Затихна вѣтърътъ откъмъ Черно море, задигаха се бѣлитъ мъгли, надвиснали по зеленитъ води край морския заливъ. Росната трева се изпаряваше. Гората метна сини сѣнки, покатериха се по склоноветъ и потънаха въ падинитъ. Задъ букацитъ на Туленовата пещеря се зададе мечка стръвница, разтърси влажна муцуна и тежко запристѣпя по тѣсната горска пжтека къмъ Кюприята. Горска гърлица замаха съ криле, стрелна се въ въздуха и се понесе нагоре къмъ планинскитъ върхове.

И въ чудната приморска тишина на утрото, проточиха дълги сини ивици куминитъ отъ селото Мувиза. Клепалото отъ близката черквица удари:

— Данъ-данъ! Данъ-данъ! Данъ-данъ!...

Звънливиятъ гласъ отекна въ гжстата гора, изви се надъ букацитѣ и потъна въ далечината.

Меглена се изправи предъ иконата и се прекръсти;

— Запази я, Господи!

Сестра ѝ Гуга се приближи до нея:

— Пакъ ли почвашъ, сестро?

— Какво?

— Какво — молитвата!

— За тебе се молихъ... За тебе искахъ да се помоля. Майката Божия да те спаси и закриля. Не виждамъ ли азъ нечистата сила какъ иде върху тебе, какъ си замаяна, сякашъ омайно биле си пила. Все него мислишъ, насъне името му шепнешъ...

— Кого?

— Горянина! И нощеска пакъ него блънуваше! А то — човѣкъ да е! Бродникъ въ горитѣ...

— Замълчи, сестро!

— Не мога да мълча, Гуге! Не ти ли стигатъ момцитѣ въ Мувиза, та него избра, на него се врене?

— Защото съмъ подѣвка, затова тъй говоришъ... Ти нали си имашъ избраникъ на сърдцето, защо се бъркашъ въ моето... Бродникъ да е, нечиста сила да е — той е, сестрице, всичко за мене, той е най-свидното на сърдцето ми. Хулете го, кънете го, прикачете му хиляди лоши думи, на огънь ме горете, въ морето ме хвърлете, все съ тия очи ще го гледамъ, все съ тия ржце ще го галя... Дъхъ е той за мене, всичко на този свѣтъ е той — Горянина... Отъ Гуга не ще го прокудите...

— Цѣло село го не иска. Бѣга отъ него като отъ духъ бродникъ. Не странятъ ли

момитѣ, щомъ той поиска да се улови на хорото при тѣхъ, плахо не бѣгатъ ли момцитѣ, гждуларѣтъ Видулъ като го види, не спира ли свирнята, не кръстатъ ли се потайно старитѣ отъ него като го зърнатъ да се мѣрка по мегданитѣ, седѣнката не свѣршва ли изведнажъ, щомъ се чуятъ стѣпкитѣ му?... Кажѣ ми чия сватба черна не е ставала отъ неговото спождане, чие чедо е харосало отъ него?.. Изъ самодивското бранище е растналъ той, тежка клетва е виснала надъ него... Образътъ му е само човѣшки, а душата му е — душа самодивска... Вълчицитѣ върли сж го кърмили...

— И така да е, пакъ ми е милъ. Зная: въ Самодивскитѣ усои е растналъ, горитѣ сж му били закрилата, вѣтърѣтъ го е приспивалъ, букитѣ сж шумѣли надъ него, при него сж спали сѣрнитѣ... Нощемъ: синитѣ сребърни звезди сж му разказвали приказки, месечко е надничалъ изъ клонитѣ и вейкитѣ, бръшлянъ и здравецъ сж покривали неговото ложе, студенитѣ камъне сж му били възглаве, а буквата шума — завивка... Билъ е той по високитѣ върхове, тамъ горе, на връхъ планината, гдето най-първомъ слънцето го е цѣлувало, гдето нощемъ го е грѣбела вечерната звезда... Пилъ е той отъ бистритѣ планински ручей, плискалъ е съ шепа изъ потоцитѣ, растналъ е на воля, надпѣвалъ се е съ славеитѣ, надтичвалъ се е съ суритѣ елени. Силенъ и здравъ е порастналъ той, чисто е сѣрдцето му като планински виръ, топълъ и сладъкъ е гласътъ му, като гласа на славея, очитѣ му сж черни, като дълбоката нощна тъмнина... Не бой

се той отъ буритѣ и мълнитѣ, а хулнитѣ думи го не ловятъ...

— Омайно биле си пила, Гуге! Очитѣ ти нищо не виждатъ...

— Очитѣ ми хубаво гледатъ, сестро! Все него гледамъ, все той е напреде ми. За цѣлъ животъ така искамъ, все него да гледамъ, все той да бжде на сърдцето ми, все неговитѣ думи да слушамъ... Омайно биле не съмъ пила, ала грѣйналата му усмивка ме е галила, лѣха той на гороцвѣтъ и росно сѣно. Завиждатъ му, всички му завиждатъ. Кой може отъ Му-виза съ него да се надпѣе? Кой може съ него да се надтичва? Съ трима на смѣна хоро вито на мегдана не игра ли? Съ деветъ души на облогъ не се ли хвана оранъ да изорае и да ги надмине? И не ги ли надора, не ги ли надмина? А кой можа наврѣхъ планината тежъкъ товаръ да изнесе и съ медения кавалъ да свири? Никой, никой освенъ него! Не помнишъ ли това, забравили го? Нийде никого Горянинъ близъкъ си нѣма. Растналъ е той като само-стрѣкъ, люшканъ отъ вѣтроветѣ, завидѣхте му на самотията и неволята, стѣкмихте хулитѣ, издумахте клетвитѣ... Чие чедо отъ него е харосало ли рече? Че чие чедо е зачернилъ той? Ничие... Приказки само... Не вѣрвамъ на такива думи азъ: Не съмъ дете да не разбирамъ...

— Ще разберешъ, но късно...

— Защо?

— Сама душа е той. Ще се насити на тебе, ще махне съ ржка, па ще се заскита по гори и по горски пущинаци. Тамъ другари си има! Ще се завърти надъ него стара орлица отъ небесата, ще замахатъ съ крила горски-

тѣ птици, ще зашумятъ букитѣ вѣковни и той ще се заслуша въ самотията и ще прегърне студеното камъне. . . Дълго ще го чакашъ да се върне, ще питашъ и разпитвашъ за него, но напраздно. Нѣма да свие гнѣздо, домъ нѣма да изгради, челядь нѣма да нареди. . . Можешъ ли ти противъ волята на тейко да идешъ? Въздигнало се е цѣло село противъ него? Откакъ е дошелъ въ Мивуза—грѣмъ е падналъ надъ всички ни. Кого има близъкъ той? Само тебе! Само ти си съ него! Порой, страшенъ порой те повлѣче при него, блѣска те, върти те. . . И незная, незная, никой не знае какъ ще се задържишъ! Дали ще имашъ сили за това. Стига, Гуге, остави го, забрави го! Горянинъ не е за тебе. И ти не си за него! . . . Ти мислишъ, че той ти е на сърдце, но лъжа е, лъжливи сж думитѣ. . .

Гуга трепна, очитѣ ѝ се свиха отъ болка:

— Да го забравя ли, рече.

— Забрави го.

— И ще мога ли да сторя това, ще имамъ ли сили?

— Ще имашъ, сестро! На този свѣтъ всичко е тѣй наредено: всѣка болка да отmine. . .

— А върнитѣ думи, върнитѣ клетви? . . .

— Какво?

— И тѣхъ ли да забравя?

— Забрави ги!

Гуга дълго гледа сестра си въ очитѣ. Замълча. После изви погледъ къмъ горящето кандило предъ иконата и потрепера:

— Никога не ще ги забравя, сестро, никога! Свети думи сж тѣ, отъ сърдце сж казани. Ще ги помня азъ и зная презъ

цѣлъ животъ. Че ти не знаешъ, сестро,
колко много обичамъ азъ Горянина... И
ще го обичамъ до гробъ.

Закумитѣ надъ Зехтинъ Борунъ бѣха
алени, червени . . .

ГАЛУНЕ, СИВИ ЛЕБЕДЕ! . . .

На Теодоръ Траяновъ

Зададе се тежка сватба, голѣма, заже-
ни се Самуилецъ отъ Твърдица. Залюля
се витото хоро предъ момкови двори, сло-
жиха се дълги трапези, залѣ се червено
вино отъ бѣклицитѣ. Писнаха кларнетата,
задумкаха тѣпанитѣ. Сватоветѣ варако-
сани и свтбаркитѣ накичени съ бѣли пош-
чета, деверитѣ и зълвитѣ премѣнени, по-
теглиха съ керванъ каруци за моминото
село Кжпиново. Момъкътъ Самуилецъ
хвърчеше отъ радостъ . . .

Еленскиятъ балканъ прокѣнтѣ отъ
сватбарскитѣ пѣсни.

Минаха дълга пѣтя и привечеръ стига-
ха моминовото село Кжпиново. Пакъ за-
свириха кларнетата, задумкаха тѣпани-
тѣ, заизвиваха кръшни пѣсни гждулкитѣ,
подеха сладъкъ гласъ меднитѣ цафари . . .

Галуне, сиве лебеде,
нѣщо ще ви попитамъ:
вие високо летите,
и на далеко гледате,
видѣли ли сте нѣкъде,
таквазъ невѣста хубава,
хубава бѣла червена? . .
Я почакайте, галуне,
да мяса бѣла погача,
да налѣя руйна бѣклица
и азъ съ вази да ида,
на тая свадба голѣма,
невѣста — слѣнце да видя . . .

Като ясно слънце грѣеше младата невѣста, тупкаше сърдцето на буйния женихъ Самуилецъ. Вѣрнитѣ думи се сбждаваха, вѣрнитѣ клетви оставаха. Дариха се дарове богати: на кръстникъ и на кръстница, на кумъ и на кумица, на свекъръ и на свекърва, на деверъ и на зълви, на свагове и на сватбари...

Вечеръта, следъ вѣнчавката, каруцитѣ съ младоженцитѣ потеглиха обратно за можковото село Твърдица. Пакъ засвириха свирнитѣ, запѣха гждулкитѣ и меднитѣ цафари. Къпиново изпращаше младата невѣста. Зарониха сълзи Елининитѣ дружки, заплака стариятъ сватъ и момина майка...

— Прощавай, дъще Елено! На добъръ часъ, Самуилецъ!

— Прощавайте, майко и тейко!...

Каруцитѣ отъ сватбарския керванъ изтрополѣха по тѣсния селски пѣтъ и колелетата запѣха въ превара. Конетѣ изопнаха буйни гриви, пиринчинитѣ звѣнчета звѣннаха изъ планинския пѣтъ и отекнаха въ горското усое. Горе, по синьото Божие небе, грѣйна вечерната звезда, хвърли златни лъчи по върхаритѣ на гората и следъ малко и месечко се показа. Засмѣ се на влюбенитѣ сърдца, надникна въ синитѣ очи на невѣстата, облѣ съ милувка златиститѣ ѣ коси, развѣвани отъ вѣтъра, блѣсна въ жълтитѣ алтъни, нанизани на гушката ѣ, заблѣщука въ малкитѣ ѣ обички, па се търкудна въ соколовитѣ очи на Самуилеца, склонилъ глава на нейното рамо и сключилъ прегръдка презъ кръста.

— Моя си, рогушке ле, вакло агънцел!...

Синитѣ очи на невѣстата го погалиха. Тя се сви и прилепи до него, притисна се

и малкитѣ ѝ меки ржчички потънаха въ Самуилецовитѣ длани. Алени божури пламнаха по странитѣ ѝ. Свадбеното щастие бѣ я опоило съ омайно биле. Сякашъ сънъ бѣ всичко. Тя слушаше гласътъ на обичния си женихъ, съ когото отиваше накрай свѣта — презъ деветъ села въ десето, — чуваше малкитѣ пиринчени звънчета, накичини по гривитѣ на конетѣ, пѣсенята на колелетата, които я носѣха, като въ златни люлки. . . Накичини съ свадбенъ вѣнецъ, съ китки и цвѣтя, тя сякашъ бѣше малка приказна царица, слѣзла отъ Божието небе и тръгнала по широкия свѣтъ да дарява слънце на незнаенъ момъкъ.

А силенъ и здравъ бѣ той, сѣдналъ до нея, водѣше я къмъ своя домъ съ обичъ и съ препълнено отъ радостъ сърдце. . .

— Еленке, ще ми запѣшъ ли една пѣсенъ?

Тя му се усмихна весело:

— Искашъ ли?

— Искамъ. . .

— Да ти запѣя. . .

Поблѣяла е руда бѣла,
ройнольо, рудо ле, рогушке льо!
Поблѣяла е срѣди ноци,
срѣди ноци, полуноци. . .

Сладкиятъ гласъ на невѣста Елена се разнесе изъ глѣхналата планинска ширь. Пѣсенята подеха свадбаркитѣ, надигнаха писаната бѣклица ергенитѣ. Глуми и шеги изпълниха дългия друмъ къмъ Твърдица.

— Рогушка е поблѣяла, защото е била гладна и жадна! — обади се нѣкой.

— Не е за това! — викна другъ, — загубила е стадото...

— Овчарътъ ще я намъбри... — добави трети.

— Той е до нея... до нея! Ще я нахрани и напои!...

Всички се изсмъха. Тропотътъ на вихренитѣ коне се носѣше изъ дългия пѣтъ. Свадбарския керванъ летѣше. Наближиха нѣкакво сгушено селище. Долу се провираше малка рѣкичка, а отстрани, до пѣтя, се чернѣеше гъста вѣковна гора, като нѣкакво тежко чудовище, легнало и за таило дѣхъ. Месецътъ се притули въ облацитѣ. Далече се бѣлѣеше, като дълга прострена лента пѣтя къмъ Твърдица, който се изгъваше и чупѣше върѣдъ стърчащи отъ дветѣ страни дървета, които хвърляха дълги черни сѣнки въ глѣхналата нощъ.

Наближиха хълмисто възвишение и каруцитѣ бавно се задвижиха. Отстрани гората шумѣше. Но тукъ, неочаквано, отъ дърветата наскачаха нѣкакви чудовищни сѣнки, пропукаха пушки.

— Стойте! — крѣснаха злокобни гласове.

Женитѣ изпищѣха, свиха се и се снишиха въ колитѣ отъ страхъ. Гърмежитѣ се повториха. Подплашенитѣ коне наостриха уши и запрѣхтѣха, дигнаха копита и полетѣха съ всички сили напредъ неудържимо. Колитѣ се понесоха следъ тѣхъ. Отново пропукаха пушки. Ехото отъ гърмежитѣ зловецъ се повтори въ страшната нощъ.

— Самуилце! — простена невѣста Елена и се повали въ прегърдкитѣ му.

— Рогушке! Еленке! — замаянъ се залута Самуилецъ, — какво ти е, какво ти сториха?

— Удариха ме! — едва успѣ да издума тя и откъси глава. Отъ гърдитѣ близна топла алена кръвъ и протече по вѣнчалната прѣмена.

— Кучета! Злодейци! — зарева Самуилецъ и потърси съ ржка пищова подъ седалището на каруцата, напипа го съ ржка, дигна и гръмна върху пѣплещитѣ сѣнки, които, като глутница вълци, тичаха отъ дветѣ му страни. Изпраздни го еднажъ дважъ, но загърмѣха пакъ върху него, удариха го и той се килна върху летящата свадбена каруца. Запѣнѣнитѣ коне понесоха трупове . . .

Години се минаха отъ тая черна нощъ. Мѣстото, дето падна нѣвеста Еленка, народътъ нарече Елена, малъкъ, гиздавъ градецъ, сгушенъ въ политѣ на балкана, а тамъ, гдето загина Самуилецъ, съ пищовъ въ ржка, заедно съ останалитѣ свадбари—християнитѣ въздигнаха паметникъ съ кръстъ, върху който издѣлбаха изображение на ангели.

Защото невинни ангелски души погинаха отъ злодейска ржка на поробителитѣ агарянци, които петъ вѣка тѣпчеха земята на българитѣ . . .

На гробната плоча, поставена въ паметъ на покойнитѣ свадбари, има издѣлбанъ простъ надписъ:

„Тукъ загинаха отъ престѣпна агарянска ржка: рабъ Божий Самуилецъ, раби Божия Елена и тѣхнитѣ свадбари. Упокой,

— Моя си, Рогушке ле, вакло агънце! (Стр. 181).

Господи, тѣхнитѣ праведни души, станали жертва, защото бѣха българи. Лѣто во Христѣ Бога 1810.»

И всѣка година на това паметно мѣсто „Самуилецъ“, на празника „Възнесение Христово“ отъ близки и далечни мѣста се стичатъ Христови люде, които палватъ во щеници, прикадяватъ тамянтъ и раздаватъ жито за души тѣ на умрѣлитѣ. . .

Вечерь, щомъ нощта притихне и месечко се покаже задъ облацитѣ, чуватъ се какъ трополятъ изъ пѣтя керванъ каруци, които идватъ отъ далечна свадба, прѣхтятъ запѣнени коне, кѣнтятъ конски копита, звѣнтятъ пиринчени звѣнчета, долавятъ се момински смѣхове и задирки, заизвиватъ се гждулки и подхващатъ сладъкъ гласъ меднитѣ цафари. . . Тайнственъ гласъ прошепва:

— Моя си, Рогушке ле, вакло агѣнце!..

А отъ бездѣнното Божие небе, високо тамъ надъ звездитѣ, слизатъ бѣли ангели, които подхващатъ въ хоръ пѣсенята:

— Галуне, сиви лебеди!..

ЗВЕЗДАТА НАДЪ БЕСИЛКАТА

Сякашъ и голѣмата дълбока рѣка Дунавъ, която се извиваше като зелена змия надъ Русчукъ, бѣше затаила дѣхъ, не шумѣше, не блѣскаше яростни вълни въ скалиститѣ високи брѣгове, не блестѣше подъ утринното юнско слънце.

Бѣше още тъмно въ старата чаршия, когато отъ конака заптиетата извадиха единъ снаженъ бунтовникъ, съ вързани рѣце, облѣченъ въ възстаническо облѣкло, на гърдитѣ съ закачена смъртна присѣда, съ голѣма, гѣста брада, съ голѣми сини очи, които свѣткаха.

Качиха го на затворническа кола, метнаха се следъ него и шестима низами, съ набучени ножове на пушкитѣ, други конни заптии заобиколиха колата, една рота мина отпредъ, предъ която застана самия Русчушки валия, възсѣдналъ едъръ бѣлъ конь. Даде се висока команда и процесията тръгна.

Изъ улицитѣ бѣ тихо като на погребение. Бѣха минали оттатъкъ Дунава преди двадесетина дни юнацитѣ на крилатия войвода Филипъ Тотю, заеха пусия въ горитѣ на търновскитѣ кории, били се бѣха юнашки съ въоръжени аскери, пѣха юнашки пѣсни и умираха за народа си. Малцина вѣрваха, че ще успѣятъ тѣ — шепаборци да съборятъ силната османска държава, но въ тѣхнитѣ сърдца горѣше пла-

мъка на родолюбцитѣ, за които едничката награда бѣ да умратъ съ пушка въ рѣка за бащината българска земя. Зеленото знаме съ златния лъвъ бѣше тѣхния светъ символъ на борбата за свободата. Мнозина паднаха съ пушка въ рѣка, други загинаха въ чернитѣ зандани отъ тежкитѣ рани, трети, оковани въ вериги, докараха въ Русчукъ, за да ги сждятъ и осждятъ на смъртъ. Питаха ги:

— Кжде искате да ви обесимъ: въ затвора предъ аскери ли, или на мегдана предъ народа?

Едни отъ възстаницитѣ пожелаха да бждатъ обесени предъ бащинитѣ имъ къщи, други пожелаха въ затвора, трети поискаха да умратъ предъ народа. Да видятъ всички какъ може да се мре за тоя народъ. Такива бѣха тия юнаци, които бѣ пощадила смъртъта да не паднатъ по бойното поле въ биткитѣ срещу насилницитѣ и потисницитѣ и които — нѣмаха участъта, паднали въ битката — да имъ бждатъ отрѣзани главитѣ, набучени на маждраци и разнасяни изъ улицитѣ.

Опасвани съ тежки желѣзни вериги, окървавени и измжчени — оскърбявани до смъртъ, тѣ бѣха народни светци, които възлизаха на Голгота, пили до дъно горчивата чаша на страданието. Единъ отъ тия светци бѣ и тоя български синъ. Измжчваха го най-жестоко въ затворитѣ, исѣаха да узнаятъ мжчителитѣ неговата самоличность, но той остана по-твърдъ и отъ камъкъ.

— Тръгнахъ подъ развѣто бунтовно знаме! Водѣше ме войводата! Сждбата пожела да не падна убитъ отъ потерята!

Уловиха ме робъ! На знамето ни пишеше: свобода или смъртъ! Не извоювахме народната свобода, сега заслужавамъ смъртъ! Кой съмъ — това не важи за палачитѣ: единъ борецъ по-малко! Нищо друго не зная! Не ме питайте повече! Обесете ме!

— Кажи си името! — повтаряше нашата въ сжда.

— Немирна глава отъ четата на войводата Филипъ Тотю.

— А баща, майка, нѣмашъ ли?

— Нѣмамъ...

— А братя, сестри?

— И братя и сестри нѣмамъ...

— Близки, свои хора нѣмашъ ли!

— Нѣмамъ, никого нѣмамъ...

— Е, добре отъ чия си касаба? Гдѣ си ражданъ, гдѣ си порасълъ, не знаешъ ли?

— На бащина земя...

Пашата се вѣсяваше :

— Знаешъ, знаешъ, бунтовнико! Знаешъ, а не обаждашъ, ала на бесилката ще увиснешъ...

— Ще ме обесите за бащина земя! Ако азъ умра, други ще се вдигнатъ да отмъстятъ за мене! Не ме е страхъ отъ смъртъта: — клехъ се: свобода или смъртъ... Какво искате повече отъ мене? Нѣма да ви обадя кои сж моитѣ родители, за да ги намѣрите и мжчите...

Очитѣ му свѣткаха и той махваше съ ржка:

— Български бунтовникъ съмъ! Моето отечество е България! Тръгнахъ да се бия срещу султанската войска, защото е заробила нашата земя и нашия народъ! Искахме да си възвѣрнемъ царството...

Пашата подскачаше като ужиленъ.
Устната му треперѣше:

— Царството, а? Царството. . . Заробили сме царството ви? Една шепа гяури сте дигнали непокорни глави, но султанската сила ще се справи съ васъ. . . Хайде, откарайте го въ затвора, а после — на бесилката. . .

Развиделяваше се, когато го доведоха предъ бесилката. Попъ Христо се приближи къмъ него и го запита:

— Ще кажешъ ли нѣщо, сине?

Очитѣ на свещеника се овлажниха, ржцетѣ потрепераха.

— Отче, ей тукъ въ пазвата ми има едно малко кръстче. . . Нѣкога, когато бѣхъ малко дете, дѣдо ми, Хаджи Пако, отъ Божи гробъ бѣ го донесълъ за мене. . . Носихъ го презъ цѣлия си животъ. . . Вѣрвахъ въ него. . . Волята Господня била такава: да не видя свободата, да не се върна живъ и здравъ въ Плѣвенъ, гдето ме чакатъ баща и майка. . . Ако нѣкога идешъ въ тоя градъ, попитай за тѣхъ, разкажи имъ за мене, где и какъ е загиналъ тѣхниятъ синъ. . .

Дѣхътъ му сѣкваше:

— Закълни се, отче, че името минѣма да кажешъ на тиранитѣ. . . Казвамъ се Костандинъ Атанасовъ хаджи Паковъ. . .

Пашата три пѣти даде заповѣдъ да го свалятъ отъ вѣжето, за да каже името си и това на своитѣ родители. Бунтовникътъ и предъ смъртъта мълчеше упорито.

Качиха го трети пѣти на черната бесилка. Палачътъ метна вѣжето на шията му, бутна подъ нозетѣ катраненото буре. Героятъ увисна и се загърчи, после се отпусна. Горе, отъ чистото Божие небе,

една голѣма сребърна звезда се откъсна,
прорѣза утринната дрезгавина и угасна
нѣкъде надъ града.

Бѣше знамение. Издѣхваше единъ пра-
ведникъ. Попъ Христо се прекръсти и
устнитѣ му едва чуто промълвиха:

— Упокой, Господи, душата на раба
Божия Костадина...

И трѣгна приведенъ съ просълзени
очи.

УМРИ, ПРЕДАТЕЛЮ!

Единъ петъченъ день, голъма татарска кола спрѣ предъ Георгакевия ханъ въ Горна-Орѣховица. Въ навалицата отъ селяни, дошли за голъмия пазаръ, заптиитѣ почти незабелязаха, че отъ колата слѣзе възнисичекъ пжтникъ, съ сини очи и гайтанлии потури, който високо подвижна на слугата отъ хана:

— Хей, момче, какво зяпашъ? Ела ми помогни да свалимъ дисагитѣ...

Прислужникътъ, уморенъ отъ дневната работа, едва се затътри къмъ него. Тогава пжтникътъ не се здържа и му крѣсна:

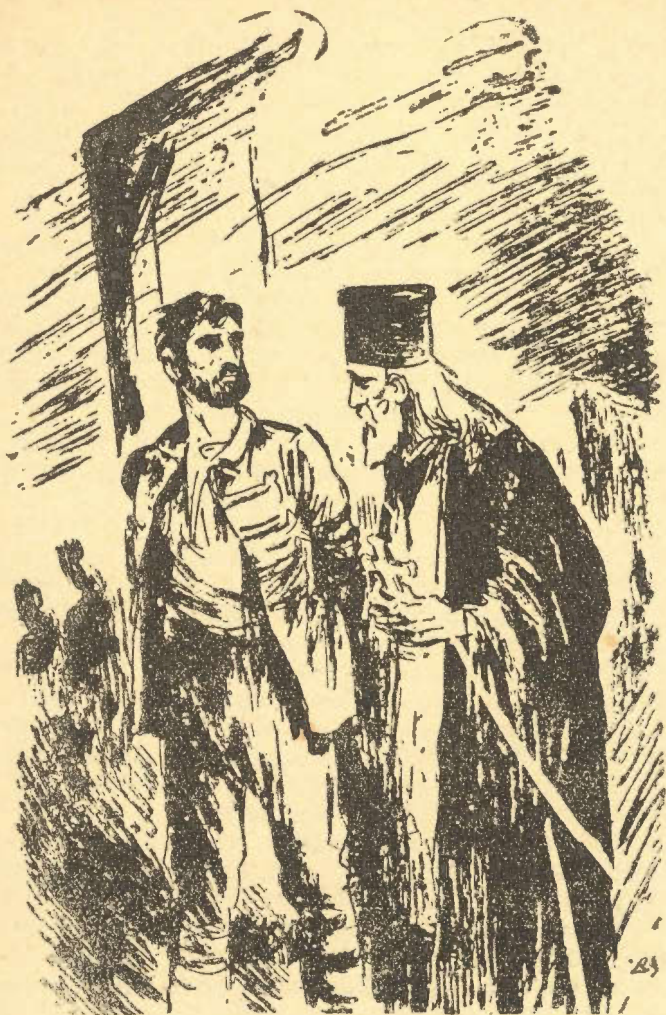
— Какво се мъкнешъ, като просякъ! Тъй ли услужвате на търговцитѣ?

Съдържателятъ на хана, дѣдо Георгаки, макаръ и да бѣ заетъ съ други посетители и кафенето вжтре, въ двора, да гъмжеше отъ надошли селяни за пазаря, метна око на новопристигналия и, като прецени, че това е паралия и приличенъ човѣкъ, — облѣченъ доста изискано съ сукнени дрехи, — остави другата работа настрана и се приближи до него, Започна да му се извинява:

— Простете, господине! Отъ нашия Цвикю човѣкъ нѣма да стане... Колко пжти бележки му правя, той все едната си знае...

Пжтникътъ се начумери:

— Тъй ли посрещате джелепитѣ въ хана? Ида чакъ отъ Влашко за добитъкъ,

Ще кажеш ли нѣщо сине ?

— Закълни се, отче, че името ми нѣма да кажеш на
тиранитѣ... Казвамъ се Костадинъ Атанасовъ хаджи Па-
новъ отъ Плѣвень. (Стр. 189).

право въ Гергакевия ханъ искамъ да отсѣдна, а то слугитѣ ви, изглежда—само на заптиитѣ икрамъ правятъ.

Съдържательтъ се сконфузи отъ мъмренето на пжтника... Бързо посегна, та прие съ ржцетѣ си дисагитѣ отъ талигаря и започна да се кланя на пристигналия:

— Сега, ей сегичка ще ви бжде дадена стая! Хубава, чиста стая, съ бѣли чаршафи. То днеска е и пазаренъ день, та за това тѣй,—започна мазно да се кланя дѣдо Георгаки и приветливо се усмихна.—А, вие, чорбаджи, какъ се казвате? И ваша милость, за колко дни стая да ви запазя?...

Пжтникътъ го загледа. Брѣкна въ пазвата си и важно му подаде тескерето си:

— Много си бѣбривъ, ханджи!

— Защо?

— Тѣй! Разпитвашъ ме като заптия! Не съмъ отсѣдналъ въ хана ти, а твоитѣ слуги навираха носове... Божемъ, търговецъ Анастасъ Хиновъ отъ Плѣвенъ те препоржчваше, а то — никакъ не сте били гостоприемни люде... Ако тескерето не съмъ ти далъ още, то по дрежитѣ ми не цените ли човѣка?... Да не изглеждамъ на аргатинъ,

Ханджията се смути е пое тескерето. Сложи очилата си, надвеси носъ и засрича. Въ документа се казваше, че приносителя му е търговецъ отъ Ромъния и купува добитъкъ за износъ. Разбра съ какъвъ човѣкъ има работа — съ тежъкъ търговецъ, още по-ниско се закланя и го закани да влѣзе вжтре въ кафенето, което бѣ въ долния етажъ на хана:

— Заповѣдай, влѣзъ, господине! Тукъ е хладно, ще си починешъ, измиешъ...

— Нѣмамъ време. Бързамъ! — отсѣче

търговецътъ. После добави. — Познавашъ ли Маринъ Станчевъ отъ Лѣсковецъ?

— Че какъ да не го зная Марина?

— Какъвъ човѣкъ е той?

— Заможенъ търговецъ, ..

— Още?

— Честенъ и добъръ! — отвърна ханджията.

— Добре! Нека дисагитъ и багажа ми останатъ въ хана. Азъ ще разгледамъ пазаря и ще се върна. Колко струва стаята за нощуване?

— Два гроша, господине!

Пѣтникътъ извади една бѣла меджидия и му я пушна въ ржката.

— Вземи тая пара и мълчи! — и като сниши гласъ, додаде:— За всѣка работа се плаща! Не искамъ никой да знае, че съмъ дошелъ въ града за търговска стока. Не трѣбва да ме изпреварятъ търговцитъ въ покупката на добитъкъ и да надаватъ ценитъ. . .

— Разбирамъ господине!

— Слугата Цвикю да заключи стаята съ багажа ми. Плати на талигаря, че нѣмамъ дребни пари, а колкото трѣбва още, ще дамъ после.

И дошлиятъ отърси пепельта отъ дрехитъ си, приглади кестенявата си коса и се загуби въ тълпата селяни. Като излѣзе предъ Георгакевия ханъ, той мина по каменната улица къмъ Съръ-пазаръ, кривна край джамията до кметството и се запъти презъ салханитъ къмъ Лѣсковецъ.

Въ Арабаджиевото кафене, той запита где може да намѣри Маринъ Станчевъ. Лѣсковчанитъ му го посочиха. Пѣтникътъ се приближи до него и го запита:

— Байо, ти ли си Маринъ Станчевъ?

Маринъ изгледа непознатия.

— Азъ съмъ! За какво ти трѣбвамъ?

— Дойдохъ да ми изплатишъ една полица!

Маринъ Станчевъ разбра паролата. Обаче, той бѣ срѣщалъ добри и лоши хора и често бѣ шпиониранъ отъ властитѣ, за това — поиска да се увѣри съ кого има работа и троснато му отвърна:

— Азъ работя съ свои пари и нѣмамъ никому да давамъ...

После се замисли малко: »Може би да е народенъ човѣкъ!«

— Ако ме диришъ за друга работа, ела съ мене въ дюкяна.

Двамата тръгнаха.

— Провождаль ли си човѣкъ преди нѣколко дена въ Букурещъ по нѣкоя работа?

— Не съмъ известенъ за нищо! Нищо не зная.

— Не се плаши,—прошепна му новодошлиятъ,— азъ, байо, съмъ Василъ Левски.

Когато двамата събеседници седнаха на трема въ кѣщата на Маринъ Станчевъ, изведнажъ се прегърнаха и разцѣлуваха.

— Добре дошелъ, братко, въ моя домъ! — сними гласъ развълнуванъ Маринъ и се просълзи.—Богъ те изпраща въ Лѣсковецъ.

Вечеръта, въ низката потулена стаячка, се събра революционниятъ комитетъ. Заседанието продължи до късно. Апостолътъ обясни целта на идването си, описа положението на България подъ робството, посочи срѣдствата за борба. Думитѣ му бѣха убедителни. Той говорѣше за бунта, за свободата, за вѣстанието на поробенитѣ.

Лѣсковчани, които бѣха дали четници въ четитѣ на Филипъ Тотя войвода, въ дружинитѣ на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджата, а по-рано—въ сърдцата на по-старитѣ, живѣеше спомена за въстанническата чета на капитанъ Никола, на Хаджи Ставря, развѣли знаме надъ манастиря Свети Петъръ и Павелъ,—горѣха съ надеждата, че ще пламне навредъ борбата по милата бащиния, за да се скъсатъ робскитѣ вериги, затова положиха ржце върху евангелието, кръста и камата и се заклѣха:

— Смъртъ или свобода!

На другия день трѣбваше да се извади ново тескере. Станаха двама души поржчителы и сложиха печатитѣ си. Единиятъ поржчитель — мухтаръ-евелъ, — първиятъ кметъ, не бѣ посветенъ на дѣлото, затова печата му бѣ подправенъ отъ Димо х. Вълчевъ, членъ на Революционния комитетъ. Въ Търново извадиха тескерето на Левски на името на Руси, синъ Рачовъ. Дадоха на Апостола конь за обиколкитѣ.

И Василъ Левски трѣгна съ това ново име изъ Трѣвна, Карлово, Сопотъ, за да основава нови революционни гнѣзда, да сѣе бунтовното семе...

Ала не закѣснѣ издайничеството. Василъ Козлевъ,—старей и чорбаджия въ Лѣсковецъ, съобщи на Рашидъ бей въ Търново, че идвалъ размирникъ срещу царщината въ града, че ималъ тескере съ име на Руси, синъ Рачовъ. Съобщиха телеграфически по села и градове. Заловиха лицето въ Сопотъ съ този документъ, ала въ борбата, Апостолътъ се измъкна и остави палтото въ ржцетѣ на заптиитѣ... Документътъ бѣ изпратенъ на Лѣсковския

мюдюринъ. Започна се следствие, арестування. . . Димо х. Вълчевъ бѣ затворенъ, сѣденъ и осѣденъ на затворъ.

Въ сѣщото време тайниятъ революционенъ комитетъ заседаваше подъ брѣстоветъ на Лѣсковския манастиръ и реши:

— Смъртъ на предателя!

Присѣдата бѣ потвърдена отъ Ловчанския революционенъ комитетъ, подъ председателството на Апостола Левски. Оставаше само да се тегли жребие и да се изпълни присѣдата.

Избраникътъ бѣ опредѣленъ. Жребието се падна на Стойчо Стамовъ Куркевъ. Негови помощници бѣха Христо Слабаковъ, Тодоръ х. Вълчевъ и Христо Кочемидовъ.

На 16 юлий 1872 год., срещу празника Св. Марина, вечерята, Стойчо Куркевъ, заедно съ помощниците му, отидоха предъ кѣщата на предателя. Прозорците бѣха отворени. Издайникътъ спѣше вѣтре съ семейството си. Слабакътъ се наведе и Стойчо се качи върху него, хвана се въ желѣзнитѣ решетки. Сетне протегна рѣка, отмахна полека юргана. И като изпразни двуцевния си пищовъ въ гърдитѣ на Козлева, съ страшенъ гласъ извика:

— Умри, предателю! . . .

Зловещиятъ гърмежъ разтърси нощната тишина. Стойчо се обърна и скочи. И сѣнкитѣ на съзаклятниците потънаха въ тъмнината на заспалия градъ. . .

На сутринята пратеникъ отиваше въ Ловечъ за да съобщи на Апостола Левски, че присѣдата надъ предателя е изпълнена. . .

ВЪ ЗМИЙСКО ГНѢЗДО

Една вечерь на гара Печаневци спрѣ влакъ отъ Скопие. Отъ купетата слѣзоха българи — пжтници, да се разхладятъ презъ време на престоя, да пийнатъ бистра студена вода отъ кладенеца подъ вѣковния чинарь.

Подпоручикъ Милчо Савовъ, поддѣление 4926, както винаги — духовитъ и весель, ги посрещна. Разтичаха се свободнитѣ отъ нарядъ войници, поднесоха канчета за вода, изпълниха се сърцата имъ съ радостъ. Всѣки бързаше да послужи, да заговори съ пжтниците, да поиска вестници.

Единъ пжтникъ се приближи до младия подпоручикъ. Запознаха се набързо. Заговориха за чутото и виденото изъ пжтя до Скопие. Сподѣлиха мисли за мжката на този измжченъ нарѣдъ и за неговото безкрайно страдание презъ робството, за коравия български духъ, който го е крепилъ, подигалъ и пазилъ презъ вѣкове.

— Въ това село подъ сръбска власть има ли българи? — запита пжтникътъ.

— Има! — отговори офицерътъ, — има и въ това село, и въ околнитѣ села, и отататъкъ — въ село Бабичко.

— Менъ ме интересува много това, — продължи пжтникътъ, — обичамъ старината и миналото на родната земя и много ще ви бжда благодаренъ, ако презъ свободното си време, когато имате такова,

въ обиколките си, разгледате старитѣ черкви на тия села и гробнитѣ плочи въ тѣхнитѣ черковни гробища. Тамъ, може би, има оцѣлѣли отъ годинитѣ стари надписи съ български слова, които разказватъ за страшната съдба на това население, пило до дъно горчивата чаша на черната робия. И, моля ви, разгледайте старитѣ черковни икони и стенописи — тамъ има подписи на старитѣ зографи, които сж ги писали, направете снимки, ако може, снемете и надписитѣ на притворитѣ, надписитѣ по гробнитѣ кръстове — тѣ свидетелствуватъ за това българско население, живѣло преди насъ на тая земя. . .

Следъ малко локомотивната свирка изсвири и влакътъ потегли по безкрайната равнина.

Подпоручикъ Савовъ си спомни за даденото обещание да разгледа старитѣ черкви и гробнитѣ плочи изъ околността на Печаневци (Бугаръ), взе съ себе си двамина войника и една ранна утринъ тръгна. Оттатъкъ, въ долината, се гущеше малкото село Бабичко, долу се гнѣше и виеше като синя змия рѣката Българска Морава, а горе, отъ хълмитѣ, гжстата гора лѣхаше прохлада. Пжтеката криволичеше изъ гжитѣ царевични ниви, извиваше задъ вѣковнитѣ чинари и се губѣше въ дрезгавината на утринната здрачъ.

Къмъ пладне тримата войскари наближиха Бабичко. Тѣ вървѣха все по тѣсни пжтеки, всрѣдъ високитѣ царевични ниви, които ги скриваха. Като пресѣкоха една малка неорана нива, навлѣзоха въ селото. Не минаха десетина крачки и предъ тѣхъ се показа нѣкаква кръчма. Бутнаха

вратата. Вътре бѣше шумно и димно. Изненадата бѣ голѣма. Въ глухото и праздно село тѣ не видѣха ничия човѣшка душа, а тукъ, въ тая низка и задимена кръчма, около маситѣ бѣха насѣдали повече отъ четиридесетъ души — въоръжени сръбски четници, които пиеха вино и шумно спорѣха нѣщо. Щомъ съзрѣха българския офицеръ и войницитѣ, изведнажъ млъкнаха, скочиха на нозе и ржцетѣ имъ запипаха едни пушкитѣ, а други — бомбитѣ, запасани по пояситѣ. Въдвори се за мигъ страшно мълчание. Единъ шумадиецъ застана задъ влѣзлитѣ и затвори отворената врата. Подпоручикъ Савовъ изгледа строго всички, сетне се усмихна. Войницитѣ следъ него стиснаха устни. Тѣ бѣха само трима, а тия тукъ четници — четиридесетъ. Цѣло змийско гнѣздо. Една синя жила се изопна насрѣдъ челото на подпоручика.

— Добъръ день! — пръвъ поздрави той.

Сръбскитѣ четници се смутиха, побу- таха се съ лакти и го загледаха съ кръв- сали очи. Лицата имъ се начупиха въ жи- вотинска стрѣвъ. Войводата имъ излѣзе напредъ и се изправи предъ Милчо.

— Добъръ дань!

Мълнии висѣха въ тази критическа минута.

— Нали това е село Бабичко?

Войводата сви вежди и процеди презъ жби:

— Есте! Бабичко е! Па ща тражите овде?!

Подпоручикътъ не отдѣли очи отъ него и съ ясенъ и равенъ гласъ строго продължи:

— Аванпостъ съмъ съ моитѣ войници..

Диря кмета на село Бабичко. . . Има превратъ, смѣна на сръбското правителство...
Ще поставимъ новъ кметъ на това село...

Нѣкои изрѣмжаха и свиха яростно зеници :

— Каква промѣна ?!

— Промѣна! — сурово повтори Милчо.

Сръбскитѣ четници се спогледаха смутени. Недоумяваха. Какъ бѣха преминали тия юнаци презъ сръбскитѣ постове и бѣха дошли тукъ при тѣхъ? Дали тѣхнитѣ часови не бѣха вече избити, или бѣха се предали на настѣпващата българска войска, която ги обгражда?

— Искамъ да се приготвятъ легла за войницитѣ. . . Петстотинъ български войници обсаждатъ селото. . . — добави подпоручикътъ, видимо доволенъ, че въ противника настѣпи тревога отъ така стѣкменото съобщение.

Тогавя войводата на четницитѣ потрепера. Отначало, той помисли, че тия българи сж се заблудили и непредпазливо сж се натъкнали на тѣхъ и дори подъ езика му бѣше гласната заповѣдъ: да ги вържатъ тия бугари, да ги изведатъ навънъ и застрелятъ предъ всички четници, но орловитѣ очи на Милчо го гледаха все тѣй сурово по войнишки и не издадоха никакво колебание. . . Орелътъ и ястребътъ се дебнѣха. . .

Милчо схвана смущението на войводата!

— Бързамъ! — отсѣче той, — где е кметътъ?

— Въ пресѣдничеството е! . . .

— Пратете да го повикатъ да му предамъ заповѣдта!

Четниците се стъписаха. Загледаха войводата. Той махна съ ржка и се обърна гърбомъ къмъ дошлитъ, наведе се къмъ единъ четникъ и тихо му прошепна нѣщо на ухото. Тримата четници излѣзоха.

Стана душно и тежко. Очитъ на войводата неспокойно закръстосваха, ту къмъ прозорцитъ на кръчмата, задъ които далече се жълтѣеха царевични ниви. Отъ тамъ трѣбваше да дойдатъ българскитъ войски. Лицето му ставаше ту жълто-зелено, ту бѣло като платно. Кръвта му заблѣска въ слѣпитъ очи. Въ ушитъ му забучаха думитъ на българския офицеръ: «Войска, българска войска е заградил селото!» Всѣки мигъ могатъ да затропатъ войнишки ботуши, да запукатъ пушки, много пушки, картечници и да загърми страшното българско «Ура»...

И той се задъха изплашенъ, отпустна ржце.

— Господинъ подпоручикъ, — се развесели нѣкакъ войводата и гласътъ му потрепера, — седнете овде! Хвала Бога, ми смо ваши брача! Газда, дай вино на брачата.

— Благодаря, господне, — рече Милчо, — ние сме патраулъ... Не можемъ да седнемъ и не можемъ сега вино да приемъ... Нашиятъ воененъ законъ е такъвъ...

— Па пийте за ваше здраве, господине! — замолиха се въ смъртна уплаха четниците. — За здравето на двата братски народа...

Милчо поклати отрицателно глава:

— По служба съмъ сега. Следъ малко като дойдатъ войскитъ ни... полковника... офицеритъ.

При изговарянето на последнитъ думи четниците се заоглеждаха и раздвижиха

и единъ по единъ започнаха да напускатъ крѣчмата.

Селскиятъ преседникъ съ двама пандури влѣзе при тѣхъ. Забърка се при вида на тая картина.

— Ща има ? — запѣхтянъ запита той и замига изплашенъ.

— Вие ли сте кмета на Бабичко?

— Я смѣ, господине !

— По заповѣдь на моя командиръ на полка, вие сте свалени отъ кметското мѣсто отъ днесъ. Българската войска е заградила селото и го окупира. То минава подъ българска властъ. Искаме да се приготвятъ легла въ училището и въ други домове за петстотинъ души войници. Задължавате се до тогава да пазите реда до пристигане на войската. Да нѣма на групи хора по улицитѣ и по други мѣста, иначе войската ще стреля безъ предупреждение.

Кметътъ се поклони.

— Чуемъ, господине...

— Сега, заведете ме въ общината да подпишете...

Кметътъ го поведе.

Следъ тѣхъ четниците заизлизаха отъ крѣчмата, озъртаха се плахо на всички страни и се изгубваха бързо изъ избуялитѣ царевични ниви.

Когато кметътъ на Бабичко, заедно съ Милчо и войниците му влѣзоха въ кметството, той ги прикани да седнатъ и заговори на чистъ български езикъ:

— Простете ми, господинъ подпоручикъ! Дайте да ви цѣлуна ржката!...

И той колѣнички и се закрѣсти.

— Добре дошли въ Бабичко! Тукъ всички сж българи! И азъ съмъ българинъ! И

бащитѣ и дѣдитѣ ни сж били българи... За това се пише въ старата църква въ Бабичко... За това говорятъ и гробнитѣ камъни съ надписитѣ въ черковния дворъ...

И по читѣ му се търкулнаха сълзи.

Подпоручикъ Савовъ тоя пжтъ не можа да разгледа отъ бързината черковнитѣ икони, светитѣ книги, нито надписитѣ по гробоветѣ въ черковния дворъ.

Когато се връщаха и приближиха Печаневци двамината негови вѣрни войници мълчаха презъ цѣлия пжтъ. Приключение то, наистина, бѣше интересно. Щомъ съзрѣха покривитѣ на желѣзнопжтната гара, единъ отъ войницитѣ не се сдържа и запита:

— Господинъ подпоручикъ, връщаме се отъ гроба си. Когато бѣхме въ кръчмата, не вѣрвахме, че ще останемъ живи!... Какъ ви дойде тая мисълъ съ обграждането на Бабичко отъ българската войска, та се спасихме...

Младиятъ български офицеръ се усмихна:

— И въ змийско гнѣздо българинътъ трѣбва да бжде силенъ. Врагътъ се побеждава само съ самообладание, неустрашимостъ и силенъ духъ.

БОЙКИНЪ МОСТЪ

Седѣнката у Ваклинови продължи до късно. Момцитѣ бѣха насѣдали до момитѣ, подхвърляха имъ закачки, смѣяха се съ тѣхъ и ги задиряха. Царевичнитѣ зърна се ронѣха, шумѣха шумитѣ отъ отбѣлянитѣ кукурузи и веселата пѣсенъ на безгрижнитѣ млади сърдца волно се носѣше изъ глѣхналата полунощъ надъ селото.

Недоволенъ бѣше само Ваклинъ. Колкото повече задиряше Бойка, толкова повече дяволитата мома бѣгаше отъ него, надсмиваше му се и го мжчеше. Напраздно го утешаваха баща и майка:

— Само тая мома ли е въ Горна-Гривица, синко? Махни ржка отъ нея! Та моми изъ селото колкото искашъ!... Ето: избери си Гунка, поискай Звезда, дигни акрани, та отвлѣчи нѣкоя нощъ Пеловата сестра—Петкана. Тя ти е лика-прилика, тя е домовница и имотна, челядъ ще ти народи, какво си свилъ сърдце и навелъ очи отъ една нищо и никаква мома—Бойка? Зеленитѣ ѝ очи ли хареса или съборения бордей на баща ѝ?

Ваклинъ откъртваше въздишка, отпускате ржце:

— Обичамъ Бойка, тейко! Тя ми е на сърдце!

Тѣй се изнизваха днитѣ и ноцитѣ, тѣй линѣше за нея Ваклинъ. По пжтища ли я срѣщнѣше той, на селския кладенецъ ли се мѣркаше тя, той спираше очи на нея,

въздишаше и не смѣше да ѝ заговори. Еднѣжъ на хорото, тя бѣ съ другарки, той я наближи, па ѝ несмѣло рече съ половинѣ уста:

— Мила ми си, Бойке!

Тя прихна да се смѣе, па го подмѣтна:

— Не съмъ за тебе, Ваклине! Друга мома за невѣста въ Гривица си избери. . . Тѣй, друга мома, имотна да бѣде, прикя голѣма да ти донесе, очитѣ да ти напѣлни: и на тебе и на баща и майка въ кѣщи! Какво съмъ азъ — нищо не чина! Очитѣ ми сж зелени, дълга е стойката ми, какви деца ще ти народа — никакви! Я вижѣ: твоитѣ очи сж черни, кѣпинови, ти си отъ родѣ голѣмѣ, богатѣ, а азъ — сиромашко чедо!

Ваклинѣ сведе погледѣ. Руменина се изписа по ланититѣ му. После замѣлча и подаде:

— Ще те задигна нѣкоя нощъ съ акранитѣ, па какво ще да стане. . .

Но не би. Знаеше заканата на Ваклина Бойка, знаеше, че не я искатѣ въ кѣщи баща му и майка му, за това старателно се криеше и бѣгаше отъ него.

— Насила ли да дамѣ сърдцето на тия хора!

Придумваха я другари и сродници, навсѣкѣде ѝ говорѣха за него, за имотитѣ му ала не ѝ остана нищо хубаво за него, нито за неговия родѣ.

— Може да е богатѣ, може да е имотенѣ — опустѣло му богатството, когато нѣма да има за мене животѣ въ тѣхната кѣща!

А Ваклинѣ вѣхнѣше отъ день на день.

Ала тази вечерѣ той бѣше безкрайно щастливѣ. Чудо бѣ, че тя склони да дойде

на седѣнката у тѣхъ. Отключи се сърдцето му, развесели се, прѣпна душата му като на птиче. Запѣ пѣсень:

»Дотегна ми пѣтя, дотегна
отъ гора и отъ говедаре
и отъ мурги овчаре,
Радо ле, огънь жераво!
Ходихъ си, Радо, дирихъ си
майчината ти прилика,
майчината ти и твоята,
ала я, Радо, не найдохъ!
Тебе ще, Радо, да взема,
Радо ле, огънь жераво!

Бликна буенъ смѣхъ, нездържанъ смѣхъ, другитѣ момци се оживиха, заподхвърляха закачки.

Ваклинъ продължи:

Радо ле, огънь жераво!
Кога си умра, Радо ле,
черна си кърпа забради,
бѣло си лице потъмни,
мене въ очи не гледай...

Пѣсеньта заглѣхна. Настѣпи глухо мълчание. Прѣвъ наруши тишината Ваклиновиятъ другарь Стойко:

— Не туряй на сърдцето си отрова, Ваклине! Свѣтътъ е широкъ, момитѣ сж много! Ако не е Рада, друга ще да бѣде! Еднѣжъ е младостъ! Де да имамъ азъ тоя имотъ на баща ти, тия златни нивички, сѣхъ моми ли, като по медъ ще се налетятъ по мене!

— Тѣй, тѣй!—додаде изгората му Бела, — право казва Стойко! Невидѣло му се момата Рада, дето я пѣшъ въ пѣсеньта, не-

видѣло му се чудото! Огънь било, жерава било. Че за огъня вода нѣма ли да я залѣе, че да се угаси всичко!

Всички загледаха Бойка. Тя се смути.

— Какво ме подмятате? Какво искате отъ мене?

— Сърдце, сърдце нѣмашъ, Бойке, — подхвърли ѝ Гунка.

— Кой, азъ ли нѣмамъ сърдце?

— Ти, ами кой? Да не съмъ азъ я!

— Оставете я, — надсмѣй се Петкана, — тя има сърдце, ама—за женитѣ! За тия работи човѣкъ трѣбва да има юначно сърдце!...

— Юначно сърдце, я!—скочи Вълчанъ. — Хайде, като има сърдце да отиде на Гривишкия мостъ сега! Въ това потайно време, въ тая кжсна нощъ, че да забие ножъ на моста! Тогавя ще я приемамъ за герой, тогавя ще мине за юнакъ! А тя—само предъ Ваклинъ минава за голѣмъ юнакъ! Само предъ него се перчи!

— Право думашъ, Вълчане!— заклати глава Звезда, — тѣй е! Не вижда, че е малка душичка, трепери като листъ ношно време, пѣкъ само се надува и вири глава предъ Ваклинъ. Хайде! Като е смѣла—да я видя сега! Нека да отиде на Гривишкия мостъ, ала не смѣе! Трѣска ще я разтрѣсе, тригодишна трѣска! За тамъ трѣбватъ мъже, сърдцати хора, а не — женски поли!

Бойка стана. Тръгна. Изгледа всички:

— Да не ме мислите за страхлива я! Не съмъ бозайникъ азъ! Тю, и това било мъже, и то било ергени! Баби! По-добре е да ви се дадатъ хурки въ ржцетѣ! Защо ви е страхъ? Отъ жабитѣ въ рѣката ли се страхувате? Въ цѣло село се говори за

тоя проклетъ мостъ. Че какво имало на него? »Въ потайно време удавници излизаха отъ рѣката, душили замръкналитѣ хора» Приказки! Бабини приказки, да се плашатъ немирнитѣ деца! Че ако вие всички сте деца, азъ не съмъ я! Дайте ми ножъ! Отивамъ тамъ да ви докажа, че нищо нѣма, че не ме е страхъ.

— Стой си, момиче, — рече Вълчанъ; — то не е женска работа!

— Не се грижете, — подмѣтна Стойко, — тя само до Ваклиновия плетъ ще иде, па ще се върне!

— Най-много до кметския гиранъ! — надсмѣй се Петкана.

— Ще отида! Ще го забия ножа, пѣкъ въ зори идете да го видите тамъ, че тогава приказвайте и плашете децата! Дайте ми ножъ!

— Не се пжчи, хубавице! Нѣма да имашъ очи после да ни гледашъ! То момцитѣ не смѣятъ да отидатъ тамъ, че ти ли?

— Азъ! Азъ ще отида... — стрелна ги съ погледъ тя и замаха съ ржка, — дайте ми ножъ!

Вълчанъ и подаде ножа си. Тя го грабна, стрелна съ погледъ Ваклина, па рече:

— На всички ще докажа какво съмъ! И затича.

Когато стигна Гривишкия мостъ, сребърнитѣ звезди се оглеждаха въ тихата рѣка. Долу върбитѣ като странни видения хвърляха тежки черни сѣнки. Глухо бѣше и страшно тамъ. Дали защото цѣлото село говорѣше за това проклето мѣсто? Отначало, докато бѣ въ селото, нѣмаше нищо страшно, но като приближи моста, нѣщо изведнѣжъ я притисна за гърлото. Тя при-

ближи дървената ограда на моста, вдигна ножа и го заби. Обърна се и поиска да се върне. Ала неочаквано нѣщо силно я задърпа отзадъ. Сякашъ бѣха нѣкакви страшни ржце на удавниците въ рѣката, които не я пускаха. Уплаши се. Небето надъ нея се завъртѣ. Поиска да извика, но нѣмаше сили. Нозетѣ ѝ се разлюлъха, подкосиха, кръвта ѝ заби въ слѣпитѣ очи.

— Удавниците!..— едва простена тя и сърдцето ѝ се прѣсна отъ страхъ.

Безъ да забележи, въ тъмнината, тя бѣ забила ножа въ престилката си. Тѣй започна легендата за Бойкинъ мостъ...

СРЕЩУ СВЕТА МАРИНА

Шумѣше стариятъ орѣхъ. Въ сѣнкитѣ на чемширитѣ и кждравитѣ лози шуртѣше малката манастирска чешма. Бѣлокоритѣ тополи възправяха стройни снаги, люлѣха сребърни листа. Отъ гжститѣ букаци лѣхаше миризъ на гороцвѣтъ.

Мрѣкваше се. Горе, надъ светата обителъ на Светаго Арахангела Михаила, се бѣлѣха високитѣ стрѣмни скали, а долу бухтѣше и плискаше водоскока въ синия планински виръ. Отъ върховетѣ на черковната камбанария прелитнаха гължби и кацнаха на старото гнѣздо. Глуха тишина притискаше цѣлата околностъ. Въ черковния олтаръ престарѣлъ монахъ пѣеше на дѣсния клиросъ:

— Спаси, Господи, люде твои!...

Потера, страшна потеря полази изъ села и градове, изъ пжтища и кръстопжтища, изъ урви, скали и горски пущинаци, сякашъ бѣше огнена ламя на пламнала колесница, та горѣше и душеше. И не бѣше ламя, нито пламнала колесница, карана отъ диви гончини, а това бѣше самъ Кбанъ Али, предводителя на турската потеря, когото Ферузъ бей отъ Търново изпрати девойки да събере за чернитѣ му хареми въ Търново.

И замрѣкнаха пашовитѣ хора въ манастирското село Момериново, гдето стърчаха изоставенитѣ болярски крепостни

кули, а въ подножието, тъкмо до пролома се тъмѣеше Дръновския манастиръ. Залаяха селскитѣ кучета отъ неочакванитѣ зловещи гости. Изтрѣпнаха моми и невѣсти, прехапаха устни майки и бащи, закършиха отчаяно рѣце;

— Майко Богородице! ...

Сякашъ не бѣха дошли въ селото нѣкакви пашови люде, съ едри бѣли коне и съ сѣрмени дрехи, а — чума, страшна чума бѣ издула ноздри и дѣхаше сини кълба димъ, за да разплаче мало и голѣмо. На сила щѣха да бждатъ извлѣчени българскитѣ девойки, за да бждатъ зачернени за цѣлъ животъ. Старцитѣ възроптаха:

— Да ги присрѣщнемъ на пусия съ шишанетата си!

Женитѣ се слисаха, изтрѣпнали и изумѣли:

— Ще избиятъ всички ни. Ще запалятъ селото!

И млъкнаха, сякашъ ударени отъ мълния.

Заудря се съ ятаганъ на пѣтната порта у дѣдо Момеринови. Сърдитъ турски гласъ изкрѣска отвънъ:

— Хей, гяуръ, отвори!

Момериница занѣмѣ и изписка:

— Идатъ! Майчице! Отидоха ми дечицата ...

Дветѣ дѣщери на дѣдо Момеринъ — Маринка и Нейка се свиха въ скутитѣ на майка си. Сърдцата имъ затупкаха като на подплашени врабчета. Тѣ разбираха какво ги чакаше — скверня... Ала какво можеха да сторятъ — родната земя бѣ поробена, нѣмаше никой който да имъ помогне въ тази страшна черна нощъ на

страдания и злочестина. Зловещо избучаха кучетата отъ съседния селски дворъ:

— А-уууу! Ау-у-у-у!

Глухата тишина вледеняваше.

Отново се заблъска пжтната врата. Чу се повторно сърдитъ гласъ:

— Отворете!

Дѣдо Момеринъ скочи и затърси съ очи шишането. Ржцетѣ му треперѣха, очитѣ му горѣха:

— Не давамъ си децата! Нѣма да имъ се дадеме живи!

Дѣщеритѣ му разбираха бащиното сърдце. Бедата идѣше като черенъ облакъ надъ тѣхния домъ. И въ този мигъ една спасителна мисълъ озари сърдцата имъ. Тѣ не искаха да бждатъ жертви на Ферузъ бея въ Търново. Българската кръвь заговори. Спустнаха се и изведнажъ духнаха горящото газениче на лавицата. Стаята потъна въ тъмнина.

— Тейко! Остави! Всѣка съпротива е безсмислена. Ние ще бѣгаме въ манастира. Презъ широкия дворъ ще се измъкнемъ, покрай плетищата... Дветѣ съ Нейка... Дай да цѣлунемъ дѣснищата ти...

Момериница закърши отчаяно ржце, зариде. Баща имъ ги пригърна. Сълзи се протърколиха отъ очитѣ му:

— Богъ да ви пази, чеда мои...

И вратичката, отвжтре, тихо се откърѣхна. Чуха се глухи стѣпки, прошумѣха и утихнаха. Две сѣнки потънаха въ падналата черна нощъ надъ Момериново.

Обзети отъ страшната мисълъ, Марина и Нейка тичаха обезумѣли... задъхани... Тѣ извиха покрай старата българска крепостна кула, свиха задъ селото и не смѣ-

еха да се извърнатъ назадъ. Далече и все по-далече се изгубваха силуетитѣ на селскитѣ къщи и глухо отекваше сърдития вой на кучетата...

Неочаквано и небето потъмнѣ надъ тѣхъ. Задуха силенъ планински вѣтъръ. Гората, която приближиха и навлѣзоха въ нея, зашумѣ. Клонетѣ на дърветата се огъваха. Мжтни облаци идѣха низко надъ главитѣ имъ, като нѣкакво злокобно знамение, нареждаха се застрашително...

А дветѣ сестри все тичаха напредъ. Долу се бѣлѣше Дрѣновския манастиръ. Ето: следъ малко ще се спустнатъ по каменистата пжтека, ще завиятъ покрай рѣката, ще я прегазятъ на плитко мѣсто и ще влѣзатъ въ светата обителъ. Тамъ ще ги посрѣщне стариятъ игуменъ и ще ги скрие... Но дали ще се спасятъ и тамъ? Ами, ако следъ тѣхъ дойде потерата? Ако и тамъ ги откриятъ, какво ще стане съ тѣхъ? Щѣха ли да се избавятъ? Пакъ ги чакаше безчестие и скверня... Не, тѣ нѣма да завиятъ фереджета... Тѣ сж българки и ще останатъ такива. Изведнажъ предъ тѣхъ се мѣрна синиятъ виръ долу подъ скалитѣ. Водопадътъ бучеше, страшно зѣеше черната пропасть подъ нозетѣ имъ. Голѣми черни облаци се виеха низко подъ вечерното небе, вѣтърътъ свирѣше изъ горскитѣ усои. Въ страшната пустиня долу гърмѣше водопадътъ и биеше яростни води въ остритѣ камъни...

Изведнажъ на западъ, задъ далечната крепостна кула надъ селото, се свѣтна, чу се гръмъ и оглушителенъ тътенъ. Паднаха едри капки дъждъ.

Дветѣ сестри се спрѣха и заслушаха.

Чуваше се само шумътъ на гърмящата вода, която падаше отъ високата скала. По-голямата сестра се обърна къмъ Нейка и глухо ѝ рече:

— Сестро!

— Какво?

Гласътъ ѝ треперѣше.

— Имашъ ли сърдце на българка?

— Защо?

Нейка я загледа. Очитъ и свѣтнаха въ мрачината.

— Ето: долу е водопадътъ. Ще се хвърлимъ отъ скалата. Ще умремъ достойно. По-добре смъртъ, отколкото — вѣрата на агарянитъ...

Нейка замълча. Марина повтори:

— Приемашъ ли, сестро!

Сестра ѝ я прегърна. Сълзи се протърколиха по очитъ ѝ.

— Готова съмъ...

Сетне, тѣ сплетоха набързо коситъ си, прекръстиха се, приближиха стръмната скала надъ водопада, скочиха и полетѣха надолу въ черната бездна. Чу се глухъ плѣсъкъ и после всичко се спотаи и омълча.

— — — — —

Надъ Дрѣновския манастиръ отъ две пещери потекоха бистри планински потоци. Това бѣха сълзитъ на дветъ сестри, които се хвърлиха отъ високата канара.

По чудо Божие чедата на дѣда Момерина останаха въ безсмъртие. Тѣхнитъ фигури природната сила издѣлба въ скалитъ надъ водопада: пригърнати, съ сплетени коси, съ очи обърнати къмъ Бога и съ молитва на уста, израчайки я въ оная страхотна нощъ;

— Прости ни, Господи!

— Удавницитѣ ... едва простена тя и сърдцето ѝ се пръсна (стр. 211

Сълзитѣ имъ, избликли отъ дветѣ пещери, и до днесъ текатъ капка, подиръ капка...

Всѣка година, въ деня на света Марина, тукъ подъ скалитѣ на пролома, идватъ болни и слѣпи девойки, събиратъ сълзитѣ на Марина и Нейка отъ дветѣ пещери и си миятъ очитѣ за здраве...

ЧЕРНИЯТЪ КОРАБЪ

Месець августъ, лѣто Господне 1841.

Тихиятъ бѣлъ Дунавъ мѣкнѣше бавно пресѣхващи води. Надъ ромѣнския градъ Браила бѣ паднала мъртва тишина. Къмъ пладне, на пристанището спрѣ нѣкакъвъ голѣмъ корабъ. Отъ него слѣзе сръбски офицеръ. Следъ формалноститѣ по редовността на паспорта, той се отправи къмъ кея. Огледа се. Къмъ него се приближиха двама българи. Представиха му се:

— Константинъ Желѣзовъ отъ Карнобатъ!

— Василъ Прокопиевъ отъ Котелъ!

— Капитанъ Вучичъ отъ Бѣлградъ.

Ида по ваша покана да запишемъ доброволци за бунта въ Нишъ. Има ли готови юнаци да се биятъ?

— Готови сж, г-нъ капитанъ.

— А князь Раковски где е?

— Въ Браила. Чака ви.

— Да вървимъ...

И тримата се качиха на двуколката и коньтъ пропусна по шосето къмъ Браила.

Когато стигнаха града, Вучичъ не дочака Раковски, разгъна увитото сръбско знаме, надѣна го на единъ прѣтъ и се развика насрѣдъ чаршията:

— На оръжие, братя българи! Оттатъкъ Дунава всички християни се събраха въ Нишъ срещу невѣрниците. Който има

юначно сърдце да се нареди подъ нашето знаме! Свобода или смъртъ...

Стълпѣха се любопитни люде, догърчаха много хъшове. Дигнаха знамето, запѣха пѣсни. За три дни подъ това знаме се сгрупираха около четиристотинъ доброволци, българи, въоръжени съ пушки, съ пищови, съ ятагани. Пламъкъ бунтовенъ горѣше въ сърцата имъ. Бащината българска земя бѣ света за тѣхъ. Ромънската власть се забърка какво да прави. Самъ Раковски не вѣрваше на очитѣ си. Готовността, съ която всѣки българинъ оставаше работата си и бързаше да се притече и запиташе за четникъ, го изненада.

— Братя, да бждемъ предпазливи! Да не е нѣкаква измама! Сърбитѣ не сж цвѣте за мирисане. Знамъ ги азъ отъ по-рано!

Никой отъ момчетата не го чуваше. До късна полунощъ механичѣ ехтѣха отъ бунтовни пѣсни.

Който има мъжко сърдце
и българско име,
да препаше тънка сабя,
знаме да развѣ...

На третата вечеръ момчетата се понесоха къмъ Браилското пристанище. Пътятъ гърмѣше отъ пѣснитѣ имъ. Далече отъ брѣга се чернѣше голѣмиятъ сръбски корабъ на Вучича, който щѣше да ги отведе на българска земя, за да пролѣятъ кръвта си за свободата на поробенитѣ братя. Имаше ли нѣщо по-скъпо отъ Родината? Юнацитѣ се прегръщаха, цѣлуваха, опиянени отъ радостъ.

Нѣкой отъ юнацитѣ посочи кораба:

— Ето, той е! Съ него ще преминемъ

Дунава! На смъртъ ще ни води, на смъртъ
или свобода за милата България!

Запѣха отново буйни бунтовни пѣсни:

Вѣтъръ ечи, Балканъ стене,
самъ юнакъ на коня
съ трѣба зове свойтѣ братия:
всички на оръжие! . . .

Когато приближиха брѣга, нѣкой извика:
— Где е Вучичъ! Защо не дойде съ
насъ?

Чакаха го. Той не идѣше. Той още се
бавѣше. Мръкна. По небето изгрѣ вечер-
ната звезда. Дунавътъ шумѣше и потиска-
ше душитѣ на чакашитѣ борци. Търпение-
то имъ прилѣ. Започнаха да се разколеба-
ватъ. Дали не е измама? Какво му бѣха
сторили да ги лъже? Биха забили ятага-
нитѣ си въ гърдитѣ му, ако този проклетъ
сърбинъ така жестоко би се опиталъ да
ги оскърби съ най-светитѣ чувства, които
имаха въ душитѣ си? А може би има при-
чина да се забави въ Браила? Наближи
полунощъ въ тежки размисли. Не можаха
повече да чакатъ. Единъ отъ момцитѣ
извика:

— Да се метнемъ съ лодкитѣ и ми-
немъ въ кораба. Тамъ да чакаме!

Бѣше това като сигналъ. Сякашъ това
и чакаха. Втурнаха се къмъ брѣга, раз-
вързаха рибарскитѣ лодки и заплуваха съ
пѣсни.

Въ това време стана нѣщо страшно.
До като четницитѣ се настаняваха въ про-
бития и запушенъ предварително съ ка-
лчища корабъ насрѣдъ Дунава, а други пла-
ваха съ рибарскитѣ лодки и другаритѣ имъ
ги чакаха на Влашкия брѣгъ, на Браил-

ското пристанище се разгънаха въ боенъ редъ две роти ромънска войска, даваше се команда, чуха се виковете сърдито:

— Назадъ! Връщайте се!

Момчетата се изненадаха, смутиха. Никой нищо не разбираше. Командата се повтори, потрети. Тогава войниците се впуснаха срещу останалитѣ на Браилското пристанище четници, почнаха да ги блъскатъ и гонятъ. Напълниха пушкитѣ си, загърмѣха съ залпове срещу момчетата въ кораба. Отъ борда му, обаче, юнацитѣ не се съдържаха, дигнаха пушки и загърмѣха по посока на войниците. Стана истинска битка.

Ненадѣйно на пристанището пристигна запхтѣнъ конникъ. Счочи отъ коня си безъ да се спрѣ, избута войниците и наближи ромънския офицеръ.

— Спрете! — извика той.

— Кой си ти? — запита го офицерътъ.

— Азъ се казвамъ Сава Македону Раковски!

— Какво диришъ тука?

— Спрете проливането на невинна кръвъ!

Задъ ромънския офицеръ се изпжчи Вучичъ.

— Той е главатаръ на бунтовницитѣ, на хайдутитѣ...

— Тѣ сж мои братя, а ти си разбойникъ, който ни измами! — крѣсна Раковски и измѣкна пощова си.

Но въ този мигъ, другарътъ на Раковски, Ставри, гръмна върху Вучича и го повали съ върния си прицѣлъ.

— Умри, злодеецо!

Войниците се втурнаха и вързаха Раковски и Ставри. Подкараха ги към Браила. Гърмежитъ утихнаха. Дунавът понесе алена, червена кръвь. Корабът се чернѣше въ нощта, като черната съвѣсть на коварния сърбинъ Вучичъ. . .

ЧУЖДЕНЕЦЪ

Есенята сипѣше златни търкала по листата на дърветата. Горе, по върховетѣ на Баба планина, се виеха мъгли.

Бѣше къмъ десетъ часа сутринѣта, когато на гара Леринъ слѣзе отъ влака единъ грѣцки офицеръ, съ чанта въ рѣка, нае файтонъ и се отправи за града. Щомъ влѣзе въ грѣцката община, чиновниците бързо узнаха за гостенина и наостриха уши. Любопитството бѣ силно, защото тоя градъ бѣ на сръбско-грѣцката граница и нарѣдко идваха външни хора.

Грѣцкиятъ кметъ стана на крака.

— Заповѣдайте, господинъ майоръ! Добре дошли въ Флорина.

— Благодаря, — отвърна майорътъ и подаде рѣка: — Ваяна Панайодисъ, отъ щаба на грѣцката армия... Идвамъ по служебна работа...

— Ще пиете ли едно кафе! — усмихна му се любезно кметътъ.

— Не! Ще обиколя малко Флорина и после ще се върна. Сега бързамъ.

— Да ви дамъ ли моя фаетонъ?

— Не искамъ. Тѣй ми е по-добре. Едно, обаче, ви моля.

И майоръ Ваяна му прошепна на ухото:

— Не искамъ никой да знае кой съмъ и защо идвамъ въ тоя градъ.

Кметътъ се поклони:

— Разбирамъ, господинъ майоръ!

И щабниятъ офицеръ напустна община-та. Той тръгна по тѣснитѣ и криви улици на града и любопитнитѣ граждани го разглеждаха. Стигна до нѣкакво училище. Удари звънецъ и отъ вратата на школото шумно заизлизаха ученици съ книжки подъ ржка. Причака една група и се вслуша да чуе на какъвъ езикъ се разговарятъ. Направи му впечатление, че децата говорятъ на чистъ български езикъ. Тогава той се приближи до тѣхъ и ги запита.

— Ксеврите еленика?

Никой нищо не му отвърна. Загледаха го зачудено!

Тогава той повтори гласно:

— Яти векмилате еленикъ?

Тогава децата свиха вежди и го стрелнаха съ очи, стиснаха книгитѣ си подъ мишницитѣ и се разбѣгаха като пилци. Едно отъ най-малкитѣ остана. Баяна го приближи. Усмихна му се, извади отъ джеба си нѣколко бонбони и му ги подаде. Детето страхливо ги пое и го разглеждаше. Баяна го погали. Запита го:

— Какъ се казвашъ?

— Спиро.

— Кой Спиро?

— Спиро Несторовъ.

— Отъ Флорина ли си?

— Отъ Леринъ.

— Ами твоитѣ другари, защо избѣгаха?

— Изплашиха се.

— Отъ що се изплашиха?

Детето не отговори изведнѣжъ. После добави:

— Тѣй, защото ги питате.

— Какво ги питахъ?

— Питахте ги, говорятъ ли гръцки езикъ! Защо не говорятъ гръцки езикъ!

— Затова ли се изплашиха и побѣгнаха?

— Да.

— Само за това ли?

Детето го загледа вторачено. Замълча, сетне рече:

— Не само за това. Вие ги питахте още, защо не сж научили гръцки езикъ.

— Е, че нали вие ходите на училище?

— Ходимъ!

— А като ходите на училище, не ви ли учатъ да говорите гръцки?

— Че азъ не отивамъ на училище да уча гръцки езикъ!

— Ами за какво?

— За аритметика.

— За аритметика ли?

— Да!

— Не ви ли преподаватъ история, география?

— Преподаватъ ни, ама татко ми у дома ме учи на история и география.

— Защо?

— Защото въ училище се учи чужда история и география, а татко ми ме учи на наша си — на българска история и география!

— Е, кажи Спиросе, какво те учи татко ти?

— За София, за царъ Крумъ, за царъ Самуила, за Крали Марка...

Ваяна се забърка отъ отговоритѣ на това дете. Той не знаеше какво повече да го разпитва. Въ това време, по-гольмитѣ ученици, другаритѣ на Спира, които бѣха побѣгнали, отдалечъ му махаха ржка и го викаха:

— Ела при насъ, ела бе, Спиросе!

Спиро изгледа гръцкия офицеръ. Не-
доумѣваше защо тѣй го разпитва.

— Ами ти, кой си? Да не си жандармъ?

— Не, не съмъ!

— А какъвъ си?

— Офицеръ!

— Ама какъвъ офицеръ? Български ли?

— Не, гръцки офицеръ!

— Гръцки офицеръ ли?! Че защо при-
казвашъ български?

Ваяна нищо не отвърна. Загледа го
страшно. Малкиятъ Спиро долови изкриве-
ната усмивка на събѣседника си, подскочи
и хукна съ всички сили къмъ другаритѣ
си. Той викаше изъ чаршията съ цѣло
гърло:

— Хе-ей, вижте гръцки офицеръ! Гръц-
ки офицеръ въ Леринъ, а български
говори! . . .

Ваяна отпустна ржце. Въздъхна. Разу-
наването бѣ свършено за него. Начални-
кътъ на разузнавателната служба въ ща-
ба на гръцката войска въ Атина бѣ го из-
пратилъ съ повѣрителна мисия въ Леринъ.
Искаше да се осведоми за духа на българ-
ското население. Сега за Ваяна всичко бѣ
ясно като бѣлъ день. Вечеръта той пише-
ше доклада си:

„Донасямъ Ви, Господинъ Полковникъ,
че въ града Флорина нищо не се е промѣ-
нило. Нищо. Макаръ да сж минали шестна-
десетъ години, откакъ българитѣ бѣха пре-
взели този градъ, населението се е запазило
чисто българско. Въ училище ги учатъ на
гръцки езикъ, обаче децата си говорятъ
български и бѣгатъ отъ гърцитѣ, като
опарени. Бацитѣ на тия български деца
ги учатъ на история и география по домо-

ветъ имъ, разказватъ имъ за българска столица и български царе, а въ училище българчетата ходили да учатъ аритметика, а не гръцки езикъ и гръцка история. Съобщавамъ ви горното съ подробности по разговора ми съ единъ ученикъ отъ прогимназията. Дълго време не можахъ да дойда на себе си отъ отговоритѣ, които ми даде тоя малъкъ българинъ. Почувствахъ се чужденецъ! Да, господинъ Полковникъ, сякашъ бѣхъ чужденецъ въ самото сърдце на България, а не въ предѣлитѣ на кралство Гърция. Отъ 1916 година нищо не се е промѣнило. Все сжщиятъ градъ Леринъ, все сжщитѣ упорити и здрави българи...

Майоръ Ваяна Панайодисъ»

И той сгъна доклада си и го тури въ пликъ. Надписа го отгоре. Сетне угаси лампата и си легна. Писмото остана на масата.

На сутринята, когато се събуди и подири доклада си, писмото го нѣмаше. То бѣ изчезнало по незнаенъ пжтъ презъ нощта.

Българитѣ не спѣха. Още единъ пжтъ Ваяна се увѣри, че бѣ чужденецъ, че бѣ дошелъ въ чужда земя...

К Р И Л Е

На Арменакъ М. Сахакянъ

I

Лѣто Господне 1770.

Черни сѣнки легнаха надъ полетата въ равна Тракия и мъртва тишина падна и тежко притисна збеститѣ стени и бойнитѣ кули на Сѣрската крепость.

Въ мълчанието на страшната твърдина глухо отекваха стѣпкитѣ на аянскитѣ стражи. Горе, високо надъ Пиринскитѣ върхове, заблещука вечерната звезда въ синьото Божие небе. Задуха вѣтърътъ откъмъ планината и знамето на полумесеца се изопна и развѣ. Нѣкъде зловеща улолица изви гласъ въ нощъта, потрепна, повтори и млъкна.

Когато нощъта превали и месецътъ изви сребренъ сѣрпъ, по главната бойница на крепостната поясна стена се мѣрна силуетъ на човѣкъ. Стражитѣ се впустинаха срещу него, блѣснаха ятагани. Чу се сърдитъ и строгъ гласъ:

— Стой! . . .

Движешиятъ се махна съ ржка и се опрѣ на стената.

Гласътъ повтори:

— Кой е тамъ?

— Азъ съмъ! Аянинътъ! Хайдаръ Али!

— Еветъ, паша! Слава на Аллаха! — поклониха се войниците и отново се задвижиха по високитѣ каменни стени.

Хайдаръ Али се облегна и надвеси надъ кулата. Впи погледъ надолу изъ равнината. Тамъ, като на дланъ се виждаха сгушенитѣ къщурки на крепостния градъ и далечнитѣ села, татъкъ се виеше рѣката и нейнитѣ струи лъщѣха като разсипано сребро, далече се бѣлѣеха старитѣ каменни пжтища — като дълги простнати платна, които потъваха въ мрачината, а долу, подъ планинскитѣ възвишения на крепостния градъ, стърчаха побититѣ камъни на турскитѣ гробища, потънали въ сѣнкитѣ на кипариситѣ. . .

Аянинътъ въздѣхна. Свѣжиятъ въздухъ и гледката го хвърли въ размисли. Утре, призори, на черния позоренъ стълбъ, върѣдъ площада на крепостята, щѣше да увисне на беселката единъ невѣрникъ, единъ гордъ и страшенъ Пирински орелъ, войводата Батулъ. Дълги години Хайдаръ Али дигаше потери срещу неговата дружина въ планината, ала се връщаше посраменъ. Батулъ бѣ герой, бѣха храбри неговитѣ юнаци, причакваха ги на пусия въ планинскитѣ хребети и ги разбиваха. Въ жестоката борба на животъ или смъртъ, дойде неочаквано издайничеството на гърка Хрисопитъ, който отведе аянскитѣ стражи една нощъ по тайни пжтеки въ самото орлово гнѣздо на бунтовницитѣ. Скъпо предадоха борцитѣ живота си, но Батулъ доведоха вързанъ въ Сѣръ. Сбра се цѣлиятъ градъ да го види. Хайдаръ Али даде много жертви за главата на тоя размирникъ, но бѣше доволенъ, че най-сетне успѣ да се справи съ него и съ неговата бунтовническа дружина, която толкова често дигаше цѣлия аянски гарнизонъ на кракъ

и всѣваше страхъ и трепетъ у всички жители на града. Сега Батулъ бѣ окованъ въ вериги и лежеше, хвърленъ въ тъмния и влаженъ занданъ на крепостъта. . . . Присъдата бѣ — смъртъ. При изгрѣвъ слънце, той щѣше да бжде мъртавъ. Самъ Хайдаръ Али обичаше храбрецитѣ и при произнасяне смъртната присъда, бѣ го запиталъ:

— Кжде искашъ да бждешъ обесенъ?

Планинскиятъ бунтовникъ изви глава:

— Защо ме питате? Азъ съмъ робъ! Робътъ има ли право да избира?

— Има, — рече Хайдаръ Али, — когато го осъдимъ на смъртъ, той може да каже кжде желае да умре: на площада всрѣдъ града, или въ крепостъта предъ аянската войска. . . .

Батулъ се замисли. После рече:

— И всичката аянска войска ли ще бжде тамъ?

— Да!

— Слушай, Аянинъ паша, години подъ редъ воювахъ съ твоитѣ хора. Дигахъ мечъ срещу султана и неговата войска. Не искамъ да се изпълни присъдата предъ гражданитѣ на Сѣръ. . . . Предъ войницитѣ ти по-хубаво ще бжде. . . . Да видятъ съ очитѣ си какъ умира единъ бунтовникъ. . . . Тамъ ме обесете. . . .

Хайдаръ Али махна съ ржка:

— Така да бжде. . . .

Откараха го въ крепостната кула. Отъ тогава минаха три дни. Задъ тъмничнитѣ решетки Батулъ очакваше края на своя животъ и днитѣ минаваха мжчително. Не бѣше леко и на Хайдаръ Али. Той лесно произнесе присъдата, сурово щѣше да из-

пълни въ най-малки подробности повеленията на военния законъ, но откакто зърна очитъ на този бунтовникъ, нѣкаква сила го грабна и отнесе въ дългата върволица на споменитъ и младинитъ. . . Тамъ далече, задъ планини и морета, бѣ неговата родна земя, Кюрдия, при изворитъ на Тигъръ и Ефратъ, бѣ родния му градъ Битлисъ, проснатъ въ долината на Араксъ, надъ която се извишаваше грамадната планина Араратъ, съ синитъ върхове, забодени въ небесата и съ вѣчния снѣгъ. . . Като кюрдъ, Хайдаръ Али бѣ първородниятъ синъ на своя баща, който бѣ го извикалъ единъ день при себе си и бѣ му казалъ:

— Синко, помни и знай, че ти си първородниятъ синъ на Али Хайдаръ! Ти си кюрдъ! Дѣдитъ и бацитъ ни бѣха зли, свирепи, кръвожадни. . . Тѣ нападаха съ орди селата и крепоститъ, опожаряваха, избиваха, отвличаха. . . Не остана твърдина несъборена, крепостъ непревзета, сила несломена. . . Тѣй минаваха години. . . Единъ день ордата на Хайдаръ, нашиятъ дѣдо, бѣ нападналъ града на арменцитъ — Ериванъ. . . Християнитъ бѣха събрани въ черквата. . . На лютия кюрдски ятаганъ бѣха подложени всички люде. . . Самъ Хайдаръ извади своя седефенъ пищовъ и гръмна върху иконата на иконостаса. . . Ала куршумътъ се отплѣсна и заби въ гръдъта на кюрдския вождъ. . . Въ предсмъртния си часъ той остави заветъ, свещенъ заветъ. . . „Синко, заклевамъ те: зачитай вѣрата на християнитъ. . . Бжди милостивъ къмъ слабитъ и робитъ. . . Имай сърдце! Води честна и достойна бор-

— Идагы! Майчице! отидоха ми децицата.. (стр. 213)

ба съ твоя врагъ . . . Нека твоята дума бжде законъ . . . Не се връщай назадъ . . . Аллахъ ме наказва за моята измѣна . . . Дано проклятието на пролѣтата невинна кръвь на толкова християни не висне надъ цѣлия ми родъ . . . Тѣй да знаешъ, Али . . . После дѣдо ми стана купчина черна прѣстъ и азъ се заклѣхъ предъ гроба му: зло за зло да не връщамъ, невинна кръвь да не проливамъ, своята дума да не потжпквамъ . . .

II

Рано призори цѣлиятъ аянски гарнизонъ бѣ строенъ на площада въ Сѣрската крепостъ. Доведоха вързанъ и войводата Батулъ. Засвириха бойнитѣ рогове, забиха тюлюмбечитѣ, развѣ се аянскиятъ стягъ надъ високата крепостна кула.

По това време, по каменния калдаръмъ се зададе аянинътъ Хайдаръ Али, възседналъ на едъръ бѣлъ конь, а следъ него следваше свитата му. Стоманенитѣ имъ ризници и криви ятагани лъщѣха.

Щомъ стигна предъ затворника, Хайдаръ Али махна съ ржка и началника на стражата се приближи къмъ него:

— Икбаръ, — рече Хайдиръ Али, — има ли да каже нѣщо невѣрникътъ? Желаете ли нѣщо преди да умре?

Акбаръ заклати съ глава:

— Питамъ го, Аянинъ паша, на мене нищо не казва! Искатъ те да говори . . .

Пашата сви вежди:

— Доведете го при мене!

Батулъ се изправи предъ Хайдаръ Али!

— Е, рече аянинътъ — нали знаешъ, че те осждихме да умрешъ на бесилото?

— Зная!

— И като знаешъ, милость отъ Падишаха не просишъ ли?

— Борихъ се съ моитѣ юнаци. Паднахъ! Пощада отъ никого не искамъ. . . .

Али Хайдаръ се начумери. Една синя жила се изопна на челото му. После той смекчи гласа си:

— Покай се! Признай се за виновенъ!.. Може би други те накараха да вдигнешъ ржка срещу царството на султана. . . .

— Азъ водихъ дружината! Азъ бѣхъ войводата!

Аянинътъ го разбираше. Геройското поведение на ождения на смъртъ го възхищаваше. Той погледна татъкъ долу подъ стенитъ на крепостта изкопаниятъ черенъ гробъ, потри съ ржка челото си, замълча. После рече:

— И като заслужавашъ смъртъ, преди да умрешъ нѣмашъ ли нѣкакво желание?

Батулъ хвърли погледъ наоколо, загледа синитѣ върхове на Пиринъ планина и очитѣ му се овлажниха. Тамъ, задъ тая планина бѣше и невѣстата му, бѣха и дветѣ му невръстни рожби, бѣха и другаритѣ му. . . . Юнашкото му сърдце не можа да изтрае черната робия надъ Съръ, затова бѣ хваналъ планината съ върната си дружина, за да отплаща на поробителитѣ. . . . Тамъ го чакаха да се върне здравъ и читавъ, съ обкичено чело съ прослава, ала сѣдбата друго пожела. Сега той бѣше не победителъ, а — беззащитенъ робъ, който следъ малко щѣше да увисне на бесило-то и после хвърленъ въ безкръстенъ гробъ. . . . Ако бѣ падналъ храбро въ битката, ако бѣ поваленъ отъ аянски ятаганъ тамъ въ планината, бѣше друго. . . . Поне щѣха да

видятъ неговитѣ юнаци съ очитѣ си, че се бие до последна капка кръвъ, че умира достойно съ сабя въ ржка ... А сега — тука го гледаха поваленъ, смазанъ . . . Наслаждаваха се, мжчеха го съ думи, биеха го съ хули, надсмиваха му се . . .

— Кажй, — рече аянинътъ, — каква е предсмъртната ти воля?

Батулъ трепна. Загледа бѣлия конь на пашата, обгърна съ очи строената въ дълги редици аянска войска, метна погледъ къмъ планината и крепостнитѣ стени и рече:

— Предсмъртна воля ли, паша ?

— Предсмъртна воля!

— Ще я изпълнишь ли?

— Ще я изпълня!

— Чуй ме паша: искамъ коня ти! Твоятъ бѣлъ конь . . . На него да се кача сега . . . Съ него да обходя войската ти, крепостнитѣ стени горе и да се кача на кулитѣ . . . Бѣхъ волень орелъ въ планината и водихъ хайдушка дружина. И азъ яздихъ войводски конь, ала сега съмъ нищо, сега съмъ твой робъ, а следъ малко—бездушень трупъ . . . Искамъ още еднажъ въ живота си да видя отъ коня, горе отъ крепостнитѣ стени надлъжъ и наширь земята и народа, за които се борихъ и за които умирамъ. Да забравя сждбата си, да си спомня свободнитѣ дни, когато летѣхъ като орелъ, когато се носихъ съ неговитѣ криле . . . Да литна съ тия криле, да се върна съ мисль надъ бащини долини, да видя хайдушкото сборище и върната ми дружина, а после . . . обесете ме . . .

И той потрепера, отпустна ржце . . .

Аянинътъ се смути и забърка. Волята

на тоя бунтовникъ бѣ страшна. За мигъ той постоя като закованъ на мѣстото си, после изведнажъ скоочи отъ коня си и даде гласна заповѣдь:

— Да бжде волята ти!

Развързаха ржцетѣ на пленника. Батулъ отри очи. Въздъхна. Бързо се метна на аянския конъ и дръпна юздата му. Обходи набързо войската, която смаяно го гледаше, изви по каменния пжтъ нагоре, по крепостнитѣ стени и спрѣ предъ кулата.

Горе се виѣха бѣлитѣ мъгли на Пиринъ планина, долу зѣеше зиналата пропасть. Татъкъ далече подъ крепостята, изъ улицитѣ и стѣгдитѣ на Съръ, се бѣха събрали на тълпи неговитѣ поробени братя, изкарани насила да гледатъ какъ ще увисне на бесилката бунтовникътъ срещу царщината . . .

За мигъ Батулъ сбута коня, дръпна дизгинитѣ и запрепуска по пояснитѣ крепостни стени, изкачи се на втората бойница, отново полетѣ нагоре, сви по друга стена и стигна на острия високъ завой. Спрѣ. Вѣтърътъ развѣваше коситѣ му. Оттукъ се виждаше най-добре цѣлата околностъ, широкия кржгозоръ, горе изгрѣваше слънцето надъ планината, а долу аянскитѣ войници изглеждаха като мравки. . . Вби нозе въ хълбоцитѣ на коня и пакъ се понесе по каменния калдаръмъ. . . Конскиятъ тропотъ ехтѣше въ крепостята, огласяше се въ планината . . . Искри свѣткаха подъ конскитѣ копита . . .

Пакъ запрепуска. Спрѣ изведнѣжъ, изправи се на зенгитѣ, обърна лице къмъ събралия се народъ въ Съръ и викна, колкото му гласъ държи :

— Сбогомъ, братя! Сладко е да се мре за свободата!

После задърпа юздитѣ на коня и полетѣ съ него отъ крепостната стена. . .

Долу аянската войска се стѣписа. Пашата наведе глава. Следъ малко, той кимна съ глава на началника на стражата. Икбаръ се приближи до него и се поклони:

— Заповѣдай, господарю!

— Иди долу въ Сѣръ. Намѣри най-добрия златаръ и му поръчай прѣстенъ да ми направи. Сребѣренъ прѣстенъ съ карнѣолъ камѣкъ, на който да се напише; «Аллахъ да закриля Али Хайдаръ, който назадъ не се връщаше» . . .

И той въздѣхна:

— Тѣй е, Икбаръ! Героитѣ не умиратъ. . . Тѣхнитѣ примѣри трѣбва да живѣятъ и за тѣхъ сме длѣжни да запазимъ спомени. . .

ГРѢШНИЯТЪ РАБЪ

на Трифонъ Куневъ

Шуртѣше малката манастирска чешма. Въ черквата кандилцето предъ иконостаса мъждукаше.

— Вѣрвашъ ли въ Бога? — запита изповѣдникътъ.

— Вѣрвамъ, отче! — рече монахътъ.

— Прекръсти се!

Монахътъ се прекръсти и колѣничи.

— Кажу грѣховетѣ си, синко?

— Отче, отъ где да започна. Много сж, тежки сж!

— Разкажи ги! Ще ти отлекне на душата и Богъ ще ти прости!

Изповѣданиятъ наведе глава. Въздѣхна.

— Всичко ли да разкажа?

— Всичко...

Монахътъ се замисли, после съ бабенъ гласъ започна:

— Бѣше на младини... Отдавна, много отдавна. Едва помня баща и майка... Пожари, много пожари имаше. Налетѣ страшна еничерска конница, събори митиризитѣ и крепостнитѣ стени на Жеравна, опожари кѣщи и покѣщнина, нахълта отъ домъ на домъ... Старитѣ люде посичаше, младитѣ отвличаше... Отвлѣкоха и мене. По-растнахъ въ пашови конаци, учиха ме да въртя ятаганъ и да язда буенъ конь... Тѣй минаваха години... Ала размири се и

разбуни султанската столица, дигнаха непокорни глави еничерскитѣ табори, заградиха дворцитѣ на султана и разбиха желѣзнитѣ порти, навлѣзоха изъ харемитѣ и посѣкоха самиятъ султанъ на правовѣрнитѣ. . . Зли и настрѣхнали бѣха еничеритѣ, зълъ и страшенъ станахъ и азъ. Коньтъ ми беше бързи копита изъ села и градове, стѣгди и пѣтища и горко бѣ ономува, който се противѣше на силата ни. Навързахме султанскитѣ люде и първенцитѣ, посичахме ги и живи горихме, а на тѣхно мѣсто гуждахме наши главатарии отъ потерата за паши и бегове на правовѣрнитѣ и раята. . .

Помня еднажъ налетѣхме на многоброенъ таборъ енечери изъ Сливенската ния. Деветъ друма преминахме, запалихме двеста села. . . Гжсти бѣха вѣковнитѣ букаци въ гората, гдето минахме и птици бѣгаха изъ кръстатитѣ клоне. Изведнажъ предъ насъ се зададе тежка сватба голѣма. Прочутъ бѣ женихътъ, богата бѣ невѣстата му, та триста сватове бѣха натоварени на коли, а дванадесетъ девери размахваха варакосани китки и пѣха сватбена пѣсенъ. Като ни зърнаха, смутиха се и млѣкнаха изплашени. Невѣстата изписка и закри очи съ ржце, момѣкътъ скочи отъ колата и се приближи къмъ насъ. Очитѣ му се овлажниха, нозетѣ му се разтрепераха. Отвори уста и едва успѣ да каже:

— Кой е кърсердарскитѣ ага?

Нѣкой отъ насъ му го посочиха.

Момѣкътъ трѣгна къмъ него, поклони му се, прошепна едва чуто:

— Невѣста вода, ага! На своя домъ я вода! Пжтъ давашъ ли ми?

Кърсердарскиятъ главатаръ го изгледа отъ глава до пети и се начумери. После се засмѣ грѣмко. Запита го:

- Какъ те викатъ?
- Момчилъ.
- Отъ дека си?
- Отъ Зърнево.
- А твоята невѣста?
- Иглика.
- А тя отъ кжде е?
- Отъ Граматиково.

Кърсердарскиятъ паша хвърли погледъ къмъ невѣстата му, изгледа сватбаритѣ и крѣсна:

— Тѣй ли посрѣщате пашата на еничеритѣ? Защо млѣкнаха сватоветѣ, защо не пѣете сватбенитѣ пѣсни? Где ви сж дароветѣ? Где ви е невѣстата? Где ви сж комкитѣ?

Младоженикътъ се слиса.

— Доведи предъ менъ невѣстата си! — крѣсна пашата. — Какво ме гледашъ?

Разтича се замаянъ зетътъ, свали невѣстата си отъ колата, слѣзоча следъ него сватоветѣ, деверитѣ, зълвитѣ...

— Невѣсто, — викна пашата, — дай бѣклицата съ ракията? Почерпи!

Невѣстата взе бѣклицата и я поднесе. Пашата дигна и я презполови въ засѣхналото си гърло. Сетне махна съ рѣка:

— Дай и на хората ми да пиятъ!

Иглика запристѣпя къмъ насъ, подаваше ни и рѣката ѣ се люлѣеше като листо.

— Дарявайте! — викна пашата.

Невѣстата и младоженикътъ сплетоха нозе, разтичаха се, разтвориха писани ракли, извадиха дароветѣ и почнаха дани

даряватъ. Свилени и скъпи бѣха моминитѣ дарове, ала нали бѣ невѣстата млада и слисана, не дари съ хубавъ даръ нашия паша, та той сви очи гнѣвенъ и облакъ сякашъ премина по челото му.

— Момчиле, — викна ядосанъ той, — знаешъ ли кой съмъ азъ?

Момчилъ изтръпна и нѣщо го схвана за гърлото.

— Зная, паша!

— Какво знаешъ? Кой съмъ?

— Еничерски паша...

— А кой отъ пашитѣ?

Младоженикътъ се смути. Наистина той не знаеше какъ се казваше нашия главатаръ, не знаеше и какво да му отговори.

— Тахиръ Ага! — троснато му викна пашата, — не си ли чувалъ за него? Мало и голѣмо трепери отъ мене, седемъ паши посѣкохъ, двайсетъ града запалихъ, двеста села съсипахъ. Аянинъ ставамъ на Сливенъ.

Устнитѣ на Момчила и на невѣстата му изпосъхнаха отъ страхъ като чуха кой бѣ насреща имъ. Изплашиха се и другитѣ. Мжчението на Тахиръ Ага не спираше. Кръсна имъ:

— Какво се омълчахте? Какво пустнахте носове? Хайде: невѣста водите! Запѣйте ми сватбарска пѣсенъ...

Сватбаритѣ съвсемъ се объркаха. Загледаха страшната потеря, заозъртаха се — гората бѣ пуста! Какво можеха да сторятъ тия сватбари сами, заобиколени отъ еничерскитѣ войници, които бѣха въоръжени до зъби.

— Пѣйте! — тежко повтори своята заповѣдъ Тахиръ Ага.

Тогава момитѣ подхванаха глухо пѣ-
сенъта:

На среща върви Иглика,
китчица държи въ ржката,
съ бѣли му ржце махаше:
»Дойди при мене, Момчиле,
за тебе виемъ китката,
за тебе кършимъ снагата,
за тебе плачатъ очитѣ ми«...

Тахирѣ Ага се развесели, после сви
устни. Вълчата му кръвъ заблика. Невѣста
Иглика бѣ толкова хубава, защо да не я
задигне? И кой би могълъ да му излѣзе
наsrеща въ тия горски усои?

— Рустемъ, — викна ми Тахирѣ Ага, —
тая невѣста е за мене! Метни я на коня си.

Впустнахъ се да изпълня заповѣдъта
на пашата. Ала Иглика закжса дрехитѣ си,
заскуба коситѣ си. Момчилъ се замоли:

— Не ми я отнемай, Тахирѣ Ага!

Пашата не чуваше. Тогава изведнѣжъ
предъ сватбаритѣ изкочи единъ старецъ.
Нойко го викаха. Шапката му бѣше висока,
отъ самуръ, обвита къмъ краищата съ бѣ-
ло сукно, антерията му бѣ прошарена съ
коприна, а дълга гуна отъ червена чоха
висѣше до нозетѣ му. ... Отърча при Тахирѣ
Ага. Размаха тояга:

— Грѣхота е, ага, грѣхота е! Войнага-
ни, харбалии и солдати бѣхме на Кара Мав-
родия, на Кара Феиза и Инджето, на паши,
на бегове и на аяни служихме, ала такова
чудо — не видѣхме! Где се е чуло и видѣло
вѣнчана невѣста насрѣдъ пѣтя да се ди-
га! Самъ акинджия бѣхъ на султана, на
него писмо ще му пиша, жалба ще му се
жалвамъ! Отъ бѣлитѣ ми коси, ако не се
срамувате, отъ Бога страхъ нѣмате ли?

На стари години снаха вода у дома, мене ли ще зачерните...

Тахиръ Ага сви устни отъ яростъ. Кимна ми съ глава:

— Посѣчи го!

Замахнахъ съ ятагана и ударихъ. Нойко се повали, облѣнъ въ кръвъ. Впустнаха се младитѣ му синове срещу мене. Затворихъ очи, замахнахъ... Втурнаха се тогава еничеритѣ... Писъкъ изпълни горскиятъ пущинакъ... Вързахме Момчила на буково дърво, метнахъ Иглика на коня си и я понесохъ напредъ... Сватбаритѣ се разбѣгаха кой на кждето види. Следъ мене забиha копита еничерскитѣ коне...

Като стигнахме Сливенъ бѣше по вечерня. Нѣкжде биеше черковна камбана. Спомнихъ си за бащина вѣра, заболѣ ме за тежкитѣ грѣхове. И не се сдържахъ: щомъ мръкна, промъкнахъ се въ сарая на Тахиръ Ага, издебнахъ го и го ударихъ съ ятагана си. Сетне дигнахъ Иглика, проведохъ я презъ тайния входъ, метнахъ я на коня си, прошепнахъ ѝ:

— Българинъ съмъ! Ще те вода при Момчила!

И вихрениятъ конь ни понесе къмъ него въ страшната гора...

— Спасихъ ги, отче! Милата бащиния заговори у мене. Махнахъ еничерски дрехи, облѣкохъ божески! И ето ме предъ тебе! Много сж грѣховетѣ ми, отче, тежки сж! Дали Господъ ще се смили надъ грѣшния рабъ Христовъ. Това е моята изповѣдь, отче игумен! Моли се за мене...

ПО ХАЙДУШКИ ПЪТИЩА

Нощта бѣше черна, страшна. Надъ Търново нито една звезда не горѣше. Изведнѣжъ зловещъ грѣмъ отъ пушка разтърси тишината изъ кривитѣ улички на заспалия градъ и ехото отъ гърмежа го повториха скалитѣ въ дефилето.

Въ близката гора бунтовната чета се размърда. Чу се тропотъ на конски копита. Долетѣ конникъ и спрѣ задъханъ. Войводата се приближи до него.

— Удари ли го?

— Незная... Мърна се само сѣнката му...

— После? Не падна ли?

— Не! Пакъ се показа...

— Значи още е живъ, проклетникътъ!

Войводата сви пестници гнѣвенъ.

— Нали ти заповѣдахъ да се мѣришъ добре!

— Мѣрихъ се, войводо...

— Нищо не си направилъ! Ржката ти е треперила!

Четниците се раздвижиха неспокойно.

— Не ще успѣемъ, войводо! Гръцкиятъ владика е хитъръ! Ще нададе тревога...

Долетѣ другъ конникъ:

— Да вървимъ, войводо! Нищо не е станало! Само огледалото въ стаята е счупено. Въ конака заптиитѣ се разтичаха. Чухъ глѣчката имъ. Палнаха се факли...

— Пакъ българската корона остана въ

негови ръце! — простена войводата. — Момчета, — продължи той, — щомъ не успѣхме да вземемъ короната, да съберемъ пари поне за Раковски.

И той се метна на коня си, пришпори го:

— Следъ мене! Къмъ Цѣрова кория...

Четниците полетѣха подиръ него. Стигнаха селото, скрито въ гънкитѣ на Къпиновския балканъ. Войводата Филипъ Тотю скочи отъ коня си, сниши гласъ и запита:

— Георге, где е къщата на Цинцара?

— До черквата, войводо! Бѣлѣ се насрѣдъ селото. Тамъ—до двата брѣста...

Филипъ Тотю се замисли. Обмисляше планътъ на нападението. Момчетата го заобиколиха.

— Трима съ конетѣ си ще отидете на пѣтя къмъ Къпиново. Други трима — ще застанатъ до моста къмъ Лѣсковския пѣтъ. Трима ще бждатъ при конетѣ ни въ гората, а останалитѣ—следъ мене. Като чуete свирката ми, всички на сборенъ пунктъ въ гората... Ще бждете внимателни, никакъвъ шумъ. Очитѣ ви ще гледатъ на четири страни. Ако зърнете нощна селска стража, нѣма да гърмите, а ще се притувате въ сѣнкитѣ на дърветата. Разбрахте ли?

— Разбрахме, войводо!

И той махна съ рѣка.

— Тръгвайте!..

Момчетата се качиха на конетѣ си и фигуритѣ имъ потѣнаха въ нощната дрезгавина.

Филипъ Тотю тръгна съ седмина души къмъ къщата на Цинцара. Като я приближиха, той прошепна на юнацитѣ си:

— Азъ ще се кача на покрива и ще влѣза въ кѣщата презъ комина. Вие обкрѣжете кѣщата и завардете пѣтната врата. Щомъ изкарамъ Цинцара вънъ на двора, двама ще дойдете при мене, а останалитѣ ще стоятъ на постъ до пѣтя...

Двамина възстаници се наведоха и Тотю се покатери по керемидитѣ на покрива. Следъ малко чу се тѣпъ шумъ и нѣщо се струполи и падна вътре въ кѣщата на Цинцара. Месецътъ се показа изподъ облакъ, когато на двора се мѣрнаха две сѣнки. Къмъ тѣхъ се притичаха двама възстаници. Обиколиха ги.

— Казвай где сж паритѣ? — съ насоченъ пищовъ въ гърдитѣ викаше Филипъ Тотю на Цинцара, който треперѣше като листъ.

— Нѣмамъ пари! — стѣнѣше изплашениятъ Цинцаръ.

— Имашъ, имашъ! — настояваше войводата. — Кажй ги, ако ти е милъ животътъ! Ние скитаеме немили-недраги въ Влашко, а ти трупаше пари отъ сиромаситѣ, мъчише ги, изгезаваше ги... Писахме ти да дадешъ пари за народното дѣло, а ти си обадишь на каймакамина въ Търново. Хвърлилъ си въ окови и наклеветилъ невинни хорица предъ конака! Първо дай паритѣ си и второ — още утре ще отидешъ въ града да кажешъ да пустнатъ хората... Хайде, че нѣмаме време...

— Никакви пари нѣмамъ! — сниши гласъ Цинцарътъ.

Филипъ Тотю сви вежди. Крѣсна му гнѣвно:

— Цинцаре, не се прави на ударенъ! Ние знаемъ какво имашъ и какво нѣмамъ.

Съ газъ ще те полѣя и запаля, кучел Цѣлото село пищи отъ тебе... Ти не си човѣкъ, а — звѣрь. Ще наредя още сега да те откаратъ въ гората край селото, ще запалимъ огънь, ще насвѣтля пиростия и съ нея ще ти горя месата, да видишъ тогава какъ ще обадишъ всичко, каквото имашъ...

— Нищо нѣмамъ, войводо, замоли се плачевно Цинцарътъ. — Ако имамъ, защо да не дамъ. И азъ съмъ човѣкъ, и азъ имамъ сърдце!

— Мълчи! — развика се войводата, па после се обърна къмъ момчетата си, — карайте го къмъ гората...

Тогавя Цинцарътъ се свлѣче на земята и заридя.

— Паритѣ сж закопани...

— Где, на кое мѣсто?

— Тамъ, подъ чешмиритѣ... въ градината...

Възстаницитѣ се спогледаха.

— Дай търнокопъ, мотика...

Цинцарътъ имъ посочи:

— До сайвана има... задъ вратитѣ...

Цинцарътъ показа мѣстото. Търнокопътъ и мотиката заиграха въ ржцетѣ на четниците. Следъ малко изкопаха гърне, извадиха го и поднесоха предъ войводата. Разчупиха го. Вътре нѣмаше пари, а нѣкакви книжа. Тотю драсна кибритъ и приближи палната клечка къмъ тѣхъ. Надникна. Бѣха нѣкакви полици.

— Защо лъжешъ, че това ти сж паритѣ? — викна разяренъ той и сбърчи мургаво лице. Синитѣ му очи свѣтнаха.

— Тамъ ми сж паритѣ! Полици сж за единъ милионъ гроша. На народа ги бѣхъ раздалъ. По пара лихва съмъ вземалъ.

— И си натрупалъ милионъ отъ сиромаситѣ, — добави Тотю. — Други пари нѣмашъ ли?

— Нѣмамъ ! — промълви съ половинъ уста Цинцарътъ.

Филипъ Тотю ги пое съ две ръце и пхна въ пазвата си.

— Изедникъ си билъ. Поне сиромаситѣ ще спася отъ тегло!

И той се обърна къмъ момчетата:

— Вкарайте го вжтре. Ако смѣ—нека извика, — ще му подпаля кжщата, а нѣкой день, насрѣдъ селото куршумъ ще му забия въ главата, ако иска, нека отиде да обади на пашата . . .

Развиделяваше се, когато четниците препускаха по пжтя за Присово. Къмъ Леденикъ, на брѣга на рѣката Янтра, Филипъ Тотю махна съ ржка на четниците:

— Спрете ! . . .

Момчетата дръгнаха юздитѣ на конетѣ си.

Пръвъ скочи войводата. Извади отъ пазвата си полицитѣ на Цинцара и приседна подъ върбитѣ. Разгледа ги. Сетне се приближи до брѣга на рѣката, нажса ги на парчета и ги хвърли. Водата ги понесе надолу къмъ бързея.

— Людска потъ е пилъ, изедникътъ! — въздъхна той. — Пари не събрахме за Раковски, българската корона не отнѣхме отъ гръцкия владика въ Търново, поне нещастнитѣ сиромаси спасихме отъ Цинцара. Господъ, който всичко вижда отъ небето, нека ми бжде сждия . . .

Странджата се приближи до него. Потупа по рамото войводата си.

— Да вървимъ, войводо! Чака ни пътъ
до Дунава!

Филипъ Тотю се сепна.

— Да вървимъ, братя! Господъ има
милостъ за всички!

И той се прекръсти.

Надъ Леденикъ по пътя за Мусина
изгрѣваше зорницата. Тополитѣ шумѣха.
Сребърнитѣ листи, повѣвани отъ вѣтъра,
сякашъ тихо пѣха хайдушка пѣсень:

Най-напредъ бѣше, вървѣше
бабаджанъ Тотю войвода!

Де гиди, горо зелена,
де гиди, майко хайдушка...

ГОРДИЯТЪ БЪЛГАРИНЪ

На проф. д-ръ Мих. Арнаудовъ.

Въ края на Лѣто Господне 1842 отъ Марсилия, гдето бѣ избѣгалъ при гръцкия консулъ Колети, Георги Стойковъ Раковски отпътува за Атина. Тежко вѣрвѣхаднитѣ. Тежеха му чуждитѣ люде, тежеше му чуждото небе, навсѣкжде говорѣхана тоя проклетъ чуждъ езикъ, нийде не срѣщаше близки и познатилюде, които да му разкажатъ нѣщо за майка България, да му донесатъ вестъ за бащинъ домъ, за баща и майка... Младежътъ простенавше:

— Майчице, Болгарийо! Ако те забравя — езикътъ ми да онѣмѣ!

И тукъ, въ Атина, той срѣщаше все лукавитѣ на гърцитѣ измами, подлоститѣ имъ нѣмаха четъ, подигравкитѣ и хулитѣ къмъ другитѣ народи непрекъснато се сипѣха, затова еднажъ той махна съ ржка и каза на себе си:

— Ще се върна въ бащина земя!..

И замина за Цариградъ. Тукъ той срещана много търговци отъ Търново, които отъ дума на дума го съветваха да отиде въ този градъ и да се услови за учитель. Отначало Раковски не се съгласяваше, но когато му заговориха за старинитѣ, за старобългарскитѣ крепости и кули, за останкитѣ отъ старото българско царство, той скочи и въ очитѣ му заблещука пламъкъ. Той щѣше да види старитѣ български чер-

кви и дворци, цѣлото минало царовище на своя гордъ народъ. Може би щѣха да му покажатъ стари бѣлгарски рѣкописи отъ зайча кожа, по които сж писали граматичи и книжовници, щѣха да му посочатъ стари раждясали мечове, които сж висѣли на славни боляри и вождове, щѣше да запише стари народни пѣсни, въ които сж възпѣти герои и борци, паднали срещу гърци и турци за бѣлгарската бащиния.

Тогава той реши. Отиде най-напредъ въ Котелъ, за да си отдѣхне подъ бащинъ покривъ и въ края на 1844 година бързо се стѣкми и замина за Търново. Гледката на старата столица го замая. Красивата Янтра, която се виеше и опасваше старитѣ крепости Царевецъ и Трапезица, изписанитѣ съ старинна живопись църкви въ града, стѣрчащитѣ бойници и крепостни стени му вдѣхваха спомени за старото царство, виждаше старата църквана Царевецъ „Св. Спасъ“, гдето е служилъ патриархъ Евтимий, звѣнѣла е голѣмата камбана на царството, възнасяли сж се топли молитви за царъ и за благоденствието на народъ и държава. Тукъ всѣко кѣтче, всѣки камѣкъ, всѣка клонка и вейка разказваха легенди, шѣпнѣха чаровни приказки.

Представи се на чорбаджиитѣ и първенцитѣ на града и тѣ одобриха младия учителъ, който съ препълнено отъ радостъ сърдце, разказваше съ възхищение, че ще се отдаде съ любовъ на младото поколѣние, за да го научи на четмо и писмо,—на обичъ за благото на милата Бѣлгария.

И както мубѣ редѣтъ, Раковски трѣбваше да се представи и на гърцкия владика въ Търново, Неофитъ, който бѣше се научилъ

за идването на новъ даскалъ въ града и бѣ изявилъ желание предъ първенцитѣ да го види. Раковски, който ненавиждаше всичко грѣцко и който знаеше порочното минало на тоя грѣцки владика, счете за унижение да му се представя. Първенцитѣ настояваха:

— Тѣй е обичаятъ, даскале!

Най-после, следъ дълги настоявания, коравиятъ българинъ склони. Отиде въ старата митрополия. Съобщиха на Неофита кой е дошелъ. Следъ малко Раковски влѣзе въ приемницата на митрополита.

— Какъ се казвашъ? — запита го на грѣцки владиката.

— Георги Стойковъ Раковски! — отговори той.

— Отъ дека си?

— Отъ Котелъ.

— Ами защо имашъ такова име?

— Името ми е чисто българско. Майка ми Руса е отъ Мамарчовия родъ, а баща ми Стойко е по произходъ отъ село Раково. Прадѣдо ми бѣ свещеникъ, а чичовцитѣ ми бѣха юначни люде. Единъ отъ тѣхъ — Дачу, спаси отъ разорение Котелъ, когато Кара Феизъ — страшниятъ кърджалия, се готвѣлъ да напада Котелъ... Баща ми Стойко има тепавица за шаекъ, който доставя за облѣкло на аскера въ Цариградъ...

— Е, и като имашъ такъвъ родъ, ти какъвъ си?

— Българинъ съмъ...

— А защо говоришъ на нашия грѣцки езикъ?

— Защото съмъ учитель. Учителътъ трѣбва да знае различни езици.

— Имашъ ли дипломъ? — Где си се училъ?

Раковски кипна и скочи:

— Ето моя дипломъ! — и той посочи езика си.

— Гръцкиятъ владика сви вежди гнѣвнѣ. Замълча, прехапа устни и му крѣсна:

— Този езикъ може да бѣде отрѣзанъ!

— Но мълнии могатъ да трѣснатъ тая рѣка, която ще изсѣхне...

И той трѣгна къмъ вратата, която тросна следъ себе си.

— Изпратенъ си въ Търново да държишъ въ заблуждение моитѣ братя българи! — повтаряше Раковски.

Гръцкиятъ владика побѣснѣ отъ ядъ:

— Този твърдоглавецъ ще ме съсипе..

На вериги ще го туря...

Раковски не се уплаши отъ заканитѣ на гръцкия владика. Той бѣ безстрашенъ и смѣлъ синъ на тая страна и знаеше, че бѣ дошелъ да буди съзнанието на българчетата, които щѣха да видятъ отъ него примѣри на безстрашие и твърда воля, затова не се побоя и отъ търновскитѣ първенци, които го съветваха да се извини предъ гръцкия владика:

— Азъ предъ този чабукчия на Цариградския патриархъ не ще наведе глава. Българинъ съмъ и ще си остана такъвъ!

Напраздно бѣха молбитѣ на първенцитѣ и чорбаджиитѣ. Упоритостъта на новия учителъ въ Търново и неговата неустрашимостъ и твърдостъ се разчуха и разнесоха изъ цѣлия градъ. Разговорътъ му съ владиката се преувеличаваше и украсяваше все повече и повече. Едни отъ чорбаджиитѣ се побояха и почнаха да го укоряватъ, други открито го защищаваха и въздигаха горди глави:

— Слава на този гордъ синъ! Честита го майка раждала! За насъ такъвъ учителъ ни е потрѣбенъ, а не пѣзливко!

— Той ще ни запази града! — викаха други, — Неофитъ ще го наковлади на пашата въ конака! Ще ни затворятъ училището. И насъ ще турятъ на вериги...

— А ние кжде сме? Где ще бжде народътъ? Ще го оставимъ ли ние този грѣкъ да ни плаши съ робство и вериги? Децата ни сж българчета, български учителъ ще ги учи на бащинъ и майчинъ езикъ. Това не сж грѣцкитѣ попове да четътъ на грѣцки езикъ въ нашитѣ черкви. Като е грѣкъ и не иска български учители — да си отиде въ Гърция, тамъ да благославя своитѣ пасоми! За насъ горди българи ни сж нуждни. Ние сме го избрали. Цѣлиятъ градъ е задъ него и съ него — вълнуваха се трети.

Скритата борба продължи. Лукавиятъ грѣцки владика, като не успѣ да склони първенцитѣ и старейшинитѣ въ Търново да изпждятъ новия непокорень даскалъ, реши съ подлостъ да стори това. Той подшушна на каймакамина, че даскалъ Раковски училъ малкитѣ търновчета на непокорство къмъ султановата властъ, бунтувалъ народа, говорилъ му за светцитѣ и борцитѣ, които умрѣли за българската свобода, спомнялъ имъ за Велчовитѣ завѣраджии, разказвалъ имъ за старитѣ български царе и патриарси, за робството и често подъ шумитѣ на Света-гора събиралъ народа и му пѣлъ бунтовни пѣсни, като го насѣкалъ срещу паши и владци. . . Раковски имъ стѣкмявалъ пѣсни:

Въвъ Българско, ахъ ще ли се роди
на древността — най-мждриятъ люби-
тель —
невежеството днесъ да победи, —
на своя родъ да бжде малъ учителъ!
Завесата на мрака да разкрие —
това вѣковно тъмно покривало,
където миналото ни отдавна гние —
въвъ пагубната бездна отлетѣло...

Разтичаха се заптиета и владишки ра-
таи, почнаха да дирятъ отъ кжща на кжща
даскалъ Раковски.

Ала старитѣ българии отъ града на ца-
ретѣ и светинитѣ — Търново бѣха мждри
и предпазливи люде. Те знаеха коварство-
то на гръцкия владика и обичаха новия
даскалъ, който разказваше на тѣхнитѣ де-
ца уроци за българското царство, за роб-
ството и злочестината, бѣ ги научилъ да
пѣятъ юнашки пѣсни, да четатъ и пишатъ
на български, да помнятъ и да знаятъ, че
и тѣ сж имали царство и царе, че българ-
ското царство е било поробено отъ паши
и бейове, а въ църквата влизатъ гръцки
владици и попове, които трѣбва да бждатъ
изгонени, за да не сквернятъ паметъта на
загиналитѣ българии...

— Ставате, робове! — това бѣше неви-
димата тревога, която бѣ се разнесла на-
длъжъ и на ширъ изъ цѣлия градъ.

Скриха даскалъ Георгии въ една кжща
до черквата »Свети Никола« и презъ нощъта
тайно го отведоха въ Преображенския ма-
настиръ. Потерата претърсваше навсѣкъ-
де, ала не го намѣри. Започнаха обискитѣ
въ околността. Влѣзоха въ манастира.
Посрещна ги игуменътъ.

— Тукъ ли е даскалъ Георги Раковски?

— Нѣмамъ такъвъ човѣкъ въ светата обитель! . . . — промълви игуменътъ.

— Ще провѣримъ! . . . — и тѣ нахълтаха въ манастира. Търсиха навсѣкаде. И по таванитѣ, и въ избитѣ, и въ мазитѣ, и въ дупкитѣ на скалитѣ. Никого не намѣриха. Нѣмаше такъвъ човѣкъ.

По това време, въ единия край при магерницата на каменнитѣ плочи въ черковтия дворъ, подъ вѣковния орѣхъ стоеше единъ младъ окжсанъ и дрипавъ човѣкъ, намѣтнатъ съ бозовъ ямурлукъ и правѣше странни движения: въртѣше главата си и махаше съ ржце, като издаваше неразбрани викове . . .

Предводителътъ на турската потеря се спрѣ и го загледа:

— Кой е този човѣкъ?

Игуменътъ се приближи до юзбашията и му пошушна на ухото:

— Припадничавъ е, ага! Оставиха го въ манастира на лечение . . . Отъ близкитѣ села е . . .

Дрипавиятъ сякашъ разбра какво казаха за него и изведнѣжъ започна да си върти главата, да маха съ ржце . . .

Агата го изгледа съ състрадание, метна се на коня си и махна съ ржка на придружаващитѣ го да вървятъ следъ него.

Една облекчителна въздишка се изтръгна отъ душата на Преображенския игуменъ. Когато вратата на манастира хлопна следъ потерата, която слизаше надолу по тѣсния и кривъ камененъ пжтъ за Търново и копитата на конетѣ изтрополѣха и прокѣнтѣха изъ гжстата вѣковна гора, игуменътъ се прекръсти и прошепа:

— Благодаря Ти, Господи!
Сетне, той се упжти къмъ младия
дрипавъ човѣкъ и го пригърна.

Сълзи се протъркулнаха по неговото
старческо лице:

— Агарянитѣ си заминаха, даскале!
Богъ пази добритѣ люде!

— Богъ да избави майка България, отче!
Кандилцето въ черквичата горѣше
предъ иконата. Високо надъ скалитѣ из-
грѣваше вечерната звезда, блестяща като
чудна росна капка, тръпнеща отъ лекия ве-
черенъ хладъ, който повѣя надъ долината.

Късно презъ нощъта, западната врата
на манастира скърцна въ глухата тишина.
Единъ конникъ излѣзе отъ светата оби-
тель, възви презъ гората и пое пѣтя къмъ
Бѣляковецъ за Котленския балканъ.

Бѣше младиятъ даскалъ, когото властъ-
та дирѣше да тури на вериги за бунтовни-
тѣ думи. Кончето прѣхтѣше подъ него, а
въ седлото висѣше кобуръ съ голѣмъ пи-
щовъ. Въ ноцната тишина се понесе пѣсень:

Имала мама, имала
до два ми сиви сокола,
сокола, до два близнака.
Скритомъ ги майка гледала,
хранила, още поила,
до де соколи порастнатъ . . .
Като соколи растѣха,
майка имъ пѣсень пѣеше:
»Растете и порастнете,
силна потеря сбирайте,
бащино царство земете,
бащино, още майчино!...«

Меглена седѣше накрай огнището, туряше сухи сѣчки да се стопли гостбата и гледаше огъня. Червени огнени езичета на пламѣка обливаха очерненото котле, виеха се и издигаха нагоре.

Тѣй се виеха и нейнитѣ пламнали мисли, носѣха я далече. Сега снощната ѝ мѣка ѝ се стори съвсемъ напраздна, смѣшна, дори глупава. Защо бѣше тази тревога, защо само толкова се измѣчи. Мислѣше, че той я бѣ забравилъ, изоставилъ, отхвърлилъ, а щомъ го срещна и му заговори, излѣзе съвсемъ друго нѣщо!

— Войдане, — рече тя, — забрави ли ме?

— Кой да те забрави?

— Ти!

Войданъ се засмѣ и я прегърна.

— Пакъ ли започна съ твоята ревностъ? Не виждашъ ли, че не съмъ те забравилъ! Какъ мога да те забравя? ...

— А защо толкова време не ми се обади, не дойде при мене? Бѣгашъ ли? Друга ли си залюбилъ? Друга ли ти е на сърдце.

Войданъ я погали.

— Нѣмамъ друга на сърдце, Меглено! Нѣмамъ. Керванитѣ закѣснѣха изъ пѣтя, дойдохъ за търговска стока въ Узунджово, а и не е лесно съ голѣми търговци работа да имашъ. Докато имъ излѣзе тежката приказка изъ устата, не е леко... Какво съмъ азъ — ратай...

— И сега, свободенъ ли си утре?

— Да.

— И ще дойдешъ ли на нашата вършитба?

— Ще дойда, пиле!

Меглена трепна. Сърдцето ѝ заблъска като на птиче. Тя го загледа въ очитѣ, усмихна се весело, заомилква се, прошепна му:

— Колко си милъ, Войдане...

Сѣнкитѣ имъ потънаха въ люляцитѣ.

— — — — —
Колко много бѣ радостна Меглена! Той, нейниятъ скъпъ Войданъ, щѣше да дойде на вършитбата, щѣше да бѣде близко до нея, така близко, че тя ще може да го гледа презъ цѣлия день...

А на пладне, когато легне, широка черна сѣнка подъ голѣмата круша, тѣ ще седнатъ на отмора двамата. Никой не ще ги безпокои тамъ. Той ще бѣде моренъ, защото слънцето огнено и силно ще грѣе презъ палешия день, ала при нея Войданъ ще си отдѣхне, ще си почине... Тя ще му даде писано пошче, за да изтрие попотена морна грждъ и чело, ще го гледа дълго въ очитѣ — ония кестеняви очи, пълни съ младенчески пламъ и сила, ония очи, въ които тя трепетно обича ненаситно и жадно да се вглежда...

Цѣлиятъ день Меглена не ще сведе погледъ отъ неговата снага — стройна и изправена, която личи между другитѣ момци на хармана — правилниятъ, лѣскавъ и връзанъ въ земята кръгъ, засипанъ съ златнитѣ пшенични стѣбълца, по които тичатъ четиритѣ едри коня.

Лѣтното златно слънце тогава е голѣмо, онова слънце по вършитба ще се смѣе

надъ тѣхъ, ще свѣти и грѣе, ще наднича въ душата ѝ, ще пълни сърцето ѝ съ радостъ. Такова слънце скоро надъ нея не е грѣло, такава голѣма радостъ Меглена дълго време не е имала. Гърдитъ ѝ ще се задъхватува, устнитъ ѝ ще шепнатъ:

— Обичамъ те, Войдене! Много те обичамъ!

Дали ще чуе той какво ѝ шепнатъ уснитъ? Дали ще разбере топлитъ ѝ думи? Може би ще долови потайнитъ ѝ мисли, ще ѝ кимне съ глава и ще се засмѣе. Войданъ толкова хубаво се смѣе. Сякашъ небето се смѣе, звездитъ се смѣятъ ...

...Така унесена въ мисли по него Меглена примижа радостно и се усмихна. Стори ѝ се, че навсѣкжде животътъ е хубавъ, че цѣлия свѣтъ е красивъ, че навредъ е любовь: въ влажнитъ му устни, които парятъ, и въ трепналитъ му клепки, и въ ланититъ му—алени, червени. Когато Войданъ е въ Балванъ, за нея денътъ е пѣсенъ на отрасналата птичка, първа пролѣтна джга, изписана между небето и земята, пригърнала цѣлия свѣтъ ... Ала когато го нѣма? Когато Войданъ е по далечни друмове, по незнайни страни?

И мигомъ тя трепна. Изведнѣжъ, незнаеше и сама защо нѣкакво чувство на измъчващо и трепетно очакване я обхваща. Ами ако това блѣнувано щастие, тая лелѣяна мечта не се сбъдне? Ако Войданъ не дойде на хармана? Дали тя чу добре? Дали наистина той не ще я остави? Или само така ѝ каза, колкото да не я огорчи още отъ първия день. Или я излъга? Ако той не дойде, тя ще се почувствува толкова много сама, изоставена. . .

Сякашъ стана като невръстно дете и почна да се страхува. Сякашъ ѝ бѣха обещали скъпъ подаръкъ и тя го очакваше, а се свиваше сърдцето ѝ, че може би ще забравятъ обещаното и радостѣта нѣма да дойде. Не! Меглена вѣрваше на думитѣ му. Той нѣмаше такова студено сърдце. Тя го знаеше. Толкова мило ѝ рече. »Ще дойда, пиле!«

Стоеше мълчалива и унесена Меглена въ буйния пламенъ роякъ искри, които се виеха въ огнището. А този огънь не бѣ изникналъ отъ само себе си. Той бѣ палнатъ отъ искра, бѣ внесенъ отъ другъ буенъ пламъкъ, горящъ не въ огнището, а въ влюбенитѣ очи на Войданъ.

— Ще дойда, пиле! Мога ли да не дойда?

Горѣха я тия негови думи, изгаряха я, парѣха ѝ на сърдцето.

Че огънятъ въ огнището се запалва и гори до време, а нейния огънь имаше живи вжглени, разискряше се, дигаше пламъци, разгаряше се стихийно ѝ властно, защото бѣ живъ и бѣ се родилъ въ сърдцето ѝ безсмъртенъ, вѣченъ.

ПОДЪ КРЪСТА

Плаковскиятъ манастиръ »Св. Илия«, съ своята висока камбанария и стърчащитѣ църковни кубета, бѣ обграденъ съ дебели каменни зидове и изглеждаше отдалечъ като сръдновѣковенъ приказенъ замъкъ, всрѣдъ мъртвото мълчание на планинската тишина.

Тази вечеръ рѣката Елешница, която плискаше бистри струи и падаше долу въ дълбокия ровъ подъ манастирската света обителъ, силно шумѣше и заглушаваше тайнственитѣ гласове, които се чуваха въ манастирскитѣ гробища подъ гората.

Ставаше нѣщо необикновено. Между побититѣ каменни кръстове мъждукаха гробни кандила, свѣтѣха вощеници и се мѣркаха сѣнки на хора. Нѣкои бѣха съ втикнати на пояса пищови; единъ отъ тѣхъ бѣше съ руска военна униформа, а до него нѣколко монаси и игуменътъ, подъ расото на когото се подаваше ятаганъ. Това бѣха главнитѣ съзаклетници на Велчовата завѣра.

Като прочете молитва за упокоение паметъта на попъ Тодора Икономъ, който предпочете бесилката въ Търново, отколкото да надѣне чалма въ джамията, та тѣлото му изхвърлиха на боклука край Янтра, а сетне благочестивъ българинъ го дигна и отнесе на грѣбъ въ Кжпиновския манастиръ, та да го погребатъ по хри-

стиянски, игуменътъ Сергей сложи Евангелие, кръстъ и кама върху единъ гробъ, оправи епитрихила си, прекръсти се и рече:

— Черенъ облакъ висна надъ родната ни земя, братя! По стѣгди и улици, по села и градове се движатъ турски билюци отъ делибашии, кърсердари, бейски слуги и ефендита, разплакватъ мало и голѣмо, подхвърлятъ на изтезания и поругания християнитѣ. »Дишъ хакъж« се иска отъ робитѣ, покри се съ срамъ благочестивия български домъ, оскверниха се черквитѣ и потъна въ печаль и мъка всѣкоя чиста и праведна душа. Да сложимъ, братя, клетва предъ Бога, да се закълнемъ гукъ, предъ гробоветѣ на своитѣ благочестиви дѣди, че всички ние ще се боримъ, и ако трѣбва — ще мремъ за вѣра и отечество.

Всички дигнаха ржце и изрекоха:

— Заклеваме се!

Сетне отецъ Сергей се прекръсти, наведе се и цѣлуна кръста, евангелието и камата. Наведоха се и всички други подъ редъ, кръстѣха се и цѣлуваха светинитѣ и лѣскавата кама. По челата на борцитѣ личеше озарение и пламъ за свещения обетъ, който даваха.

Отецъ Сергей добави:

— Аминъ. Да бжде благословено дѣлото, за което се заклѣхме. Богъ вижда страданията на българския народъ и ще подкрепи дѣсницитѣ ни, ще ни окриля духа, за да се избавимъ отъ агарянитѣ.

Всички се прекръстиха.

Капитанъ Мамарчевъ добави:

— Помнете, братя, че борбата е за смъртъ или животъ. Ще ни предстои трънливъ пѣтъ. Едни отъ насъ, може би, ще

хвърлятъ въ окови, други ще изгниятъ въ зандани — срещу насъ ще обърнатъ топове, за да заглушатъ викътъ ни за свобода, но гласа на надеждата нека ни бжде упование, и вѣрата да ни укрепява. Клетвата помнете и честъта пазете. Тѣ сж всичко за насъ: и свѣтъ, и животъ.

— Богъ е съ насъ, капитане! Той всичко вижда, и съ Него ще водимъ борбата, — рече майсторъ Димитъръ. — Безъ Божия воля храмъ не се гради, безъ Негова сила — Туркия не се събаря. Отъ Бога да се боимъ, и въ Негово име ти ще ни водишъ...

Попъ Иванъ Лѣсковчанинътъ отговори:

— Богъ да помага на всички ни. Той помогна на Русия, ще помогне и на насъ. Само клетвата да пазимъ. Съ тази клетва да вървимъ — за нея да живѣемъ и съ нея да мремъ.

Капитанъ Мамарчевъ се обърна къмъ Велчо Джамджията и го запита:

— А колко знамена ушихте?

— Сто знамена, войводо! Четитѣ нали ще бждатъ сто — та и толкова знамена. На всѣка чета знаме, а подъ него и по сто юнаци. Кръстътъ ще ни води — кръста, срещу полумесеца. Знамената шихме въ Търново. Хаджи Иванчо Карапапазовъ отъ Горна-Орѣховица изработи кръстоветѣ. Златни кръстове, войводо, да блестятъ и топлятъ сърдцата ни. Дадохъ му кюлче злато.

— Где сж знамената сега? — рече Мамарчевъ.

— Скрихъ ги на тавана на арбанашката черква »Св. Никола«. Тамъ нѣма да усѣтятъ нищо поганцитѣ.

— А калпацитѣ? — запита Мамарчевъ.

Колю Гайтанджията се обади:

— И калпацитѣ сж готови, капитане. И тѣ сж съ златни кръстове. Едни скрихме въ тепавицата ми на Янтра, други Йоаника Кюркчията остави въ Кожухарския ханѣ.

— А барута, пушкитѣ?

— Има и у Раца Казанджията, има и въ манастира Св. Преображение, — отговори майсторѣ Димитърѣ. — У менѣ сж на най-безопасно мѣсто. Кой ще гледа сандѣцитѣ съ сѣчивата? Нали сѣмѣ калфа башия — събирамѣ момчета за варненската крепостъ. Ферманѣ имамѣ отѣ султана. Момчетата носѣха и никой нищо не разбра.

— То за още пушки—ще вземемѣ при нападението на турския гарнизонѣ въ Търново, — рече Велчо. — Сега Хакимѣ ефенди спи. Ще даде Господѣ време, та дългия сънь! да заспи утре, ефендите.

Капитанѣ Мамарчевѣ отговори:

— Виждамѣ братя, че всичко е въ редѣ. Стискамѣ дѣсницата на всички момчета, и, ако е рекълѣ Богѣ, на Възкресение ще възкрѣсне нашата свобода, та да забиемѣ знамето съ кръста на Царевецѣ. Заедно съ биенето на камбанитѣ за Великденѣ, поздравѣ за празникѣ на всички братя ще пратимѣ. Съ звѣна на камбанитѣ ще гръмнатѣ пушкитѣ въ Търново, въ суматохата ще обградимѣ турския гарнизонѣ.

Игуменѣтъ Сергей добави:

— Капитане, ти остани при мене да преспишѣ тази нощѣ въ манастира. Другитѣ братя ще изпълнятѣ уговореното и утре ще те чакатѣ на „Кая баша“. Не сѣмѣ ти се още нарадвалѣ: и на тебе и на воен-

ната ти униформа. Нека остане и даскалъ Андонъ.

— Ще остана и азъ,—обади се учителтъ. — Въ Търново сега не ми се ходи,

— А Хаджи Йорданъ Сакалията и кръщелникътъ му ще дойдатъ съ мене въ Кжпиновския манастиръ, — рече игуменътъ хаджи Теодосий. — Утре заранъ да имъ бжде по кжсъ пжтядо Елена.

Другитъ цѣлунаха дѣсницата на игуменътъ Сергей и се качиха на конетъ си.

— Сбогомъ, — казаха тѣ.

— Богъ да ви помага и пази въ пжтя, — рече отецъ Сергей и се прекръсти.

Вратата на манастира се отвори, и тропотътъ на конскитѣ копита заглъхнаха въ тъмната нощъ. Едни отъ съзаклетникитѣ поеха пжтя презъ Горния боазъ, за Търново, други — за Златарица, а хаджи Йорданъ Сакалията, заедно съ кръщелника си хаджи Йорданъ Кисъовъ и игуменътъ хаджи Теодосий, хванаха пжтя за манастира Св. Никола при Кжпиново.

Всички бѣха въодушевени, съ подигнато самочувство и съ готовностъ за саможертва. Чистата вѣра за подвизи, като свѣтлитѣ звезди, които грѣха по небесния сводъ, ги напжтствуваше и водѣше въ глухата нощъ. Душитѣ имъ бѣха окрилени, сърдцата сгрѣни, защото жадуваха утрешния лжчъ на свободата. Каквото трѣбваше да сторятъ за своитѣ поробени братя — тѣ го сториха, и клетвата за тѣхъ бѣ едно кръстно знаме.

Тримата пжтници къмъ Кжпиновския манастиръ, поради кжсия пжтъ, се развеселиха. Хаджи Йорданъ Сакалията затананика една тиха пѣсенъ, а хаджи Теодосий

му заприглася. Само хаджи Йорданъ Кисъовъ мълчеше. Една скрита мисълъ, като вжгленъ горѣше нѣкъде въ душата му и го задъхваше.

Като стигнаха Кжпиновския манастиръ хаджи Йорданъ дръпна юздитѣ на коня си, разкашли се и полугласно рече:

— Слушай, кръстникъ, ти остани да спишъ при дѣдо игумена, а азъ ще си отида въ Елена тази нощъ. Саминъ съмъ въ пжтя, но съ пищова си не се боя. Уморенъ съмъ, а ти рано утре дойди у дома, та вечерята да тръгнемъ двама за Търново.

Въ гласътъ му се долавяше смущението на Юда, който цѣлуваше Христа въ Гетсиманската градина.

Кръстникътъ му хаджи Йорданъ и благочестивия игуменъ не разбраха пъклената мисълъ на новооглашения, който се страхуваше да влѣзе и пренощува подъ стрѣхата на светата обителъ, защото тамъ свѣтѣше кандилце въ олтаря.

Само върното животно — коньтъ на предателя, сякашъ разбра, где отива тая нощъ хаджи Йорданъ Кисъовъ, та, когато отмина манастиря и господарътъ му дръпне юздата да извие изъ крива пжтека къмъ Търново, спрѣ се за мигъ, изпрѣхтѣ и разтърси глава — като че ли не искаше да го носи по тоя пжтъ. Но Кисъовъ дръпна силно юздата, удари махмузи и коньтъ нервно тръгна тромаво и тежко, настрѣхналъ и впилъ очи напредъ, сякашъ виждаше бесилкитѣ, които, като призраци, страшно се чернѣеха тамъ далече нѣкъде въ старата столица на Баждарлъка, къмъ Марно поле и Преображенския манастиръ.

ПРОПАСТЪ

Когато надъ Преславъ падна черна, страшна нощъ, на престола на български-тъ царе се възкачи царь Борисъ II.

Разклатено бѣ българското царство: вжтрешни смутове го разяждаха, богомили бѣха се обявили срещу царската и духовна власть, учеха народа да не работи и служи на боляри, да не носи войнишки дрехи и да не върти войнишки мечъ, да не плаща данъци и да не изповѣдва истинското християнско учение.

Църкви и манастири опустѣха. Не влизаха миряни да палятъ вощеници предъ кандилата и иконитѣ, не признаваха кръста Господенъ, глумѣха се на светитѣ одежди и хвърляха камъни по царскитѣ стражи.

— Царь Петръ доведе змия на българския тронъ! Синътъ на царь Бориса втори е отъ майка гъркиня! Презрете тоя царь и боляритѣ му. Тѣ носятъ златни пръстени и скъпи наметала, купени отъ предателско злато...

Това чуваха дворцовитѣ сановници и го съобщаваха на царя. Тогава се подигаха дружини царска войска и тръгнаха да потушаватъ недоволнитѣ и бунтуващитѣ се люде. И запалваха села и градове, горѣха крепости и кули, измжчваха криещитѣ се въ мрачни подземия и дупки богомили,

навързваха ги и избиваха, а други окова-
ваха въ верига и хвърляха въ тъмници.

Борбата бѣше жестока и кървава.

И не стигаше само това. Оттатъкъ — по
Македонската земя, буна бѣ се подигнала,
не признаваше властта на царь Бориса II.
Сърбитѣ, подъ водителството на Чеслава,
въстанаха, водиха битки въ планинитѣ,
успѣха да прогонятъ българскитѣ войници,
поставяха свои стрелци по крепостнитѣ
градове, развѣваха свое знаме.

Вѣроломството на гърцитѣ не спираше.
Цариградскитѣ императорѣ Никифорѣ Фо-
ка виждаше ослабването на българското
царство, та реши да го унищожи. Той бѣ
опияненъ отъ победитѣ си въ Мала-Азия,
нападна българскитѣ погранични крепости
въ Тракия, разби българската войска и
превзе твърдинитѣ и градоветѣ на югъ
отъ Родопитѣ.

Като съюзникъ на руситѣ Никифорѣ
Фока пожела съ чужди сили да подкопае
държавата на Бориса II. Той изпрати пра-
теници до руския князь Светослава,
обдари го съ скъпи дарове и много злато
и го склони да нападне България.

Съ шестдесетъ хилядна войска, рус-
киятъ князь тръгна надолу къмъ Дне-
пъръ, съ кораби по море, и съ конница по
суша, слѣзе около устието на Дунава и на-
падна крепоститѣ на българитѣ. Сблъск-
ването бѣ страшно предъ старитѣ крепос-
ти на Малки Преславъ при Тулча.

Войскитѣ на царь Бориса се биха до-
стойно, но враговетѣ бѣха многобройни и
надвиха. Прѣснатата и разбитата, българската
войска трѣбваше да се укрепи въ крепостъ

та Дръстъръ и да чака помощъ отъ столицата Преславъ при Камчия.

Съобщиха на царя тревожната вестъ:

—Рускитѣ войници сж два пѣти пове-
че отъ нашитѣ! Дайте заповѣдь за съби-
ране на нова сила, за да спасимъ царство-
то отъ грабежитѣ на Светослава.

Царьтъ се замисли. Отъ кжде може да събере нова войска? Народътъ бѣ се раздѣлилъ — еднитѣ бѣха съ него, служе-
ха му вѣрно и вѣрваха въ неговитѣ успѣ-
хи, други го ненавиждаха и отказваха да
му служатъ. Слѣпци бѣха тѣ и не вижда-
ха, че България гине, че ще дойде страш-
но робство, щомъ бжде стѣпкано българ-
ското знаме, щомъ падне царския же-
зълъ и царската корона.

Но какво можеше да стори царьтъ?
Непокорството на боляритѣ, проповѣдитѣ
на богомитѣ, враждебността на народа
все повече и повече събаряха гранитнитѣ
камъни на българското царство, рушеха
го и подпомагаха враговетѣ.

Напраздно заплашваше Борисъ II съ
тежко наказание ония, които отказваха да
се биятъ срещу руситѣ. Никой не чуваше.
А враговетѣ опожаряваха крепоститѣ и
избиваха народа.

Отрекли се бѣха мнозина отъ Бога, ху-
лѣха царската властъ и боляритѣ, не ис-
каха да се биятъ срещу враговетѣ на дър-
жавата.

—Не искаме да проливаме кръвь...

И бѣгаха изъ горскитѣ усои, криеха
се въ бърлогитѣ, мечитѣ дупки и скрива-
лицата.

А рускиятъ князь нападаше и опусто-
шаваше всичко. Войницитѣ му предаваха

на пленъ и пожаръ градове и селища. Жадни за плячка, тѣ мъчеха жестоко ония, които бѣха имъ се предали, или оставаха въ градоветѣ да ги посрещатъ. Тѣ събираха старци и старици, връзваха ги на побити колове и ги разпитваха:

—Къде сж ви паритѣ и скжпитѣ накити?

—Нѣмаме пари! Нашето царство е бедно. Ние работимъ земята, за да се хранимъ отъ нея!

—Лъжете. . . Лъжете и криете! А где ви сж юначнитѣ момци?

Българитѣ дигаха рамене.

—Отидоха съ велможитѣ въ крепоститѣ.

—Въ кои крепости?

—Не знаемъ. . .

Руситѣ се разгнѣвяваха. Дигаха дървета и немилостиво ги биеха. Сетне опъваха лжкове: стрелитѣ писваха като жестоки оси и се забиваха въ измжченитѣ гърди на нещастнитѣ, поливаха ги съ смола и сѣра и ги запалваха—живи ги горѣха.

Кървави свѣтлини и страшни писъци изпълваха стѣгдитѣ, дето страшнитѣ войници на Светослава, съ запалени факли, извличаха деца и старци и немилостиво ги мъчеха и избиваха.

И въ чернитѣ зловещи нощи, когато се лѣеше невинна българска кръвь, дивитѣ руски пълчища, разсичаха бѣчви съ вино, дочеха като кучета отъ него, кладѣха голѣми огньове насрѣдъ градскитѣ тържища, колѣха волове и овни, та ги печеха и ядѣха, пѣеха пиянски пѣсни и разливаха стара медовина съ рогове по земята. . .

Самъ князь Светославъ наблюдаваше изтезанията надъ поробенитѣ.

Доведоха му пленени боляри и вождо-
ве отъ войската на царь Бориса.

—Вие ли сте боляритѣ, велможитѣ и
първенцитѣ?

Отпадналитѣ нещастници мълчаха.

—Защо не говорите? — крѣскаше Свето-
славъ и въ очитѣ му съскаше пламъка на
пияния звѣръ,—где е силната ви войска,
где ви сж стрелцитѣ?

Плененитѣ отново мълчаха.

Светославъ се приближаваше до тѣхъ
и имъ скубѣше коситѣ, раздираше имъ
дрехитѣ.

—Ще ви освободя, ала ще станете мои
военачалници.

Тогавя вързанитѣ боляри издигаха
глави:

—На чуждъ князъ ние не искаме да
служимъ! Бихме се достойно—паднахме ро-
би, чакаме човѣшко отнасяне... Тѣй е вой-
нишкиятъ законъ.

—Законъ ли искате? — крѣскаше Све-
тославъ,—ето ви моятъ законъ.

И той махваше съ ржка. Доближаваха
се пиянитѣ войници на Светослава до вър-
занитѣ, нахвърляха се върху тѣхъ и ги
биеха немилостиво съ бичове по лицето,
слѣпитѣ очи, главата, докато падаха въ
несвѣсть, а после ги ритяха съ нозе, из-
вличаха ги извънъ града и оставяха тру-
поветѣ имъ на кучетата и гарванитѣ...

Подигаха се следъ това ордитѣ на Све-
тослава: нападнаха други градове и крепос-
ти, и като ги превземаха, набиваха плене-
нитѣ първенци на града на колове, разси-
чаха съ брадви кжщнитѣ врати, разграб-
ваха всичко и запалваха домоветѣ.

А презъ това време богомитѣ, вмѣс-

то да се притекатъ на помощъ на своитѣ
брата, на войската, на нещастния царь,
събираха се подъ хралупитѣ на вѣковни-
тѣ джбове въ планинитѣ и сипѣха хули
срещу царь и войска.

— Богъ изпраща тоя чуждъ князь Све-
тославъ, за да ни избави отъ злото на Ви-
зантия, отъ гръцко робство, което ни с за-
робило!

После на тълпи, слизаха отъ плани-
нитѣ и отиваха да посрѣщатъ войската на
Светослава:

Тѣ вървѣха бавно, облѣчени въ черно.
Въ ржцетѣ си не носѣха мечове, та руски-
тѣ войски не ги избиваха, а щомъ набли-
жаваха до тѣхъ, чудѣха се на ума имъ и
ги питаха:

— Какво искате?

— Желаетъ да видимъ руския князь!
Заведете ни при него! Ние сме български
богомили!

Войницитѣ дигаха рамене и долагаха
на княза:

— Нѣкакви чудновати хора, чудновати
и смѣшни, искатъ да се яватъ предъ тебе,
княже.

— Да дойдатъ!

Стѣгнитѣ предъ шатрата се изпълва-
ха съ черноризци.

— Какво ви носи насамъ? — крѣскаше
имъ князь Светославъ.

Единъ отъ богомитѣ се приближи
до него и му рече:

— Княже, нашиятъ царь Борисъ II. е
чедо на гъркиня! Добре дошли въ нашата
земя! Ти си славенъ синъ на княгиня Ол-
га, която вѣрва въ Бога! Вѣрваме, че и ти
си православенъ мжжъ! И ти си чадо на

Бога! Признаваме твоята сила и твоята дѣсница! Ти идвашъ да свалишъ отъ трона нашия царь! Добре, ние сме съ тебе! Защото сме противъ войната, противъ проливането на кръвь! Спри, и ти, княже! Видѣхме измѣчени и избити българи, мъже на колове набити, села и градове запалени! Какво сж сторили тия невинни хора, та ги избивашъ, посичашъ слаби и побѣлѣли старци, невинни деца! Да не би и ти да си подъ силата на грѣцкото злато, което да е помѣтило разума ти? Защото само звѣрска рѣка може да посича слабитѣ и беззащитни люде!

Светославъ не разбираше добре какво му говорятъ тия странници, та махаше съ рѣка да дойде преводачъ при него!

—Какво говорятъ тѣзи хора?

Преводачътъ сниши гласъ и му прошепна:

—Бунтовници сж! Хули пълзятъ отъ устата имъ! Богъ щѣлъ да ни сжди, че сме проливали кръвь, избивали сме слаби и беззащитни, палили сме села и градове!

Князътъ сви гнѣвно очи. Крѣсна изведнѣжъ разяренъ:

— Запалете ги и ги изгорете тия кучета!

Впустнаха се рускитѣ войници, заградиха ги съ мечове, вързаха ги, сетне донесоха греди и слама и ги запалиха. Огнена грамада се изви.

Засѣскаха пламъци, всрѣдъ които се запалиха богомилитѣ.

Зацвѣрчаха тѣлата имъ като горящи факли...

Съобщиха на царь Бориса за горенето на българитѣ отъ князь Светослава. Бъл-

гарскиятъ царь наведе очи и заплака. И проводи бързи гончии въ Цариградъ да иска помощъ отъ Византия срещу руски-тъ пълчища.

А сетне самъ царь Борисъ изпрати войска и отиде на помощъ на войниците си въ крепостъта Дръстъръ.

Ала руските войски обсадиха крепостъта, сетне нападнаха крепоститъ на югъ, разбиха бранниците на столицата Преславъ, разграбиха скъпоценноститъ на царския дворъ и плениха царь Бориса II и семейството му.

Помамени отъ успѣха си, тѣ потеглиха на югъ къмъ границитъ на Византия, превзеха Пловдивъ и се понесоха къмъ византийската столица.

Въ Цариградъ бѣ настѣпилъ смутъ. Велможитъ се разбунтуваха срещу Никифоръ Фока, убиха го и на негово мѣсто туриха Иванъ Цимисхий за византийски императоръ. Новиятъ владѣтель събра набързо войска и потегли срещу руския князь Светослава. Дветѣ войски се сблъскаха и биткитъ започнаха. Скоро Светославъ бѣ разбитъ отъ византийцитъ, на които подпомагаха българскитъ юнаци отъ планинитъ.

И руситъ бѣха прогонени отъ крепостъта Дръстъръ.

Тогавъ византийскиятъ императоръ на връхъ Великдень, влѣзе въ българската столица на Камчия—Преславъ, заповѣда да освободятъ българския царь Бориса II и семейството му и го прие съ голѣми почести.

Но лукавиятъ императоръ знаеше какво прави. Предъ народа той казваше, че е

дошълъ съ войската си да освободи българитѣ отъ рускитѣ пълчища, да възстанови царството на Бориса, затова и всички българи му помагаха въ биткитѣ и борбата, но въ сжщностъ—това бѣше само примамка на Иванъ Цимисхий.

Той отведе българския царь въ Цариградъ, отведе го подъ предлогъ, че ще го възкачи на престола, а заповѣда въ църквата св. София въ Цариградъ царь Борисъ да си свали царската корона, да събуе червенитѣ си обувки, които бѣха знакъ на царско достойство, да махне багреницата си и на всеуслышание — да се откаже отъ царския тронъ.

После той заповѣда да бжде преименована Преславъ — столицата — на Йоаннуполъ — името на императрицата, крепостта Дръстъръ (Силистра) — на Теодорополъ, въ честь на свети Теодоръ Стратилатъ, който ужъ имъ билъ помагалъ при обсадата и превземането на тази българска крепостъ отъ руситѣ. И изпрати силна войска въ България да засили гарнизонитѣ въ крепоститѣ. И свали българския патриархъ Дамиянъ и възвести, че българскиятъ царь Борисъ II става магистъръ на Византийската империя.

Братътъ на Бориса — Романъ бѣ хвърленъ въ тъмница.

Тѣй българската държава, която бѣше могъщо царство на Балкана презъ време на царь Симеона, сега бѣ разкъсана на две половини. Източното българско царство пропадна подъ властта на лукавия гръцки императоръ Иванъ Цимисхий. Въ него сновѣха гръцки войници, гръцки велможи бѣха начело на управлението, плащаха се

данъцитѣ на грѣцки чиновници, а въ черкви и манастири—на грѣцки езикъ се пѣеха молитви и съ грѣцки слова се четѣха богослужебнитѣ книги.

Загина Източното бѣлгарско царство—загиваше и народа.

Царь Борисъ II бѣ съсипанъ и поваленъ. Какво можеше да стори той, далечъ отъ Бѣлгария, чуждъ всрѣдъ чужди люде, безъ своя войска, безъ свои боляри и военачалници, безъ царски мечъ и корона? Лукавството на Византия го изигра. Вмѣсто помощъ, тя му изпрати робство и смъртъ!

И това продължи цѣли деветъ години (963—971).

Надъ Бѣлгария се развѣ черно знаме. Заглѣхнаха пѣсни и веселби, потъмнѣха домоветѣ. Чуждъ кракъ тѣпчеше бѣлгарската земя, робѣше я. . . Една лукава змия бѣ обгърнала и притиснала бѣлгарския лѣвъ и бѣ го ухапала съ отровния си зѣбъ за устнитѣ. . . Това бѣ Византия.

Тѣй пропадна Източното бѣлгарско царство подъ гърцитѣ.

ПОСЛЕСЛОВЪ

Повече отъ сюжетитѣ на героичнитѣ разкази въ тази книга сж почерпени предимно отъ нашата история и минало, а нѣкои отъ лиричитѣ — по мотиви отъ народнитѣ ни пѣсни, предания и легенди. Образитѣ на героитѣ сж възкресени споредъ историческитѣ сведения и документи, доколкото историческата правда е била въ хармония съ поетичното внушение и художествената цѣлостъ. Въмъкнатитѣ пѣсни въ нѣкои отъ разказитѣ, макаръ и писани по-късно време, сж посочени за да характеризиратъ изобщо епохата. Имената на героитѣ, поставенитѣ хроники и дати, наименованията на мѣстности и обстановка сж подробности и украса, които допълватъ историческитѣ разкази и не сж били предметъ на сухо научно изследване и описание.

Зв. Ц.

ОТЗИВИ ЗА ИЗЛЪЗЛИТЪ КНИГИ ОТЪ ЗВЕЗДЕЛИНЪ ЦОНЕВЪ

Историческото минало на българския народъ при-
влича презъ последнитѣ години у насъ усилията на не
малко писателски дарования. На лице сж днесъ множество
разработки на исторически теми, нѣкои отъ които не сж
лишени отъ литературна стойность. Нѣщо повече: биха
могли да се посочатъ ценни художествени постижения.

Преставя вече да се мисли, че творческото възсъз-
даване на историчното може да се постигне леко, безъ
духовно напрежение, безъ съответната културна подго-
товка. Великитѣ произведения на свѣтовната литература,
отразили една или друга историческа действителность,
посочватъ най-добре похвати и методи за ония, които
искатъ да изобразяватъ миналото чрезъ своето слово.

Звезделинъ Цоневъ е познатъ отдавна на
българското образовано общество съ своитѣ издирвания
изъ близкото минало на България. Книгитѣ и статиитѣ,
обнародвани отъ него, пълни съ цененъ исторически ма-
териалъ, говорятъ за неговия непринуденъ интересъ, за
голѣмата му и топла обичъ къмъ нашето историческо ми-
нало. Тѣ издаватъ и неговото вътрешно разположение
къмъ старината, склонността му къмъ историческата
романтика. Поетъ по душа, когато трѣбва да възкресява
миналото, той иска да бжде трезвъ историкъ, когато
желае да го установи по наученъ пжтъ. Има нѣщо тро-
гателно въ благороднитѣ му намѣрения да се освѣтли
съ нѣкой свой приносъ страница отъ отечествената ис-
тория.

И много естествено е за Звезделинъ Цоневъ,
който има хубавъ литературенъ стиль, чувство и въобра-
жение не безъ дълбочина и полетъ, способность да фа-

булира, да се опита да изобрази въ художествена форма своитѣ исторически видения. Трѣбва да се отбележи, че когато въззовава образи отъ миналото или възвеличава нѣкой подвигъ, извършенъ при драматично развили се обстоятелства, когато дава картина на исторически условия и настроения или пъкъ рисува мѣстность и обстановка, той успѣва, съ значителна икономия на сръдствата, да разкрие чувството си за мъжественото и изключителното, да възслави човѣшки ценното и значимото, оня духъ, който е творилъ презъ вѣковетѣ историята на българския народъ. Затова той не търси толкова историческата правда, колкото силата на поетичното внушение. Нравственото и героичното, което съкрушава всички прегради и тържествува победно надъ тлѣнното и временното, намира изразъ не само въ тематиката, но и въ тона на неговия разказъ. Така Звезделинъ Цоневъ съдействува за разрастване на историческия духъ у българина, за повишение на народностното самочувствие, за едно възпитание, чиято главна задача е изграждането и утвърждението на българската нация.

Проф. Д-ръ Борисъ Йоцовъ

Предговоръ къмъ „Борцитѣ на Зареница“

БОРЦИТѢ НА ЗАРЕНИЦА. -- Все едно е коя негова книга ще попадне въ рѣцетѣ ви: Звезделинъ Цоневъ е винаги единъ и сжици — трогателенъ, възторженъ и пламененъ въ копнежа си да освѣтли нѣкой великъ мигъ отъ нашето минало.

Преклонението, съ което той броди изъ заглѣхналитѣ пжтеки на отколешното, грижливостъта, съ която прелистя вѣчнитѣ страници на историята ни и съзерцанието, съ което се унася въ подвизитѣ и величието на българския народъ, сътвориха отъ Звезделинъ Цоневъ поетъ въ историческитѣ изследвания и ученъ въ поетическитѣ блѣнове.

Досегашното творчество на Звезделинъ Цоневъ е твърде голѣмо и разнообразно. Стихове, разкази, научни изследвания за манастиритѣ и старинитѣ — всичко това затвърдява името на автора и му отрежда заслужено мѣсто между творцитѣ на нашата художествена книжнина.

И въ „Борцитѣ на Зареница“ — една ослѣпителна сплитка отъ героизъмъ и обичъ къмъ Родината — Звезделинъ Цоневъ ни разказва съ увлѣкателенъ езикъ за подвизи, които сж сътворени отъ нашитѣ далечни праотци, за да останатъ като драгоцененъ даръ за поколѣнията, които идатъ следъ тѣхъ. И тази книга трѣбва да намѣри своето мѣсто въ всѣки български домъ. Тя е не само възвеличаване на миналото ни, но и източникъ, отъ който блика непоколебима вѣра въ бждещето.

Затова е търсена, ценена и обичана. Тя има сждба, каквато е сждбата на всичкитѣ книги на даровития писателъ Звезделинъ Цоневъ.

Борисъ Маковски

Изъ в-къ „Народна отбрана“, бр. 2026, 1940 г.

БОРЦИТѢ НА ЗАРЕНИЦА — съдържа 16 разказа съ сюжети изъ българската история. Това, което обединява тия разкази, е, че въ тѣхъ е изобразенъ повикътъ на българина за родъ и отеческа вѣра, саможертвата му предъ олтаря на Родината. Затова и авторътъ ги е нарекълъ героични разкази.

Въ разработката на сюжета, който е историческо събитие, историческа хроника или легенда, авторътъ се придържа въ историческия фактъ, засвидетелствуванъ въ нѣкой стариненъ надписъ, както е, напримѣръ още въ първия разказъ у „Борцитѣ на Зареница“, чието име носи и книгата.

Дори въ разказа „Подъ чуждия шатъръ“, въ който се рисува гжженъ фактъ отъ историята ни, Иванко, убиецътъ на Царъ Асена е представенъ като човѣкъ,

любещъ отечеството си, макаръ да е извършилъ измѣна спрямо своя родъ. Той търси срѣдство да изкупи грѣха си, търси прошка отъ царъ Калояна чрезъ отмъщението срещу ромеитѣ: „То дойде велико, яростно. Сякашъ заговорилата съвѣсть бѣ като стихийнитѣ пролѣтни води на Марица, разбиващи прегради, рушещи брѣгове, заливащи безкрайна Тракия“. А въ писмото на Иванко до Калояна се чете дълбокото разкаяние, което е обзело убицеца и което намалява отчасти неговия тежъкъ грѣхъ, като открива у българина дълбоката неизмѣнна преданостъ къмъ родъ и Родина: „Прости ми, прости ми, царъ Калояне! Това е най-малкиятъ откупъ, който мога да пратя за голѣмия грѣхъ, що сторихъ и който, жестоко тежи на съвѣстѣта ми!“ — пише той на царъ Калояна, изпращайки му пленения при завземането на Пловдивската крепостъ гръцки пълководецъ Камица.

Ярко е обрисувана битката при Косово поле презъ 1389 година, въ едноименния разказъ за убийството на султанъ Мурада отъ банъ Милошъ Обеличъ, станало подъ внушението на българския князь Кеанъ. Въ образа на последния е подчертана силно повелята да се мре за Родината и значението на „Примѣра, който борцитѣ оставятъ на бойното поле за поколѣннията, за които заслужава да се мре, споредъ както се е предавало отъ дѣди и както се пише въ българскитѣ военни книги“.

Въ разказа „Мечкарско сърдце“ авторътъ е далъ романтичния образъ на Жегльо Мечкаря, който се борилъ противъ агарянитѣ и освобождава заробени девойки. Той се явява като първобразъ на българскитѣ хайдутѣ.

Живо е изобразена и Велчовата Завѣра въ 1835 година въ разказа „Горящи кандила“.

Добре издържанъ по съдържание, форма и идея е разказътъ „Пиринчениятъ топъ“, чийто сюжетъ е взетъ отъ Срѣдногорското възстание въ 1876 година. За мотивъ на този разказъ послужилъ надписътъ върху пиринчения топъ: „Направи се за вѣра отеческа. Помени,

Господи, попъ Нейча отъ Батакъ. Рука рабъ Божи Георги Цуровъ. Лѣто въ Христе Бога 1876“.

Най-добре издържанъ въ художествено отношение и единъ отъ най-хубавитѣ разкази въ сборника е разказътъ „Орлитѣ“, за сюжетъ на който е послужилъ надписътъ върху Бѣленския мостъ за направата на сжщия отъ българския майсторъ Уста Кольо.

Отъ казаното до тукъ се вижда, че авторътъ е ималъ за целъ да съживи чрезъ разкази нѣкои събития отъ българската история, въ които се е проявилъ сиѣлия духъ на българина. Г-нъ Звезделинъ Цоневъ е постигналъ твърде успѣшно целта си, като чрезъ вродената у него наклонностъ и любовъ къмъ историческия романтизъмъ, е можалъ да ни даде живо, на мѣста проникнато съ драматизъмъ изображение на историческитѣ събития. Той притежава способностъ да пресъздава историята и разполага съ достатъчно данни за това: познаване на историческитѣ събития, любовъ къмъ старинното и неговитѣ особености, изобразителенъ езикъ, богатъ съ описателни елементи, вживяване въ събитията, което внася известно напрежение и динамизъмъ въ разказа.

Панайотъ Петровъ

Изъ въ „Инвалидъ“, година XXI, бр. 936, 8. III. 1940 г.

БОРЦИТѢ НА ЗАРЕНИЦА — Звезделинъ Цоневъ е познато име въ нашата литература. Той е единъ отъ вдъхновенитѣ писатели-историци, който обича Родината и нейното минало, вижда въ ореола на мистичното великитѣ сѣнки отъ великитѣ борби за свобода и народностъ и опияненъ отъ тѣхнитѣ чутовни подвизи, превъплощава ги въ разкази, които поднася на българския читателъ.

Книгата му е придружена съ единъ прекрасенъ предговоръ отъ проф. д-ръ Борисъ Йоцовъ, който много цени историческата художествена литература и въ

първите редове на нейните представители, поставя и Звезделинъ Цоневъ.

Защото разказите му сж чудно хубаво написани — и увличатъ, и затрогатъ, и вдъхновяватъ. Авторътъ познава дълбочините на българската душа, умѣло сплита интригата, пише на хубавъ, чистъ български езикъ, рисува родни мѣстности, възкресява герои.

За „Борците на Зареница“ ще се говори. Тя е книга и навременна и единъ бисеръ въ нашата литература

П. Карапетровъ

Изъ в-къ „Свѣтовна илюстрирана седмица“,
бр. 54, 1940 г.

БОРЦИТЕ НА ЗАРЕНИЦА — Миналото на всѣки културенъ народъ е духовна мина, отъ която хората на различните дарби отъ Бога и природата, черпятъ своите вдъхновения, идеи и творения. Историята на всѣка нация е екранъ отъ събития и факти, отъ образи и идеи, отъ добродетели и поуки, които привличатъ духа и перото на люде съ вѣра и родолюбие, и тѣ съ четка и перо, съ звукъ и длето, ни представятъ примѣри на животъ и творчество, на героизъмъ и саможертва, на вѣра и родолюбие, които ставатъ ржководство за поколѣнията и факли въ вѣковете. Единъ отъ тружениците на перото въ това направление и отъ тази областъ е и г. Звезделинъ Цоневъ, за когото отечествената ни история и, особено, епохата на Възраждането ни съ нейните възстания, е вдъхновителка на перото му и изворъ за творенията му. Въ този духъ и правда е и цѣлия предговоръ на книгата, написанъ отъ г. професоръ д-ръ Б. Йоцовъ.

Книгата съдържа шестнадесетъ разкази — все деяния отъ славно минало, все образи отъ доброто старо време, все героични и дивни саможертви: съ историческа правда, съ психологическа вѣрность, съ поучителна стой-

ностъ; плодъ на вѣра, изразъ на родолюбие, заветъ за бждеще; въ тѣзи чутовни дѣла — ролята на Църквата заема първо мѣсто, като вдъхновителка на роба, въ борба съ тирана: и не само вдъхновителка — въ тази героична борба се кръстосватъ деянията на свещеника и учителя, на гражданина и селянина, на учения и простия, на богатия и бедния, все съ вѣра въ Бога и съ любовъ къмъ клетата Родина, за спасителна служба въ отечествения олтаръ! Ето и заглавията на самитѣ разкази: 1. Борцитѣ на Зареница; 2. Эвездитѣ надъ Клисъ; 3. Царь Иваница; 4. При Размѣтаница; 5. Огньовете по кулитѣ; 6. Христодулъ; 7. Подъ чуждия шатъръ; 8. На Косово поле; 9. Мечкарско сърдце; 10. Закрилникъ на робитѣ; 11. Кладата; 12. Горящитѣ кандила; 13. Пиринчениятъ топъ; 14. Клетвата въ Мечка; 15. Орлитѣ; и 16. Последнитѣ борци.

Наскоро родната книжнина се обогати и съ прекрасната книга „Съ кръстъ и мечъ“ — нейниятъ герой е попъ Груйо, а канавата ѝ — Априлското възстание: тя е химнъ на българския героизъмъ и правда, въ проза. Такава е и излѣзлата му книга — пѣсень за славно и героично минало, проповѣдь за вѣра и родолюбие. Изданието — по печать хартия и корици — е много хубаво; по езикъ, художество, мисли и идеи — надъ всѣка критика; всичко това, отъ само себе, препоръчва труда на всѣки българинъ, който има душа и сърдце като автора на „Борцитѣ отъ Зареница“. Предвидъ на всичко това казано за книгата, и Св. Синодъ е взелъ решение да се препоръча тя чрезъ „Църковенъ вестникъ“.

Ибришимовъ

Изъ в. „Църковенъ вестникъ“, бр. 17, 19. IV. 1940 г.

СТЕФАНЪ КАРАДЖА. — Презъ 1940 година се навършиха 100 години отъ рождението на добруджанския и общобългарски революционеръ Стефанъ Тодоровъ — Караджа. Това важно събитие бѣ ознаменувано съ кни-

гата на Звезделинъ Цоневъ, въ която живо, увлѣкателно съ поетически нервъ е разказанъ романтичния и бунтовенъ животъ на именития революционеръ.

Първиятъ биографъ на Ст. Караджа, писателтъ Ст. Чилингировъ, издаде своята книга презъ 1919 год. Оттогава до днесъ, за подвига на добруджанския герой се появиха много нови, ценни и непознати сведения и културно-исторически приноси, които трѣбваше да бъдатъ систематизирани и обяснени. Съ тази благородна задача се е нагърбилъ Звезделинъ Цоневъ.

Новото въ книгата на Звезделинъ Цоневъ е обяснението на нѣкои не познати досега факти изъ живота на Ст. Караджа, свързането имъ съ новитѣ сведения, както и тѣхното подреждане въ новъ хронологически редъ. Това авторътъ е успѣлъ да постигне съ голѣма леснина.

С. Чилингировъ бѣ писалъ, че Ст. Караджа е роденъ между 15—20 май 1842 година. Звезделинъ Цоневъ, следъ внимателни проучвания, установява, че именития бунтовникъ е роденъ на 11 май 1840 г.

Би трѣбвало да се приематъ, като най-пълни, поне за сега, сведенията, които авторътъ ни дава и за бройката на четата, въ която Ст. Караджа участвува като войвода.

Нови и интересни сж подробноститѣ, които Звезделинъ Цоневъ е успѣлъ да събере за последнитѣ дни на добруджанския революционеръ, следъ затварянето му въ Русенската тъмница, както и за геройската му смъртъ. По всички тѣзи въпроси доскоро сжществуваша най-противоречиви сведения.

За по-пълното и убедително очертаване на образа на Ст. Караджа, Звезделинъ Цоневъ подробно е разгледалъ хайдушкото движение, на което именитиятъ революционеръ е щастлива издѣлка, като по-специално е проучилъ дейността на Алтънъ Стоянь, Хайдутъ Бойчо, Илю войвода, Кара Кольо, Узунъ Петко и др. Тѣзи предходници на Ст. Караджа години наредъ сж живѣели въ народната паметъ и сж крепили народно-

стното самочувство. Тѣхнитѣ завети възприема и Ст. Караджа, но докато у тѣхъ тѣ сж повече неосъзнато чувство, за героя при Канлж-дере тѣзи бунтовнически настроения сж воля и вѣра за народностното и политическото освобождение на България.

Отъ голѣма стойность сж родославнитѣ проучвания, които Звезделинъ Цоневъ е направилъ за миналото на Ст. Караджа. Тѣ сж въ много посоки нови приноси въ нашата възрожденска книжнина. Наистина, тѣзи сведения подлежатъ на провѣрка, но днесъ това ще бжде много по-лесно, защото авторътъ посочва ясно и недусмислено, че Ст. Караджа произхожда отъ стария хайдушки родъ на Бимбеловци (Бѣленитѣ) и е далеченъ потомъкъ на родопско-тракийския герой Момчилъ войвода.

Звезделинъ Цоневъ е проследилъ и преселническата участъ на Ст. Караджа — отъ родното му село Ичме до Тулча, както и личния животъ на бунтовника, особено неговитѣ връзки съ именититѣ революционери по онова време: Раковски, Левски, Ботйовъ, и др. Животътъ на Ст. Караджа е възсъздаденъ живо, увлѣкателно и подробно до онзи върховенъ моментъ, когато презъ 1868 година той склопи очи, фанатично вѣрващъ въ освобождението на България.

Нѣщо повече, книгата на Звезделинъ Цоневъ има качества, които трѣбва да бждатъ особено изтъкнати. На първо мѣсто, това е нейниятъ поетиченъ и увлѣкателенъ езикъ. Тя е написана леко и се чете като романизирана творба. Животътъ на добруджанския герой е възпроизведенъ въ нея живо. Върху фона на онова бунтовно и героично време той израства предъ насъ красивъ съ своята саможертва и великъ съ своя неадминатъ подвигъ.

П. Господиновъ

Изъ в-къ „Днесъ“, год. III. бр. 676, 21. VII. 1942 г.

СТЕФАНЪ КАРАДЖА, биография — Г-нъ Звезделинъ Цоневъ е ималъ щастливата идея да ни даде една изчерпателна биография на легендарния герой Стефанъ Караджата. Българската биографична литература е широко застъпена, но до сега въ нея владѣеше повече презумцията и метафизиката, отколкото научната диалектика. Г-нъ Звезделинъ Цоневъ е поставилъ своя трудъ изключително на основитѣ на историческия материалъ и въ рамкитѣ на процеса на събитията, затова той е направилъ изключение отъ досегашнитѣ вулгарни биографии.

За Караджата българската историческа литература знаеше много малко, и сведенията за неговия произходъ бѣха съвсемъ оскъдни. Вѣрваше се, че героятъ произхожда отъ Тулча и че по кръвъ е добруджанецъ. Това заблуждение се дължеше на първия неговъ биографъ, З. Стояновъ, който по редъ извинителни причини нѣмаше нито време, нито обективна възможностъ да проникне въ историята на знаменития родъ, отъ който произхожда Ст. Караджата.

З. Стояновъ написа „биография“ на Ст. Караджа въ книгата „Четитѣ въ България“, която излѣзе презъ 1884 г. Всѣки, който познава развитието на българската историческа литература, извинява голѣмия български писателъ за допуснатитѣ празноти въ неговия трудъ. Освенъ това, даже като биографъ, Захари Стояновъ нѣмаше за целъ да пише специална биография на своя герой. Даннитѣ, които ни даде той, използвани и отъ г. Звезделинъ Цоневъ, сж ценни въ това отношение, че се запазиха много отъ прѣснитѣ спомени на съвременници за последнитѣ дни отъ живота на героя при Плузна.

Харктерно е да се отбележи за труда на г. Звезделинъ Цоневъ, че авторътъ не е пропусналъ нито единъ отзивъ за своя герой и е изчерпилъ цѣлата литература по въпроса. Въ връзка съ „Запискитѣ“ на Балчо Нейковъ, които се пазятъ въ Народната библиотека, г.

Цоневъ се е качилъ далечъ въ миналото, и съ неоспорими доказателства, сочи че родословието на Караджата трѣбва да се търси въ това на Князь Момчила, съ тази връзка, която прѣвъ ни откри покойниятъ Балчо Нейковъ, отбелязана и въ Периодическо списание отъ 1891 г., се оправдава народната поговорка „Кръвта вода не става“.

Момчилъ юнакъ, остатъци отъ крепоститѣ на когото се намиратъ и днесъ по Бѣломорска България, се е сражавала срещу турцитѣ за българската независимост, като е воювалъ съ знамето на Шишмановци — завещано на неговитѣ наследници (вж. и нашата книга „Еволюция на българското национално знаме“, София, 1941 г.)

Майката на Караджата, по име Каля, води своето родословие отъ Момчилъ юнакъ; тя е дъщеря на Дафна Стоянова Тюрюди — Миринчовица, а бащата на Караджата се е казвалъ Тодоръ Димовъ Търнинъ, синъ на Търна, която по мъжъ спада къмъ рода на Узуновци отъ с. Ичме. Споредъ събирача на историческия материалъ за областта „Факия“, родителитѣ на Стефанъ Караджата съчетавали въ своето лице двата рода въ сжщата област — Бѣляне, наричани още Бинбеловци отъ Факия и Узуновци отъ Ичме. Бѣлянскиятъ родъ е по-старъ отъ Узуновци и той крие въ себе си „факти които сж важни и за историята на цѣлия български народъ“ (Псп. 1891 г.) Както сме отбелязали и на друго мѣсто, наследницитѣ на този родъ сж просъществували до началото на XIX вѣкъ, вземали сж непрекъснато участие въ политическото и духовно възраждане на България, — най-видния отъ които остава Ст. Караджа.

За рождената дата на героя авторитѣ не сж на едно и сжщо мнение; но датата 11 май 1840 г., опредѣлена отъ събирача на въпроснитѣ материали, Балчо Нейковъ, трѣбва да се приеме за достовѣрна, както я приема и г. Звезделинъ Цоневъ, тъй като сжщиятъ събирачъ е черпилъ сведенията си отъ най-достовѣрни източници, каквито сж били жититѣ сънародници на българския революционеръ.

По силата на единъ предразсѣдъкъ, българския чи-

тател мисли, че старитѣ български хайдутѣ сж били прости хора. Напротивъ, въ повечето случаи войводитѣ на хайдушкитѣ движения сж произхождали отъ голѣми и грамотни родове, нѣкои отъ които водятъ своето потекло далече задъ фаталната 1393 год. Примѣръ за това ни дава, както казахме, Стефанъ Караджата, който освенъ благородната кръвъ, която е текла въ неговитѣ жили, е билъ и единъ отъ грамотнитѣ хайдутѣ на своето време, — проникнатъ съ тактъ, политическа и социална мждростъ. Всички тѣзи качества на знаменития революционеръ-хайдутинъ, сж изтъкнати съ изобилни доказателства отъ автора на неговата биография, който дава възможность на читателя да разбере цѣлокупната личность на своя герой.

Голѣмъ интересъ представлява, обаче, както за литературната история, така и за духовното развитие на българския читателъ политическия и битово-националенъ инцидентъ, който дава поводъ да се разсѣе родътъ на Караджата отъ източна Тракия въ северна Добруджа и централна България. Отъ една народна пѣсенъ научаваме, че Стефанъ Караджата е отъ Жеравна (Псп. 1892 г. кн. 378, стр. 255). Независимо отъ това, че тази народна пѣсенъ засѣга сждбата на другъ герой, фактътъ, че се споменава въ нея за едноименикъ на героя, възпѣтъ и отъ българския поетъ Христо Ботйовъ, говори за голѣмото влияние, съ което се е ползувалъ родътъ на Стефанъ Караджата. Както говори въ своитѣ записки Балчо Нейковъ и г. Звезделинъ Цоневъ, това разсѣйване на рода е станало къмъ 1820 год. Презъ тази епоха въ село Кара Евренъ, до Факия (източна Тракия) е живѣлъ турския паша Юмеръ Драза. Той открадналъ за своя харемъ една красива българка отъ Факия, която Бинбеловци и Вълковци — все отъ сждото родословно дърво не искали да оставятъ въ робство и позоръ. За да освободятъ българката, тѣ организирали едно нападение на село Кара Евренъ и постигнали цельта си, като намѣрилъ въ тази борба своята смъртъ и Юмеръ Драза. Неговиятъ синъ, обаче, който наскоро следъ смъртъта на баща си полу-

чилъ голѣма властъ, решилъ да си отмъсти на Бинбеловци: въ резултатъ на тази борба между неравни сили, Бинбеловци се заселили въ с. Дюлгерлий, а родителитѣ на Стефанъ Караджата въ Добруджа; оттукъ и убеждението, че Караджата води своето потекло отъ този край. Независимо отъ всичко, обаче, кръвната връзка, която той има съ Бинбеловци отъ Факия, родословното дърво на които се изкачва до Момчилъ юнакъ, ни обяснява цѣлата революционна деятельность на героя, която е едно излишно доказателство, че както въ лицето на този родъ, така и въ това на много други, българскиятъ народъ не е престаналъ да се бори за своето духовно и политическо освобождение отъ самото начало на фаталната 1393 г. Този исторически фактъ се чете на всѣка страница въ книгата на г. Звезделинъ Цоневъ, за разлика отъ досегашнитѣ биографи на Караджата, които разглеждали неговия животъ откъснато отъ историческото движение на българския народъ презъ последнитѣ нѣколко вѣка.

Изградена върху основата на исторически документи, книгата на г. Цоневъ хвърля свѣтлина и върху редъ други въпроси изъ биографията на героя, останали чужди до днесъ на историческата литература. Даже първиятъ биографъ на Караджата бѣше пропусналъ да говори за връзкитѣ на последния съ Раковски и отношението му къмъ известни социални сръди. Новиятъ биографъ г. Звезделинъ Цоневъ ни дава пълно освѣтление и на тѣзи факти, което прави книгата му още по-интересна.

Ние, обаче, сме длъжни да подчертаемъ, че макаръ по родословие Караджата да иде отъ Факия (Източна Тракия), добруджанци иматъ две основания да се гордѣятъ съ него: първо, съ това, че Караджата е растналъ въ тѣхната земя и второ — че има кръвни връзки съ родоначалника на българскитѣ бунтарски движения — Момчилъ юнакъ.

Затова и по много други причини, които не могатъ да се изкажатъ въ една кжса рецензия, книгата на г.

Звезделинъ Цоневъ заслужава да проникне въ срѣдитѣ на българската интелигенция и въ тѣзи на учащата се младежь.

Д-ръ Ив. Г. Клинчаровъ

Изъ в-къ „Миръ“, бр. 12254, 17. VI. 1941.

СТАРИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ — отъ Звезделинъ Цоневъ. Историята на който и да било народъ всѣкога е привличала вниманието на неговитѣ будни и просвѣтени синове. Българската история не е направила изключение отъ общото правило и затова подробното ѝ изучаване и извличане на поуки отъ нея, е въ висша степенъ полезно за всички българи. Такава именно полезна дейность виждаме да развива въ последно време писателътъ-историкъ Звезделинъ Цоневъ,

Въ своята току-що излѣзла книга „Старини изъ българска земя“ той ни пренася въ едно славно минало, достойно за възхищение и богато по вътрешното си съдържание. Задачата на г. Звезделинъ Цоневъ да ни разкаже за духовнитѣ и материални подвизи на нашитѣ дѣди, за онова, което синоветѣ на нашия коравъ народъ сж могли да сътворятъ въ далечното ни минало, е изпълнена превъзходно.

„Старини изъ българска земя“ е едно прекрасно четиво по българска история за стари и млади. Тази книга е истински художественъ разказъ, който може да послужи като отлично помагало на ученицитѣ въ изучаване на българската история.

Майоръ Ил. К. Ватовъ

Изъ в-къ „Борба“, бр. 4498, Пловдивъ, 18. XI. 1937 г.

СТАРИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ. Предъ насъ е новиятъ трудъ на г. Звезделинъ Цоневъ — „Старини изъ българска земя“, томъ I. Въ него ав-

торътъ си служи съ исторически изводи и съ лични свои наблюдения и специални изучавания. Отъ съчетанието на тѣзи два елемента сж образувани неговитѣ сжждения, които правятъ впечатление както съ новотата на възгледа, така и съ смѣлостта на твърдението.

Той не на едно мѣсто привежда факти и случки, нагледъ единични и незначителни, за да ги използва за свое лично тълкувание — нѣщо тѣй близко до жаждата на обществото да бжде възъ обществена-историческа почва освѣтлено върху своето далечно и по-близко минало. И тукъ именно трѣбва да търсимъ интереса и значението на разглеждания отъ насъ трудъ. Авторътъ не пише по паметъ и тласкъ, затова въ труда му нѣма нищо недоизказано, несвързано, скокливо и безъ обработена мисль и речъ. Изложеното е прозирно, бихме казали релефно.

То позволява да проследимъ строежа на сградата, нейната цѣлост, както и всичкитѣ ѣ подробности.

Всичко почти е вътрешно свързано, научно и поетично осмислено. Предаденъ е естествения изразъ на всѣка научна мисль. Вие виждате живата връзка между фактитѣ, одухотворението на всѣка фраза и на всѣки пасажъ. Непринуденитѣ и подкупващи отсѣнки на събитията и дейцитѣ съперничатъ съ техническата изисканостъ. Тия събития и дейци — голѣми и по-малки, сж възкресени съ истинско вдъхновение. Но има и нѣщо по-друго и по-ценно: копнежитѣ на една родолюбива душа — широка, топла, възторжена и дълбочина на едно сложно съзнание, което се сили да изтъкне въ ярки черти полетитѣ и духа на единъ народъ, на едно племе.

Г-нъ Звезделинъ Цоневъ е написалъ своята книга „Старини изъ българска земя“ като преданъ синъ на своята Родина. По всичко личи, че той е билъ добросъвѣстенъ и внимателенъ.

Ние лично посрещнахме съ голѣма радостъ „Старини изъ българска земя“, защото вече мнозина ще иматъ възможность да се запознаятъ съ историческитѣ

старини и то отъ една книга, написана хубаво на достъпенъ за всѣки езикъ.

Авторътъ заслужава особена благодарностъ за безпристрастнитѣ му, вѣрни и положителни схващания на редица въпроси около сжщността на историческия ни животъ. Въ желанието си да даде истинско полезно ръководство, отъ което би могло да се ползува предимно учащата се младежъ, той е съсредоточилъ най-голѣмото си внимание именно въ това: да подреди най-грижливо и изчерпателно всички исторически данни, изразяващъ съ това и широкия си погледъ къмъ родната история и историческитѣ старини и съ своего майсторство, да ни възкреси тая история и тия старини съ звучна българска речъ.

Откривайки свѣтли хоризонти и сигурни пѣтища въ буритѣ на историческия ни животъ и имайки предъ видъ времето, което преживѣхме, г. Звезделинъ Цоневъ дава достатъченъ потикъ за пробуждане въ насъ на живъ интересъ къмъ великото, което нашитѣ дѣди и прадѣди сж творили, и усилието което тѣ сж полагали да заякчаватъ народната воля, да укрепяватъ народния духъ, та и ние днесъ, улавяйки ехото на тѣзи тѣхни усилия и тѣхния зовъ за нова ориентировка, зовъ, който не тѣй често прозвучава въ историята на народитѣ, да бждемъ готови да полетимъ къмъ нови победи, когато върховнитѣ интереси на народа изискватъ това. Това ще бжде достойна награда, която можемъ и трѣбва да дадемъ на нашитѣ дѣди и прадѣди, изживѣли по най-достоеенъ начинъ живота си за благо на Родината и които доброволно и съ радостъ сж давали своя умъ, своитѣ мишци, своята кръвъ, за всичко ново и красиво и за всичко добро въ всички области на личния и обществень животъ.

Убедени сме, че трудътъ на г. Звезделинъ Цоневъ ще намѣри у насъ сърдеченъ приемъ и бихме пожелали въ скоро време да излѣзе и вториятъ томъ на „Старини изъ българска земя“, който заслужено ще бжде

оцененъ отъ всички, които почитатъ всѣка сериозна книга, излѣзла подъ перото на вдъхновенъ писателъ-историкъ.

С. С. Салгънджиевъ

Изъ сп. „С л о в о“, год. VIII, кн. 2. Пловдивъ, 1937 г.

СТАРИНИ ИЗЪ БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ. — „Пѣстрата колесница на годинитѣ и вѣковетѣ стремително се търкаля въ своя безначаленъ пѣтъ, загубва се отъ читѣни, загъната въ тъмната мантия на вѣчността и забравата. Една само бѣгла следа отъ пепель, развалини и каменни надписи оставятъ да спомнятъ да разказватъ за едно далечно минало, за единъ угасналъ животъ презъ вѣковетѣ. Като зрѣнцата отъ пѣстъръ низъ на броница, племената и народитѣ се изнизватъ отъ хорото на свѣтованието. Спятъ гробовенъ сънъ надписитѣ по плочитѣ, заринати въ чернитѣ пазви на прѣстѣта, неразчетени и неразгадани. Тѣ чакатъ и историци и писатели да бждатъ разкрити, изнесени и показани на хубавия Божи свѣтъ“.

Съ тия нѣколко реда г. Звезделинъ Цоневъ като че ли прави самъ характеристика на своята книга, която изнасямъ като мото на настоящата рецензия.

Старинитѣ сж неопровержимитѣ документи за историята на човѣчеството; тѣ сж живитѣ свидетели за единъ отминалъ животъ, за който нѣма другъ кой да разказва, освенъ самитѣ тѣ; тѣ сж връзката за това далечно минало, отъ което не е останала следа.

„Старини изъ българска земя“ е именно една такава книга, въ която сж нахвърлени бѣгло въ единъ систематиченъ редъ документитѣ за историята на българското племе, още отъ самото начало на неговото появяване на свѣта; издирени и изнесени сж въ тази книга паметницитѣ — живитѣ свидетели за славното и героично, далечно минало на българитѣ като племе и впоследствие, като славянски народъ. Трудътъ на г.

Звезделинъ Цоневъ е една находка изъ българскитѣ исторически земи, извършена отъ самия авторъ, тъй като той ни преразказва старата и по-нова история на българитѣ по разкрити отъ него паметници и изследвани документи, по спомени на съвременници, лични преживявания, отъ видено и чуто, отъ живи свидетели и паметници. А всичко това е много ценно за единъ исторически трудъ — когато историята се преразказва по възпоменания на живи свидетели и по възпроизвеждане на видени документи.

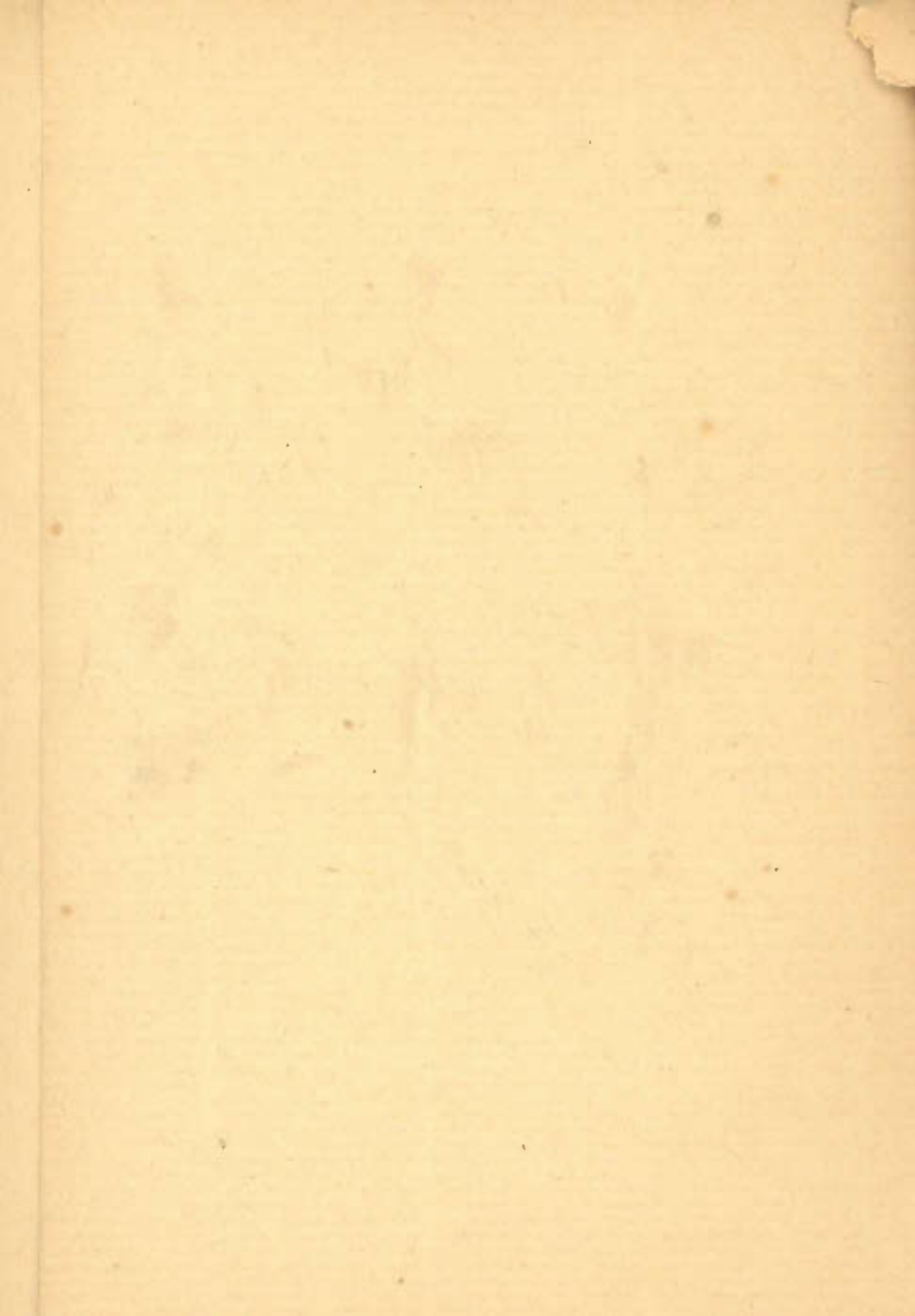
Съ своя убедителенъ и увлѣкателнъ тонъ г. Звезделинъ Цоневъ ни разказва нашата история, интересна не само за насъ, българитѣ, но и за всѣки чужденецъ; той ни въвежда чрезъ разказитѣ си въ онова дълго минало на дѣдитѣ ни, изпълнено само въ борби за извоюване политическата ни свобода, за установяване писмеността ни и насаждане просвѣтата ни. Много сж тия борци отъ далечното ни минало — царе, боляри и велможи, войводи, банове и князе, които сж воювали непрестанно, за да запазятъ българската земя отъ тогавашнитѣ ни врагове. Тѣ сж храбритѣ воини отъ нашата дълга история, създали епохи и царства на цвѣтуещо състояние, чиито безсмъртни дѣла за свободата на българската земя сж тъй добре разказани, въ подробности, като отъ очевидецъ, въ книгата на Звезделинъ Цоневъ. Неговиятъ исторически трудъ е първи по рода си. По начина на описание книгата „Старини изъ българска земя“ е едно затрогващо четиво по българска история, чийто разказвателенъ тонъ ни увлича като да четемъ художественъ разказъ! Това е първия томъ отъ неговия замисленъ трудъ, разпредѣленъ на 29 глави отъ 199 страници, изпѣстрени съ снимки отъ старобългарски текстове, български царе, исторически манастири и старопрестолни градове, надписи и царски гербове. Самитѣ корици на книгата сж една илюстрация на съдържанието, на българското историческо минало, изработени отъ художника Иончевъ. Горе, на първата корица: манастира — огнището на просвѣта; долу — престолниятъ градъ на бъл-

гарскитѣ царе; въ срѣдата сж оржията — копиемо, боздугантъ, щитътъ и сабята; въ лѣво е царската корона и жезълъ съ евангелието и кръста; и подъ тѣхъ — турскиятъ полумесець и ятагантъ, стѣпкани отъ българското лѣвче! На втората корица сж изобразени старитѣ царски оржия — лѣкътъ съ стрелитѣ, боздугана и щита.

Този цененъ трудъ на г. Звезделинъ Цоневъ по най-старата и нова българска история трѣбва да се прочете отъ всѣки българинъ, за да се запознае още по-добре съ своето славно минало, и да се възгордѣ въ себе си отъ него, обзетъ отъ националното чувство на нашитѣ прославени дѣди! А специално за учащата младежъ „Старини изъ българската земя“ е едно помагало при изучаване на българска история.

Н. Т. Дориянъ

Изъ в. „Миръ“, бр. 11095, 19. VII. 1937 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Дамянъ Зографъ	7— 13
2. Алтънъ Стоянъ	14— 20
3. Край ронливия брѣгъ	21— 28
4. Страхиль	29— 36
5. Ханътъ на беситѣ	37— 50
6. Чобанинътъ отъ Орлица	51— 63
7. Сърнени сълзи	64— 70
8. Кръсть	71— 78
9. Бурята	79— 84
10. Майсторъ Манолъ	85— 91
11. Димъ	92— 96
12. Вельо Хайдутинъ	97—102
13. Струна	103—108
14. Войнаганитѣ	109—115
15. Присждата на бунтовниците	116—123
16. Дѣдо Грозко	124—131
17. Поличба Божия	132—138
18. Катунарката	139—154
19. Пламъци	155—113
20. Измиѣна	164—173
21. Омайното биле	174—179
22. Галуне, сиви лебеде!	180—186
23. Звездата надъ бесилката	187—191
24. Умри, предателю!	192—198
25. Въ змийско гнѣздо	199—205
26. Бойкинъ мостъ	206—211

27. Срещу света Марина	212—218
28. Черниятъ корабъ	219—223
29. Чужденецъ	224—228
30. Криле.	229—238
31. Грѣшниятъ рабъ	239—244
32. По хайдушки пштица	245—250
33. Гордиятъ българинъ	251—258
34. Огньовете	259—262
35. Подъ кръста	263—268
36. Пропастъ	269—278
27. Послесловъ	279—280
38. Отзиви	281—299
39. Съдържание	301—302

ЦЕНА 70 ЛЕВА

Книгата се доставя отъ печатница
С. М. Стайковъ — София, ул. Ангелъ
Кънчевъ, 1 или отъ автора — Звезде-
линъ Цоневъ, ул. Доспатъ 40. Суми се
изпращатъ по пощ. чек. смѣтка 4537.